

Jussi Merikallio

"KÄNSÄKOURAISTEN REHELLISTEN SUOMALAISTEN TYÖLÄISTEN" KANSANLIIKE?

Vapaan Työväenliiton suhde Lapuan liikkeeseen
1930–1932

VASEMMISTOFOORUMI RY - RAPORTTEJA 5/2025

Jussi Merikallio

**”KÄNSÄKOURAISTEN
REHELLISTEN
SUOMALAISTEN
TYÖLÄISTEN”
KANSANLIIKE?**

**Vapaan Työväenliiton suhde Lapuan
liikkeeseen 1930–1932**

Ajatuspaja Vasemmistofoorumin Raportteja-sarjassa julkaistaan selvityksiä ja tutkimuksia yhteiskunnallisista aiheista. Sarjan tarkoituksena on tuottaa tietoa päätöksenteon pohjaksi, nostaa tärkeitä ilmiöitä julkiseen keskusteluun sekä esittää toimenpiteitä havaittujen ongelmien ratkaisemiseksi.

Jussi Merikallio: ”Känsäkouraisten rehellisten suomalaisten työläisten” kansanliike? – Vapaan Työväenliiton suhde Lapuan liikkeeseen 1930–1932

Vasemmistofoorumi ry – Raportteja 5/2025

© Jussi Merikallio / Vasemmistofoorumi

Kannen kuva: Lapuan liikkeen kannattajien soihtukulkue. Pietinen / CC BY 4.0 / Finna

Taitto: Asmo Koste

978-952-7206-50-8 (nid.)

978-952-7206-51-5 (pdf)

ISSN 2670-188X (painettu)

ISSN 2670-1898 (verkkojulkaisu)

Paino: Lähettämö Oy

Julkaisija: Vasemmistofoorumi ry | Helsinki | www.vasemmistofoorumi.fi

Vasemmistofoorumi on saanut rahoitusta Palkansaajasäätiöltä ja Kuluttajaosuustoiminnan säätiöltä.

Sisältö

Tiivistelmä	5
1 Johdanto	7
1.1 Aikaisempi tutkimus: ammattiyhdistyshistoria ja keltaiset liitot	9
1.2 Käsitehistoriallinen tutkimusmenetelmä	12
1.3 Tutkimusraportin aineisto ja rakenne	15
2 1930-luvun alun valkoinen Suomi	18
2.1 Sisällissodan jäljet	18
2.2. Lapuan liike ja kansallismielisyyden h-hetki	19
2.3 Vapaa Työväenliitto lapualaisvuosien tuotteena	23
3 Analyysi: VTL ja isänmaallisuus-käsite lapualaisvuosina	27
3.1 Isänmaallisuuden käytön kriteerit	27
3.2 Isänmaallisuuden arvoväritys	31
3.3 Isänmaallisuuden sovellusala: tapausesimerkkinä Lapuan liike	33
3.3.1 Talonpoikaismarssi	33
3.3.2 Ståhlbergien kyyditys	37
3.3.3 Mäntsälän kapina	40
4 Johtopäätökset	46
Lähteet	51

Tiivistelmä

Suomalainen ammattiyhdistysliike on harvoin kamppailut samalla tavalla olemassaolostaan kuin maailmansotien välisenä aikana. 1930-luvun alussa sisällissodan perintö näkyi noussevassa äärioikeistossa, jonka tavoitteena oli unohtaa valtakunnanpolitiikka vuosikymmenen hallinnut sovintopolitiikka ja päästä eroon valkoisen Suomen arvomaailmaa kyseenalaistaneesta vasemmistosta. Vuosikymmenen vaihteessa syntynyt Lapuan liike laittomasti kyyditsi ja painosti sekä kommunisteja että sosiaalidemokraatteja, ja tuntui hetken saaneen valtiovallan ja kaikki porvaripuolueet puolelleen. Näinä vuosina perustettiin myös valkoisia lakonmurtajia edustanut ammattiyhdistys Vapaa Työväenliitto (VTL), joka omalla tavallaan haastoi ajan keskeistä ammattiliittoa SAK:ta.

1930-luvun ammattiyhdistyshistoriassa SAK:n ja sen jäsenliittojen toiminta on verrattain hyvin tiedossa, mutta VTL on jäänyt sivustakatsojan rooliin. Tähän on vaikuttanut vahvasti myös ammattiyhdistyksiä koskevaa historiankirjoitusta hallinnut teleologinen ote, jossa nykyisyyteen selvinneet järjestöt saavat nykyisen asemansa seurauksena vahvan painoarvon menneisyyttä tarkastellessa. Samoin äärioikeistotutkimuksessa on tutkittu

suhteellisen paljon Lapuan liikettä, muttei tarkemmin sen suhdetta VTL:ään.

Tässä tutkimusraportissa selvitetään käsitehistoriallista menetelmää hyödyntäen VTL:n ja Lapuan liikkeen välistä suhdetta. Tarkastelun keskiössä on isänmaallisuus-käsite, jonka VTL tuntui liittäneen äänenkannattajassaan *Vapaassa Työssä* Lapuan liikkeeseen. Tätä verrataan SAK:n äänenkannattaja *Palkkatyöläisen* näkemykseen Lapuan liikkeestä ja isänmaallisuus-käsitteestä, sekä tutkimuskirjallisuuden avulla puoluelehdistön näkemyksiin. Quentin Skinnerin analyttistä jaottelua hyödynnetään aineiston analysoinnissa; eniten ollaan kiinnostuneita isänmaallisuuden soveltamisesta lapualaisuuteen, mutta tutkimuskirjallisuuden avulla käydään läpi myös käsitteeseen liitetyjä merkityksiä ja asenteita. Tutkimusraportissa ollaan kiinnostuneita myös mahdollisista asennemuutoksista lapualaisvuosien aikana: näitä tarkastellaan seuraamalla käännteentekevien lapualaistapahutumien (talonpoikaismarssi, Ståhlbergien kyyditys, Mäntsälän kapina) uutisointia *Vapaassa Työssä* ja *Palkkatyöläisessä*. Aiheen kiinnostavuutta lisäävät yhtymäkohdat 1930-luvun ja 2020-luvun poliittisessa ilmapiiirissä, kuten oikeistoajattelun hegemoninen asema, sisäl-

lissodan valkoisen perinnön merkittävä rooli sekä ammattiyhdistysliikkeen heikentyminen.

Tutkimusraportin keskeisenä löytönä on se, että VTL liitti lapualaisvuosien aikana isänmaallisuus-käsitteen vahvasti Lapuan liikkeeseen, mikä erosi huomattavasti siitä, miten isänmaallisuuteen ja lapualaisuuteen skeptisesti suhtautuneessa SAK:ssa asia koettiin. Tämän lisäksi lapualaisten kiistanalainen toiminta Ståhlbergien kyydityksen ja Mäntsälän kapinan aikana, mikä oli saanut kustaporvariston epäilemään liikkeen motiiveja ja liittoutumaan sosialidemokraattien

kanssa, ei vaikuttanut merkittävästi VTL:n näkemykseen kansanliikkeestä isänmaallisenä toimijana. Raportin tarkoituksena on haastaa vallalla ollut ammattiyhdistyshistorian teleologista tutkimusotetta tuomalla epätyypillinen ja lyhytaikainen ammattiliitto tutkimuksen keskiöön. Äärioikeiston nousu ja ammattiyhdistystoiminnan hiipuminen sekä tutkimusajankohtana että nykyisyydessä tekee 1930-luvun ammattiyhdistystoiminnan tutkimisesta muutakin kuin vain historiallisen kuriositeetin, sillä se voi lisätä ymmärrystä työväenliikkeen ja ammattiyhdistyskentän myös 2020-luvulla kohtaamista ilmiöistä.

Tärkeimpinä pykälinä lakikirjassa on ensinnäkin se, että lainkirjainta saa rikkoa. Jokainen on oikeutettu, panemaan lakiin itse hyväksi harkitsemansa sisällön, jos vain hänen tekojensa vaikuttimet ovat isänmaallisia. Toinen pykälä tässä lakikirjassa kuuluu siten, että kaikki, mitä Lapua taikka sen kätyrit tekee, on oikein. Kolmas pykälä, jota olen myös havainnut useasti toistettavan, kuuluu siten, että kommunisteja vastaan kaikki on luvallista, koska he ovat lain ulkopuolella. Tätä pykälää ovat monet tahtoneet laajentaa myös siten, että lukevat näihin lain ulkopuolella oleviin myöskin sosialidemokraatit samoinkuin monet epämukavat porvarit.¹

Ylläoleva sitaatti on ote SDP:n puheenjohtaja Väinö Tannerin 19. joulukuuta 1930 pitämästä puheesta, jossa hän puhui Lapuan liikkeen lyhyen valtakauden aikaisesta ”uudesta oikeusjärjestyksestä”. Puhe kuvasi 1930-luvun alun poliittista ilmapiiriä kansallismielisessä Suomessa monin tavoin. Lapuan liike oli aloittanut kommunisminvastaisuudeksi tituleeratun toimintansa vuoden 1929 lopussa, ja ryhtynyt vuoden 1930 kuluessa toimimaan enenevässä määrin laittomasti ja väkivaltaisesti.² Kuiten-

kin suurin osa liikkeen muilutuksista ja tihutöistä painettiin villaisella, sillä porvaripäätäjät puoluekannastaan riippumatta tuntuivat pitävän julkisen kommunismin kieltämistä hyvänä tavoitteena ja uskoivat tilanteen rauhoittuvan sen läpimenon jälkeen.³ Poliittiset voimasuhteet eivät muuttuneet ennen vuoden 1930 loppua, jolloin sosiaalidemokraattien ja keskustaporvarien niin sanottu ”laillisuusrintama” alkoi kunnolla vakiintua ja haastaa lapualaisten väkivaltaisen terrorin oikeutuksen.⁴ Toisaalta Tanner nosti puheessaan esiin myös sen, ettei Lapuan liike todellisuudessa kohdistanut toimintaansa yksinomaan kommunisteihin: myös muun muassa sosiaalidemokraatit olivat vaaliterrorin ja kyyditysten kohteina.⁵ Tannerin puheesta paistoi myös isänmaallisuus-käsitteen keskeinen rooli lapualaisessa oikeusjärjestyksessä. Lapuan liikkeen ajattelussa suomalaiset jakaantuivat isänmaallisiin ja isänmaattomiin aatemaailman perusteella, ja lain noudattamista

seksi: Suomen ammattiyhdistysten keskusliitto 1930–1947. SAK, Helsinki, 40–41.

3 Siltala, Juha, 32.

4 Perälä, Reijo (1998) *Lapuan liike ja sanan mahti*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi, 302–303.

5 Valkonen, 64–65.

1 Siltala, Juha (1985) *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Otava, Helsinki, 435.

2 Valkonen, Marjaana (1987) *Yhdessä elämä turvalli-*

merkittävämpänä ohjenuorana nähtiin se, edistikö toiminta kuvitellun kansakokonaisuuden etua.⁶

1930-luvun alkua pidetään ammattiyhdistyshistoriassa usein vaikeana aikana erityisesti Lapuan liikkeen terrorin ja pula-ajan takia.⁷ Terrori ja vähäiset työmahdollisuudet hankaloittivat ammattiyhdistystoimintaa lapualaisvuosina merkittävästi, ja järjestäytyneiden työntekijöiden määrä tippuikin vuoteen 1933 mennessä noin viidennekseen vuoden 1928 huippulukemista.⁸ Työmarkkinatoimijoiden välit olivat etäiset eikä valtakunnallisia työehtosopimuksia tällöin pystytty solmimaan, sillä työnantajapuoli ei tunnustanut ammattiyhdistysliikettä neuvotteluosapuoleksi, vaan näki neuvottelusuhteen työnantajan ja yksittäisen työntekijän välisenä.⁹

Näkemyks työntekijäjärjestöjen täydestä voimattomuudesta kuitenkin pitää sisällään vain perinteisen vasemmistolaisen ammattiyhdistysliikkeen, sillä 1930-luvun alkua on kuvattu samalla niin sanottujen ”keltaisten ammattiliittojen” kukoistuskautena.¹⁰ Näiden sosialisminvastaisten ja työnantajariippuvaisien liittojen merkittävin edustaja oli Vapaa Työväenliitto (VTL), joka toimi aktiivisesti vuosina 1929–1939 pitkälti Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) ja metsäteollisuuden

työnantajien rahoituksen varassa.¹¹ VTL:n on mainittu olleen lapualaismyönteinen työntekijäjärjestö, eroten tässäkin suhteessa sosiaalidemokraattisesta Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitosta (SAK), joka perustettiin sen kommunistijohtoisen edeltäjän Suomen Ammattijärjestön (SAJ) tultua lakkautetuksi.¹² Kuitenkin tutkimuskirjallisuuden perusteella Lapuan liikkeen suosio laajempien porvaristopiirien keskuudessa vaihteli sen toimintavuosien 1929–1932 aikana: se oli mahdollisesti korkeimmillaan vuoden 1930 talonpoikaismarssin aikana ja matalimmillaan vuoden 1932 Mäntsälän kapinan aikana.¹³ Tutkimuskirjallisuuden yleiskuvauksen perusteella on mahdoton sanoa, oliko VTL:n kannassa lapualaisvuosien aikana vaihtelua vai pysyikö se tasaisen myönteisenä loppuun saakka.

Tässä tutkimusraportissa selvitetään VTL:n ja Lapuan liikkeen välistä suhdetta ja sen mahdollista muutosta isänmaallisuus-käsitteen kautta. Keskeisenä aineistona toimii VTL:n *Vapaa Työ* -lehti, ja sen vertailukohtana SAK:n äänenkannattaja *Palkkatyöläinen*. Analysoitaviksi ajankohdiksi valikoitui lapualaisvuosien merkittävimpiä pidettyjä tapahtumia; raportin keskiössä on kansanliikettä koskeva lehtikirjoittelu vuoden 1930 talonpoikaismarssin ja Ståhlbergien kyydityksen sekä vuoden 1932 Mäntsälän kapinan aikana. Raportti toteutetaan hyödyntäen Quentin Skinnerin analyysitistä jaottelua käsitteen käytön kriteereihin, sovellusalaan ja arvovärytykseen. Analyysissa keskitytään erityisesti VTL:n isänmaallisuuden sovellusalaan eli siihen, liittääkö VTL isänmaallisuuden Lapuan liikkeeseen *Vapaan Työn* lehtikirjoituksissa. Tutkimusraportissa

6 Majjala, Jussi (2005) Kansakokonaisuuden puolesta. Teoksessa Juuti, Petri (toim.) *Sinistä, punaista, mustaa: näkökulmia Suomen 1930–40-lukujen poliittiseen historiaan*. Tampereen yliopisto, 54–55.

7 Valkonen, 9.

8 Hannikainen, Matti (2004) *Rakentajat suhdanteissa: palkat, työttömyys ja työmarkkinakäytännöt Helsingin rakennustoiminnassa 1930-luvun laman aikana*. Suomen tiedeseura, Helsinki, 138.

9 Kettunen, Pauli (1986) *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus: Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä 1918–1930*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 256.

10 Valkonen, 161.

11 Mansner, Markku (1981) *Työnantajaklubista keskusliitoksi: Suomen työnantajain keskusliitto ja sen edeltäjä Suomen yleinen työnantajaliitto 1907–1940*. K.J. Gummerus Oy, Jyväskylä, 384–387; Valkonen 1987, 161–162.

12 Mansner, 378–379.

13 Perälä, 301–302 & 304.

pyritään vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

Minkälaisilla kriteereillä isänmaallisuus-käsitettä käytettiin ja millaisia arvoja siihen yhdistettiin 1920- ja 1930-luvun Suomessa tutkimuskirjallisuuden ja aikalaisaineistojen perusteella?

Sovelsiko VTL isänmaallisuus-käsitettä Lapuan liikkeeseen vuosina 1930–1932, ja muuttuiko tässä jokin ajan myötä?

Miten VTL:n isänmaallisuus-käsitteen sovellusala (suhteessa Lapuan liikkeeseen) vertautuu SAK:n ja puoluelehtien lapualaiskäsitteisiin vuosien 1930–1932 aikana?

1.1 AIKAISEMPI TUTKIMUS: AMMATTI- YHDISTYSHISTORIA JA KELTAISET LIITOT

Suomalaisessa ammattiyhdistyshistoriassa tuntuu korostuvan erityisesti kaksi piirrettä: järjestökeskeisyys ja teleologinen historiakäsitys.¹⁴ Tapio Bergholmin mukaan suomalaisen ammattiyhdistyskentän historiankirjoitusta ovat pääasiallisesti rahoittaneet ammattiyhdistykset itse, ja näin ollen pääosa sitä käsittelevästä tutkimuksesta on tehty yliopistojen ulkopuolella. Ensimmäiset tieteellisesti kunnianhimoiset järjestöhistoriat julkaistiin 1950-luvulla, jolloin tutkimuksen taustarahoittajina toimivat Rakennus- ja Paperiliiton kaltaiset vaurastuneet ammattiliitot. Ammattiyhdistyshistorian suhde yliopistotutkimukseen vakiintui 1960-luvulla, jolloin tutkijat usein hyödynsivät samaa aineistoa tai aihetta sekä opinnäytteen että tilaustutkimuksen

14 Teleologisella historiakäsityksellä tarkoitetaan tässä tutkimusraportissa tapaa ymmärtää historia kertomuksena, jolla on jokin yleinen päämäärä ja jossa menneisyyttä tarkastellaan nykyisyyteen johtaneiden kehityskulkujen ehdoilla.

pohjana.¹⁵ Pauli Kettusen mukaan 1980-luvulla työväenliikkeen itseymmärrys maailmanhistorian airueena sai kolauksen, kun kapitalismi ei näyttänyt enää samalla tavalla työväenliikettä vahvistavana välietappina, vaan sen mahdollisesti lakkauttavana voimana. Tämän seurauksena uutena ammattiyhdistyshistoriana nosti päätään ”arjen historia”, joka haastoi aikaisempia oletuksia työväenliikkeestä ja sen toiminnan yhteiskunnallisista ehdoista, samalla kuin perinteisempi ammattiyhdistyshistoria alkoi keskittyä entistä enemmän menneisyyteen tarkastellen ay-liikkeen aikaisempia saavutuksia.¹⁶ Kari Teräs on kritisoinut jälkimmäisen tutkimussuunnan halua osoittaa suoraviivainen kehitys kohti ”kypsää” ammattiyhdistysliikettä, sillä se on johtanut hänen mukaansa useisiin ongelmakohtiin. Tulevien ammattiliittojen toimintaa ja ajattelua on tarkasteltu ainoastaan menneisyyden kautta, työntekijän valtaresurssit on ymmärretty ainoastaan järjestöjen valtaresurseina sekä paikallisten toimijoiden kokemukset on alistettu kansallisen tason kehitykselle.¹⁷ Vaikka tässä tutkimusraportissa ei luovuta järjestökeskeisestä katsantokannasta, halutaan kritisoida sitä, miten tutkimuksen kohteet on valikoitu: vasemmistolaisen ammattiyhdistysliikkeen ulkopuoliset toimijat ja järjestöt on aiemmassa tutkimuksessa unohdettu melkein tyystin.

15 Bergholm, Tapio (2010) *Historiantutkimus ja ammattiyhdistysliike: työmarkkinahistorian tutkijan pohdintoja*. Teoksessa *Lähteenmäki, Maria – Suoranta, Anu (toim.) Pitkäsillan tuolla puolen... puheenvuoroja työväenliikkeen historiasta, tilasta, ja tulevaisuudesta*. Työväen arkisto, Helsinki, 73.

16 Kettunen, Pauli (2015) *Historia petollisena liittolaisena: näkökulmia työväen, työelämän ja hyvinvointivaltion historiaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 37–38 & 43.

17 Teräs, Kari (2001) *Arjessa ja liikkeessä: verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 20–21.

VTL tuntuu olevan jossain määrin epätyypillinen työntekijäjärjestö, ainakin jos sitä tarkastelee työmarkkinatutkimuksen industrial relations -teoriaperinteen määritelmän mukaan. Kyseisessä ymmärystavassa ammattiyhdistystoiminta määritellään ristiriitaisesti sekä markkinatalouden vastavoimana että markkinavoimayhteiskuntaan sopeutuneena toimijana. Vaikka jotkut ammattiliiton kriteerit, kuten halu osallistua ehtojen määrittelyyn, työvoiman säätelemiseen sekä tuotantoprosessin voimasuhteisiin vaikuttamiseen oman ammattiryhmän tai alan piirissä, sopisivat osittain myös VTL:ään, muodostuu työntekijöiden ja työnantajien välisen eturistiriidan ensisijaisuus selkeäksi ongelmakohtaksi. Määritelmässä tämä eturistiriita katsotaan olennaiseksi osaksi ammattiliittojen olemusta, ja koska VTL oli työnantajien rahoittama järjestö, kyseinen eturistiriita ei tunnu olleen sen toiminnassa läsnä määritelmän olettamalla tavalla.¹⁸

Marjaana Valkonen kuvaa SAK:n historia-teoksessa VTL:ää ja sen edeltäjää Suomen Riippumatonta Työväenjärjestöä ”keltaisiksi ammatillisiksi järjestöiksi”, tarkoittaen termillä työntekijäjärjestöjä, ”joita työnantajat tukivat suoraan tai välillisesti”.¹⁹ Matteo Millan ja Alessandro Saluppo taas määrittelevät keltaiset ammattiliitot ammattiyhdistysliikkeen tavoitteita ja pyrkimyksiä vastustaviksi työntekijäjärjestöiksi, jotka yleensä nauttivat työnantajien rahoitusta tai ovat syntyneet työnantajien aloitteesta. Keltaisen ammattiliiton määritelmä on Millanin ja Saluppon mukaan vaihdellut maantieteellisesti. Yhdysvalloissa termi on perinteisesti viitannut tekaistuihin ammattiliittoihin, joiden toiminta ei ole ollut jatkuvaa ja on rajoittunut

18 Bergholm, Tapio (1997) *Ammattiliiton nousu ja tuho: kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta ja työmarkkinasuhteiden murros 1944-1949*. Suomen historiallinen seura, Helsinki, 16-18.

19 Valkonen, 161.

työnantajien avustamiseen työtaisteluissa. Euroopassa käsitteellä on taas laveasti viitattu sosialistisia tai luokkataistelullisia periaatteita vastustaviin liittoihin, jotka oman etunsa mukaisesti tavoittelivat myönteistä suhdetta työnantajan ja työntekijän välille.²⁰

VTL tuntuu sopivan Millanin ja Saluppon sekä Valkosen luomiin yleismääritelmiin keltaisesta ammattiliitosta, mutta toisaalta myös laveaan eurooppalaiseen määritelmään. Kuten jo aiemmin mainittiin, oli VTL:n toiminta melkein koko olemassaolonsa ajan riippuvaista työnantajien rahoituksesta. Sopusointuinen suhde työnantajiin oli syvällä järjestön DNA:ssa, sillä VTL vuoden 1938 säännöissään mainitsi työntekijöiden aseman parantumisen tapahtuvan lieventämällä ”työnantajain ja työntekijäin välisiä ristiriitoja”, eikä sääntöjä tämän asian osalta missään vaiheessa muutettu.²¹ Vasemmistolaisen ammattiyhdistysliikkeen vastustaminen oli esillä muun muassa VTL:n vuonna 1936 julkaisemassa pamfletissa, jonka mukaan ”luokkavihaan pohjautumalla ei milloinkaan kyetä luomaan työväenliikkeelle perustaa”, ja jossa irtauduttiin selvästi irti vasemmistolaisesta keskusjärjestöstä SAK:sta.²²

Tutkimuskirjallisuuden perusteella keltaisia ammattiliittoja on tutkittu suhteellisen vähän. Millanin ja Saluppon mukaan historiotsijat ovat pääsääntöisesti kuvanneet keltaisia ammattiliittoja sekä muita työnantajien ja valtion sortokeinoja yksinkertaisina

20 Millan, Matteo - Saluppo, Alessandro (2021) Introduction: Strikebreaking and Industrial Vigilantism as a Historical Problem. Teoksessa Millan, Matteo - Saluppo, Alessandro (toim.) *Corporate Policing, Yellow Unionism, and Strikebreaking, 1890-1930*. Routledge, Oxfordshire, 3 & 11.

21 Vapaa Työväenliitto (1938) *Vapaa Työväenliitto r.y.: sääntöjä*. SKS, Helsinki, 3; Topi, Reino (1939) *Vapaa työväenliitto 1929-1939*. Vapaa Työ, 20.6.1939.

22 Vapaa Työväenliitto (1936): *Työväenliike yhtenäiseksi - VTL:n lentokirjanen n:o 2/1936*. SKS, Helsinki, 1 & 10.

pavlovilaisina reaktioina sosialististen organisaatioiden kasvulle. Tämä yksinkertaistus ei tuo näkyviin työtaistelutoimiin osallistuvien toimijoiden moninaisuutta, ja luo myös implisiittisesti ajatuksen siitä, että järjestäytyneet vasemmistolaiset työntekijät kattaisivat koko työväenliikkeen. Näin ollen työväenliikettä vastustavat työläistaustaiset toimijat, kuten riippumattomat tai keltaiset työntekijäjärjestöt, lakonmurtaajat sekä järjestäytymättömät työläiset, jäävät historiankirjoituksesta tykkäänään pois tai tutkimuksen sivurooliin.²³ Teräksen mukaan teleologisen lähestymistavan vuoksi järjestäytymisen kohtaamat ongelmat, kuten työntekijöiden epäilykset ja sitoutumattomuus järjestöihin, ovat jääneet suomalaisessa ammattiyhdistyshistoriasa sivurooliin.²⁴ Äärioikeistotutkimuksessa Millanin ja Saluppon mukaan ongelmana on ollut samantyylinen teleologinen lähestymistapa, jossa keltaiset ammattiliitot on nähty fasismien esiasteina pohtimatta tarkemmin niiden yhtymäkohtia ja eroavaisuuksia.²⁵

VTL:n voi nähdä kärsineen suomalaisen ammattiyhdistyshistorian teleologisesta otteesta, jossa vain ”kypsät” ja nykypäivänäkin vaikutusvaltaiset ammattiliitot ovat suuressa roolissa. Suomen 1930-luvun ammattiyhdistyskentän kuvauksissa VTL:lle on omistettu parhaimmissa tapauksissa pari sivua yhdes- sä muiden oikeistolaisten ammattiliittojen kanssa²⁶, kun taas useimmiten järjestö on mainittu vain parilla lauseella²⁷. Ongelma ei

ole läsnä pelkästään ammattiyhdistyshistoriassa vaan myös 1930-luvun äärioikeistolaisuustutkimuksessa, jossa VTL usein jää mainitsematta²⁸ tai mainitaan parilla lauseella osana kansallismielisten piirien ”omia pieniä järjestöjä ja lehtiä”²⁹. Tutkimuksia Lapuan liikkeen ja lehdistön suhteesta on kyllä tehty ennen tätä tutkimusraporttia, mutta niissä ei ole keskitytty VTL:ään eikä muuhunkaan ammattiyhdistyslehdistöön.³⁰ Vaikka VTL olikin ammattiliittona suhteellisen lyhytikäinen sekä jäsenmäärältään ja toimijuudeltaan piskuinen, nämä piirteet selittävät vain osaksi sen, miksi sen haastetta vastaavanlaisessa heikossa tilassa olleelle vasemmistolaiselle ammattiyhdistysliikkeelle ei ole tutkittu tosisiaan. VTL:n tutkimuksellinen sivustakatsojan rooli on kuitenkin muuttumassa tämän tutkimusraportin ja allekirjoittaneen vuoden 2025 huhtikuussa valmistuneen maisterintutkielman kautta; näissä järjestö on tutkimuskohteena pääroolissa.³¹

VTL:n vaihtoehtoinen tapa toimia pääasiallisesti sosiaalidemokraattien kansoittamalla ammattiyhdistyskentällä lapualais-

lu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 290 & 304–305.

28 Valtonen, Pekka (2018) *Kosmopoliitteja ja kansallismielisiä: aatteiden kamppailu sotienvälisessä Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki; Nygård, Toivo (1982) *Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä: ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot*. Jyväskylän yliopisto.

29 Silvennoinen, Oula – Tikka, Marko – Roselius, Aapo (2016) *Suomalaiset fasistit: mustan sarastuksen airuet*. WSOY, Helsinki, 121–122.; Siltala, Juha, 184–185.

30 Perälä; Mäenpää, Mikko (2019) *Lapuan liike ja maakunnan äänet – Lapuan liikkeen julkisuuskuva Etelä-Pohjanmaan maakuntalehdissä 1929–1932*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.

31 Merikallio, Jussi (2025) *Työläiset kansainvälisen luokkaopin uhreina? Vapaa Työväenliitto ja valkoinen työväki vuoden 1935 ammattiyhdistyskentässä*. Maisterintutkielma, Helsingin yliopisto.

23 Millan ja Saluppo, 1–2.

24 Teräs, 18.

25 Millan ja Saluppo, 1–2.

26 Mansner, 384–387; Valkonen, 161–163.

27 Katso mm. Bergholm, Tapio (2013) *SAK:n historia: Suomen ammattijärjestö 1907–1930, Suomen ammattiyhdistysten keskusliitto 1930–1969, Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö 1969–*. SAK, Helsinki, 26; Helin, Jyrki (1998) *Rakentajien liitto: rakennusalan työläisten järjestötoiminta Suomessa 1880-luvulta vuoteen 1995*. Rakennusliitto, 125; Kettunen 1986, 258; Kettunen, Pauli (1994) *Suojelu, suoritus, subjekti*. Työsuoje-

vuosina ja niiden jälkeen on monella tapaa tutkimuksellisesti ajankohtaista. 2010- ja 2020-luvun työmarkkinasuhteilla ja lapualaisvuosien 1929–1932 tilanteella on paljon yhteistä. Vaikka 2010- ja 2020-luvulla ammattiyhdistysliikkeen asema on merkittävästi lapualaisvuosia vankempi, on Elinkeinoelämän Keskusliiton (EK) vuonna 2015 tekemä päätös lopettaa keskitettyjen tulopoliittisten sopimusten solmiminen palkansaajien keskusjärjestöjen kanssa aiheuttanut huolta sopimustyömarkkinoiden tulevaisuudesta.³² Toisaalta myös järjestäytymättömyyden ongelmat ovat tulleet taas näkyvämmiksi, sillä muun muassa vuosien 2017 ja 2021 välillä työntekijöiden järjestäytymisaste on tippunut 60,2 prosentista 54,7 prosenttiin.³³ Samalla VTL:n sosialisminvastaisuutta muistuttavasta kehityksestä työmarkkinoilla kielii se, että perinteisesti sosiaalidemokraatteja äänestäneet työntekijämassat ovat 2010-luvulta alkaen enenevässä määrin alkaneet vaaleissa kannattaa äärioikeistolaista Perussuomalaispuoluetta.³⁴ Niin sanotun ”uusisänmaallisen käänteen” seurauksena puhe isänmaallisuudesta on noussut uudella mutta lapualaisvuosista muistuttavalla tavalla esiin, mikä näkyy muun muassa tavassa ymmärtää vuoden 1918 tapahtumat ”vapaussotana”.³⁵ Uusisänmaallisessa ajattelumallissa toistetaan 1800-luvulla syntyneitä ja sisällissodan valkoisten otaksumia käsityksiä, joissa sekä Suo-

32 Wuokko, Maiju – Jensen-Eriksen, Niklas – Tala, Henrik – Kuorelahti, Elina – Sahari, Aaro (2020) Johdanto: Tervetuloa loputtomiin kihlajaisiin. Teoksessa *Loputtomat kihlajaiset: yritykset ja kolmikantakorporatismi Suomessa 1940–2020*. Siltala, Helsinki, 13–14.

33 Ahtiainen, Lasse (2023) Palkansaajien järjestäytyminen vuonna 2021. Työ- ja elinkeinoministeri. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-889-9> (haettu 14.3.2025).

34 Tiihonen, Aino (2023) Työväenluokan puoluevalinnat sekä niitä selittävät arvot ja asenteet 2010-luvulla. *Väki Voimakas* 36, 211–240.

35 Kauhanen, Riku (2021) Katsaus valkoisten ja vapaussodan perintöön. *Ennen ja nyt: Historian tietosanomata* 21:4, 24–26.

mi että suomalaisuus ymmärrettiin yhtenäisinä, ehjinä ja ainutlaatuisina.³⁶

1.2 KÄSITE- HISTORIALLINEN TUTKIMUSMENETELMÄ

Tutkimusraportissa selvitetään VTL:n ja Lapuan liikkeen välistä suhdetta käsitehistoriallisen tutkimusotteen avulla. Käsitehistoriassa Ilkka Kärriylän mukaan huomio kohdistuu käsitteiden rooliin inhimillisessä ajattelussa ja toiminnassa, niiden esiintymistapoihin kielenkäytössä sekä siihen, miten ne muuttuvat. Käsitehistorialliset tutkimukset erottuvat muusta historian tutkimuksesta menetelmänsä (käsitteellisen muutoksen ja konfliktin tutkimisen) ja/tai tutkimuskohteensa (käsitteiden) kautta. Käsitehistoriallisessa tutkimuksessa lähteinä ovat toimineet muun muassa julkaistut lehdet sekä poliittisten toimijoiden tuottamat aineistot, jotka ovat perinteisesti olleet tärkeitä myös aatehistorian ja poliittisen historian tutkimukselle. Käsitehistoriallista analyysia voi tehdä sekä synkronisesti, eli keskittyen käsitteiden käyttöön lyhyemmällä aikavälillä, tai diakronisesti, eli tarkastelemalla, miten ne kehittyvät pidemmällä ajanjaksolla. Usein on kuitenkin hyödyllistä tarkastella käsitteitä molempien aikajänteiden kautta.³⁷

36 Kivimäki, Ville – Hytönen, Kirsi-Maria – Karonen, Petri – Malinen, Antti (2021) Sodan ja 1900-luvun suomalaisuuDET: sota kansallisten identiteettien rakentajana ja purkajana. Teoksessa Markkola, Pirjo – Marjaana Niemi – Haapala, Petri (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000*. Osa 2, Yhteisöt ja identiteetit. Vastapaino, Tampere, 463.

37 Kärriylä, Ilkka (2022) Merkitysten ja muutoksen tutkimus käsitehistoriallisesti. Teoksessa Danielsbacka, Mirikka – Hannikainen, Matti O. – Tepora, Tuomas (toim.) *Avaimia menneisyyteen: opas historian tutkimuksen menetelmiin*. Gaudeamus, Helsinki, 112–116.

Käsitehistoria menetelmänä perustuu ajatukseen käsitteistä merkittävänä tutkimuskohteina, jotka sekä heijastavat että tuottavat historiallista muutosta. Jani Marjasen ja Pasi Ihalaisen mukaan käsitteet ovat usein vaikeasti määriteltäviä sanoja, jotka voivat sisältää absurdin monta merkityksen tasoa. Esimerkkinä toimii käsite ”demokratia”, jonka merkityksestä on riideltä antiikin ajoista 2020-luvulle saakka.³⁸ Toisaalta käsitehistoriassa välillä ymmärretään käsitteet kielitieteiden semioottista kolmiota hyödyntäen ideoina, jotka muodostavat kielellisiä kokonaisuuksia yhdessä sanojen ja fyysisten objektien kanssa.³⁹ Esimerkki semioottisesta kolmiosta voisi olla omenan kielellinen kokonaisuus, joka muodostuu sanasta ”omena” (symboli), omenan ideasta (viittaus) sekä omenan fyysisestä objektista (viitattava). Kärrylän mukaan sanan ja käsitteen välinen raja on usein häilyvä, ja käsitteestä puhuessa saatetaan viitata joko sanaan tai ideaan. Kielenkäytössä ihmiset eivät käytä käsitteitä vaan sanoja, eikä käsitteillä voi nähdä olevan sanoista irrallisia merkityksiä.⁴⁰

Käsitehistoriallisesta näkökulmasta yhteiskunnallinen keskustelu näyttäytyy käsitteiden luomisen, määrittelyn ja arvottamisen välinein käytynä kamppailuna tilasta ja vallasta. Tämän kamppailun tutkiminen ei kohdistu pelkästään yksittäisten sanojen käyttötapoihin, vaan voi suuntautua myös retorisiin käytänteisiin, kieliopillisiin rakenteisiin, vaikiintuneisiin ilmaisuihin, vertauskuviin tai väitteisiin.⁴¹ Quentin Skinner korostaa ajatte-

38 Marjanen, Jani – Ihalainen, Pasi (2022) Käsitehistoria tutkimusasetteena. Teoksessa Ihalainen, Pasi – Valtonen, Heli (toim.) *Sanat siltana menneeseen: kielelliset lähestymistavat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus, Helsinki, 66.

39 Ifversen, Jan (2011) About Key Concepts and How to Study Them. *Contributions to the History of Concepts* 6:1, 68; Kärrylä 2022, 113.

40 Kärrylä 2022, 113–114.

41 Marjanen ja Ihalainen, 66 & 75–76.

lussaan toimijoiden intentionaalisuutta, joka näkyy heidän ”puheteoissaan” ja ”retorisissa siirroissaan”, kun taas Reinhart Koselleck on puhunut semanttisista kentistä, joissa käsitteet eivät määrity eristyksissä suuremmista käsiteverkostoista vaan niiden keskinäiset suhteet ovat osa merkityksenantoa.⁴²

Suomalaisesta käsitehistoriallisesta tutkimusperinteestä tuntuu erottuvan kaksi erillistä teoriasuuntausta: ensiksi Koselleckin edustama saksalainen ja vahvemmin diakroninen käsitehistoria, toiseksi Skinnerin edustama brittiläinen ja selvemmin synkroninen kontekstuaalinen aatehistoria.⁴³ Koska diakronisessa lähestymistavassa usein tutkitaan käsitteiden muutosta kymmenien tai jopa satojen vuosien aikana⁴⁴, tämä tutkimusraportti hyödyntää enemmän skinneriläistä käsitehistoriallista otetta, jossa korostuu niin käsitteiden kiistanalaisuus tiettyssä historiallisessa kontekstissa kuin käsitteiden käyttäjien tiedostettu toimijuus. Skinner ajattelee ihmisten tietoisesti pyrkivän käsitteiden merkitysten ja käyttötapojen muuttamiseen, sillä käsitteiden raamittaminen uudelleen on tehokas väline poliittisten päämäärien saavuttamiseen. Tässä ajattelutavassa näkyy käsitehistorian ja kielellisen käänteen läheinen suhde⁴⁵; molemmat jakavat ajatuk-

42 Kärrylä 2022, 116–119.

43 Kärrylä 2022, 113.

44 Esimerkiksi Koselleckin kriisi-käsitteestä kirjoittamassa artikkelissa ollaan erityisesti kiinnostuneita käsitteen kehityksestä 1800-luvusta lähtien, mutta kriisin semantiikan taustoitus ulottuu jopa antiikin Kreikkaan asti. (Koselleck, Reinhart – Richter, Michaela (2006) *Crisis. Journal of the History of Ideas* 67:2, 357–400.)

45 Kielellinen käänne on 1970-luvulta alkaen historian tutkimuksen teorioihin ja tutkimusmenetelmiin vaikuttanut ajatusmalli, jonka peruslähtökohtana on, että kieli, sanat ja puhe ovat aktiivisia tekijöitä menneisyyden heijastamisessa ja tuottamisessa, eivät vain neutraaleja kommunikatiovälineitä. (Partti, Kenneth (2020) *Taking the Language of the Past Seriously: The Linguistic Turns in Finnish and Swedish History Dis-*

sen kielen ja käsitteiden kyvystä rakentaa ja suunnata ihmisten ajattelua sekä toimintaa, tyrmäten näin samalla ajatuksen objektiivisista käsitteistä.⁴⁶

Tutkimusraportti tutkii VTL:n ja Lapuan liikkeen suhdetta toisiinsa isänmaallisuus-käsitteen kautta. Toimijoiden välisen suhteen ja laajemman isänmaallisuutta ympäröivän merkitysverkoston ymmärtämiseen hyödynnetään Skinnerin luomaa analyttistä jaottelua, jolla voi kuvata käsitteiden luonnetta, muutosta ja konflikteja. Skinner pitää tärkeänä ymmärtää tietyn sanan ”käytön kriteerit”. Tämä tarkoittaa ehtoja, joiden tulee täyttyä, jotta sanaa voi käyttää. Usein riita käytön kriteereistä tarkoittaa riitaa sanan määritelmästä tai merkityksistä, ja näiden riitojen ytimessä ovat kahden yhteiskunnallisen teorian eroavat tavat jäsentää sosiaalista todellisuutta. Jaottelun toinen luokka on sanan ”sovellusala”, jolla tarkoitetaan sanan kriteerit täyttäviä käytännön ilmiöitä. Tässä eroavaisuudet sanan käytössä eivät synny sen määritelmästä tai merkityksestä, vaan konflikti syntyy siitä, sopiiko jokin asia, ilmiö tai toimija sanan käytön kriteereihin ylipäätään. Isänmaallisuuden sovellusala koskevassa kiistassa voitaisiin esimerkiksi riidellä siitä, onko jokin toimija isänmaalinen vai ei. Skinner erottelee jaottelussaan käytön kriteerien ja sovellusalan lisäksi vielä sanan ”arvovärikyksen”, jolloin huomio kiinnitetään sanan käyttöön liittyviin asenteisiin, eli puhutaanko siitä esimerkiksi myönteisesti, kielteisesti, kehuvasti vaiko tuomitsevasti.⁴⁷

Kärnylän mukaan käytön kriteereitä selvitetäessä on usein hyödyllistä tarkastella sanan

sertations, 1970–2010. *Ennen Ja Nyt*, 20:1, 106–110.)

46 Kärnylä 2022, 112–113 & 116–117.

47 Skinner, Quentin (1989) *Language and political change*. Teoksessa Ball, Terrence – Farr, James – Hanson, Russell L. (toim.) *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge University Press, Cambridge, 6–23; Kärnylä 2022, 121–122.

synonyymejä ja vastakohtia, jotka rajaavat sanan käytön ehtoja osoittamalla, mitä sanan ei missään nimessä ajatella olevan. Sovellusalan tarkastelu taas laajentaa Kosellekin mainitsemän semanttisen kentän sanan käytännöllisiin sovellutuksiin. Käsitteiden arvoväritys ja normatiivisuus tulevat tutkimustyössä ilmi muun muassa toimijoiden retorisisissa siirroissa, joissa pyritään kuvaamaan omia tavoitteita ja toimintaa aikakauden positiivisilla käsitteillä samalla liittäen sen negatiiviset käsitteet vastapuolen toimijoihin. Tavallisimmin käsitteiden käyttöä koskevat konfliktit liittyvät Kärnylän mukaan sanojen kriteereihin ja sovellusalaan, vaikka joskus myös käsitteiden arvoväritys asetetaan kiistanalaiseksi.⁴⁸ Tutkimusta tehdessä tärkeää on ymmärtää aineiston lisäksi myös aikakauden laajempi konteksti. Skinner on pitänyt tärkeinä tutkimusajankohdan yhteiskunnallisia käsitteitä, sanastoa, periaatteita ja ongelmia eli ”konventioita”, joihin tutkija perehtyy käymällä läpi aikalaistekstejä kattavasti.⁴⁹

Tutkimusraportissa Skinnerin jaottelua hyödynnetään käsitteeseen ”isänmaallisuus”. Isänmaallisuuden käytön kriteereitä selvennetään tutkimuskirjallisuuden sekä 1920- ja 1930-luvun tietosanakirjamääritelmien avulla. Tutkimuskirjallisuus ja sanomalehtiaineisto avaavat isänmaallisuuden arvoväritystä, keskittyen eri yhteiskunnallisten toimijoiden asenteisiin käsitettä kohtaan. Sanomalehtiaineistoa hyödynnetään erityisesti sen ymmärtämiseen, miten VTL:n isänmaallisuuden sovellusala suhteutuu Lapuan liikkeeseen. VTL:n isänmaallisuuden sovellusala verratetaan tutkimusraportissa sekä SAK:n lehtiaineistoon että laajempaan tutkimuskirjallisuuteen. Suomalaista ammattiyhdistyshistoriaa ja käsittehistoriallista tutkimusotetta on jonkin

48 Kärnylä 2022, 122–123.

49 Mäkynen, Alina (2022). *Painostuksesta EU-edunvalvontaan – lobbauksen käsittehistoria Suomen poliittisessa kielessä*. Maisterintutkielma, Helsingin Yliopisto.

verran yhdistelty aiemmin, mutta isänmaallisuuden sijaan näissä tutkimuksissa ovat olleet keskiössä sellaiset käsitteet kuten ”sivistys”, ”työväenluokka” ja ”yrittäjädemokratia”.⁵⁰ Kuitenkin isänmaallisuutta on tutkittu käsitehistorian keinoin ammattiyhdistyshistorian ulkopuolisessa tutkimuksessa, ja raportissa hyödynnetäänkin sovellettavia osia Veikko U.J. Heinosen turvallisuuspoliittisesta tutkimuksesta isänmaallisuuden käsitteen pitkäaikaisen kehityskulun kuvaamiseksi.⁵¹

1.3 TUTKIMUSRAPORTIN AINEISTO JA RAKENNE

Tutkimusraportin aineistona toimivat VTL:n *Vapaa Työ* ja SAK:n *Palkkatyöläinen*. Tämän lisäksi aineistona käytetään myös 1920- ja 1930-lukujen suomalaisia tietosanakirjoja ja niiden määritelmiä isänmaallisuudesta ja sen sukulaiskäsitteistä. VTL:n *Vapaa Työ* perustettiin vuoden 1930 lopulla. Vuodesta 1931 lähtien se ilmestyi viikoittaisena lehtenä, kunnes talvisota keskeytti syksyllä 1939 lehden toiminnan. Sodan jälkeen lehden julkaisua jatkettiin vuoteen 1944 saakka, enemmän aikakausileh-

50 Ks. Heikkinen, Sakari (1997) Palkollisesta proletariin: työn ja luokan suomalaista käsitehistoriaa. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.) *Työväestö ja kansakunta*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 68–98; Hakoniemi, Elina (2018) Sivistys yhteiskunnallisena voimana: työväen sivistystyön sivistyskäsite. *Koulu ja menneisyys* 56, 155–179; Kärri, Ilkka (2012) *Yrittäjädemokratia vai yhteistoiminta? Kamppailu työelämän demokratisoinnin käsitteistä 1960- ja 1970-lukujen Suomessa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto; Turunen, Risto (2016) Sivistyksen käsitehistoriaa Finlaysonin tehtaalla 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Teoksessa Saaritsa, Sakari – Selin, Sinikka (toim.) *Työväki ja sivistys*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 23–56.

51 Heinonen, Veikko U.J. (2011) *Suomalaisen turvallisuuspolitiikan tila: suomalaisen 2000-luvun alun turvallisuuspoliittisen debatin käsitteanalyttinen tarkastelu*. Jyväskylän yliopisto.

teä muistuttavana.⁵² *Palkkatyöläinen* aloitti toimintansa vuonna 1929, ja se alkoi vuoden 1930 alusta lähtien ilmestyä säännöllisesti keran viikossa.⁵³ Lehteä julkaistiin vuoden 2016 loppuun asti.⁵⁴ Molemmista ammattiyhdistysten äänenkannattajista tarkastellaan kolmea ajankohtaa lapualaisvuosilta, eli talonpoikaismarssia (7.7.1930), presidentti Ståhlbergin ja hänen puolisonsa kyyditystä (14.10.1930) sekä Mäntsälän kapinaa (27.2.–6.3.1932). Näitä tapahtumia tarkastellaan Ståhlbergien kyydityksen ja Mäntsälän kapinan tapauksessa siten, että kirjoittelua Lapuan liikkeestä tutkitaan valittua käännekohtaa seuranneissa neljässä numerossa: esimerkiksi Mäntsälän kapinan yhteydessä tarkastellaan *Vapaan Työn* analyysissä 3., 10., 17. ja 24. päivä maaliskuuta julkaistuja lehtiä. Talonpoikaismarssi eroaa kahdesta edellä mainitusta käännekohtasta siinä, että sen tapahtuminen oli tiedossa jo etukäteen ja lehdistö pystyi siis kirjoittamaan siitä jo marssia edeltävinä viikkoina. Näin ollen talonpoikaismarssin tapauksessa tutkimusraportissa analysoidaan yksi marssi-päivää edeltänyt ja kolme sen jälkeistä lehteä.

Aineistossa olevia lehtiä ei ole digitalisoitu, vaan *Vapaa Työ* löytyi mikrofilmienä Kansalliskirjastosta ja *Palkkatyöläinen* paperisena Työväenliikkeen kirjastosta. Näin ollen avainsanahakuun luottavan ”etälukemisen” sijasta tutkimusraportissa keskeiseksi metodiksi valikoitui manuaalinen ”lähilukeminen” (close

52 Aalto, Eeva-Liisa – Kyllönen, Matti – Santonen, Pirjo – Tommila, Päiviö (1988) *Suomen lehdistön historia. 7, Hakuteos: Savonlinna - Övermarks Tidning: sanna- ja paikallislehdistö 1771–1985*. Kustannuskiila, Kuopio, 238.

53 Virtanen, Jorma (1983) *Suomen ammattijärjestö poliittisen työväenliikkeen eri suuntausten toimintakenttä 1928–1930*. Turun yliopiston poliittisen historian laitos, Turku, 19.

54 Pietarinen, Aino (2016) *Palkkatyöläinen paperista biteiksi*. SAK 22.11.2016. <https://www.sak.fi/ajankoh- taista/uutiset/palkkatyolainen-paperista-biteiksi/> (haettu 14.3.2025).

reading), jossa kiinnitetään enemmän huomiota tekstin yksityiskohtiin ja asiayhteyksiin suurten trendien etsimisen sijasta.⁵⁵ Aineistona hyödynnetään useita eri tekstilajeja, kuten lehdistä löytyviä pääkirjoituksia, pakinoita sekä uutisia. Tutkimusraportissa kohdellaan yleisesti lehdissä esiintyviä kirjoituksia niiden taustalla olevien työntekijäjärjestöjen linjauksina eikä vain yksittäisten kirjoittajien tai toimitusten mielipiteinä. Tähän oletukseen tukeudutaan, koska äänenkannattajalehdet olivat keskeisiä järjestöjen poliittisten linjojen edustajia julkisuudessa. Erityisesti VTL:n tapauksessa yhteys organisaation ja äänenkannattajan välillä on tavallista läheisempi, sillä järjestön toiminta näyttää rajoittuneen pääasiallisesti lehtitoimintaan ja koulutus- kurssien järjestämiseen.⁵⁶

Lapuan liikkeen toimintavuodet sijoittuivat SAK:n ja VTL:n toiminnan hapuileviin alkuvaiheisiin, mikä vaatii lehtien äänenkannattaja-aseman syvällisempää tarkastelua. *Vapaa Työn* tapauksessa samanniminen lehti toimi vuonna 1930 noin puolen vuoden ajan VTL:n edeltäjän Suomen Riippumattoman Työväenjärjestön äänenkannattajana päätoimittaja Gunnar Sandbergin johdolla. Neuvottelut lehden muuttamisesta VTL:n äänenkannattajaksi etenivät loppuvuodesta, ja kun VTL:n puheenjohtaja Ernst Hedborgin päätoimittama *Vapaa Työ* julkaisi ensimmäiset näytenumeronsa joulukuussa 1930, alkoi aikaisemman lehden toimitus julkaista lehteään nimellä *Riippumaton Työläinen*.⁵⁷ Talonpoikaismarssin ja Ståhlbergien kyydityksen aikainen *Vapaa Työ* ei ollut siis vielä VTL:n äänenkannattaja, ja toimituksen kokoonpano äänenkannattajuutta ennen ja sen aikana erosivat huomattavasti. Kuitenkin jopa aikana, jolloin lehti ei ollut virallisesti VTL:n äänenkannattaja, voi sanoa lehden kirjoitusten todennäköisesti

myötäilleen liiton linjoja suhteellisen paljon. Jo talonpoikaismarssin aikoihin, jolloin lehti ei vielä virallisesti edustanut VTL:ää, lehden etusivulla luki kissankokoisin kirjaimin ”Vapaan Työväenliiton äänenkannattaja”.⁵⁸ Tämän lisäksi VTL:n jäsenistön on mainittu lukeneen lehteä ”jonkin verran” jo ennen sen virallista siirtymistä äänenkannattajaksi.⁵⁹ *Palkkatyöläisen* tapauksessa taas lehti ei toiminut vielä talonpoikaismarssin aikana SAK:n äänenkannattajana, vaan sen julkaisijana toimi Ammatillisten järjestöjen valtuuskunta (AJV) SAK:n perustamiseen lokakuussa 1930 asti.⁶⁰ SAK:n ja AJV:n molempien ollessa sosiaalidemokraattisia toimijoita on kuitenkin vaikea uskoa, että mitään suurta linjanmuutosta olisi tapahtunut julkaisijatahon vaihtuessa.

Lehtien takana olevat ammattiyhdistysten keskusjärjestöt kuvastavat 1930-luvun alun suomalaisen ammattiyhdistyskentän ideologista kirjoa, sillä VTL:llä ja SAK:lla oli yhteyksiä sangen erilaisiin toimijoihin ja ideologioihin. SAK oli selvästi sosiaalidemokraattinen järjestö, jonka suurimpia liittolaisia olivat paitsi SDP, myös monet työväenjärjestöt, kuten Työväen Urheiluliitto (TUL).⁶¹ VTL taas oli ”keltaisena ammattiliittona” läheisessä yhteistyössä työnantajajärjestöjen, kuten STK:n ja metsäteollisuuden työnantajajärjestöjen, kanssa, mutta suhteet olivat läheisiä myös kokoomuspiireihin. Yhteyksiä kansallismieliseen radikalismiin tuntuu korostavan se, että Lapuan liikkeen johtohahmona tunnettu Vihtori Kosola toimi VTL:n kunniajäsenenä.⁶² Kärnylän mukaan keskeistä käsitehistoriallista tutkimusotetta hyödyntäessä on löytää tutkimusintressin kannalta olennaisimmat käsitteenkäyttäjät sekä näiden tuottamat

58 Ks. esim. *Vapaa Työ* (VT) 2.7.1930.

59 Topi.

60 Valkonen, 25–27 & 81.

61 Valkonen, 154–157.

62 Topi.

55 Marjanen ja Ihalainen, 81.

56 Mansner, 385.

57 Topi.

aineistot.⁶³ Tutkimusraportin lähtökohtana on, että jotta VTL:n aatteellinen asemituminen ammattiyhdistyskentällä tulee selväksi, on sen isänmaallisuus-käsitteen analysoimisessa oleellista tehdä vertailuja vasemmistolaiseen ammattiyhdistysliikkeeseen.

Johdantoluvun jälkeen tutkimusraportin rakenne on seuraavanlainen: Toinen luku taustoittaa Lapuan liikkeen sekä Vapaan Työväenliiton toimintahistoriaa, sivuten samalla 1930-luvun alun työmarkkinatilannetta Suo-

nessa. Kolmas luku on raportin analyysiosiossiinä tuodaan esiin isänmaallisuus-käsitteen historiaa, sen määritelmiä 1930-luvulla ja esimerkkejä siitä, miten VTL sovelsi sitä Lapuan liikkeeseen. Analyysiluvussa hyödynnetään Skinnerin jaottelua käsitteen käytön kriteereihin, sovellusalaan sekä arvovärytykseen, aineistoanalyysin keskittyessä näistä erityisesti isänmaallisuus-käsitteen sovellusalaan. Neljäs luku koostuu tutkimuskysymyksiin vastaamisesta sekä tutkimusraportin suhteuttamisesta aikaisempaan tutkimukseen.

63 Kärrylä 2022, 114.

2.1 SISÄLLISSODAN JÄLJET

1920- ja 1930-luvun kansallismielisistä toimijoista puhuttaessa käytetään tutkimuskirjallisuudessa usein termiä ”valkoinen Suomi”. Juha Siltalan mukaan kyseisen käsitteen voi ymmärtää ensimmäisen tasavallan kontekstissa kolmella eri tavalla. Ensinnäkin käsite kuvasi vuoden 1918 jälkeistä järjestelmää, jossa tasapuolista parlamentaarista politiikkaa täydensivät valkoisten ylivaltaa tukevat instituutiot. Toiseksi käsitettä voitiin käyttää vertailevassa tarkoituksessa, eli kuvaamaan valkoisten ”vapaussodassa” tavoittelemaa ihannetta suhteessa järjestelmän sen hetkiseen tilaan. Kolmanneksi käsite toimi myös ryhmänimittäjänä joukolle, joka näki tehtäväkseen valkoisen Suomen vaatimusten toteuttamisen.⁶⁴ Suojeluskuntien olemassaolo oli yksi keskeisiä valkoisen Suomen ilmene-
mismuotoja ja myös ikuinen riidan aihe vasemmiston ja oikeiston välillä. Vasemmisto piti sitä työväkeä uhkaavana luokkakaartina, oikeisto taas saavutetun yhteiskuntajärjestyksen takaajana. Toinen merkillepantava piirre oikeistolaispiirien itseymmärryksessä oli jyrkkä kommunisminvastaisuus, joka

⁶⁴ Siltala, Juha, 16.

oli 1920-luvulla kansainvälisestikin yleistä.⁶⁵

Valkoisen Suomen järjestelmän ja toimijoiden syntyä on vaikea ymmärtää ottamatta huomioon, miten vuoden 1918 sisällissota vaikutti suomalaiseen yhteiskuntaan. Sisällissota repi yhteiskunnallisen ilmapiirin kahtia niin, että sodan aikainen jako valkoiisiin ja punaisiin säilyi koko 1920-luvun ajan. Tämä kahtiajako oli näin ollen myös osa toimijoiden retoriikkaa ja ajattelua 1930-luvun alkupuoliskolla. Punaiset näkivät vuoden 1918 sodan joukkomurhiin päättyneenä luokkasotana, kun taas valkoiset näkivät sen kansallisena vapaustaisteluna kotimaisia pettureita ja perivihollista Venäjää vastaan.⁶⁶ 1930-luvun alun kansallismielisessä liikehdinnässä oli mukana joukko aktivisteja, jotka olivat osallistuneet ”heimosotiin”⁶⁷ ja taivoittelivat uusintaa vuonna 1919 lässähtänees-

⁶⁵ Perälä, 22 & 26-27

⁶⁶ Perälä, 21.

⁶⁷ Heimosota-termillä viitataan vuosina 1918–1922 käytyihin suomalaisten puolivirallisiin sotaretkiin alueille kuten Itä-Karjala ja Inkerinmaa, joiden kansat haluttiin vapauttaa venäläisten bolševikkien vallasta ja liittää tulevaan Suur-Suomeen. (Roselius, Aapo [2018] Pyhä sota – suomalaiset heimosodat sisällissodan jälkimainingeissa. Teoksessa Tepora, Tuomas – Roselius, Aapo [toim.] *Rikki revitty maa: Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Gaudeamus, Helsinki, 111.)

tä yrityksestä hajottaa eduskunta ja hyökätä Neuvosto-Venäjälle.⁶⁸ Sisällissodan jälkeen jakolinjoja ei syntynyt vain oikeiston ja vasemmiston välille, vaan molemmissa leireissä kiisteltiin myös sisäisesti paljon. Porvarillista valkoista leiriä jakoi asenne sovintopolitiikkaa ja hallitusmuotoa kohtaan, kun taas vasemmistolaisen työväenliikkeen leirissä kinasteltiin kommunistien ja sosiaalidemokraattien välillä muun muassa toimintamuodoista ja liittolaisuuksista.⁶⁹

Sisällissodan luomaa kahtiajakoa kuvastivat kansallisen politiikan tasolla hallitusten tiheä vaihtuminen, niiden vähemmistöluonne sekä alati jatkuva kiistely politiikan suunnasta. Keskustaporvarien ajamien reformien tultua toteutetuiksi, löysi Suomen poliittinen järjestelmä 1920-luvulla itsensä pattitilanteesta, jossa vasemmisto torjui oikeistohenkisen politiikan läpimenon samalla kun oikeisto esti keskustan ja vasemmiston yhteistyöyritykset. Tilanteen seurauksena oikeistolaispiirit eivät nähneet mahdolliseksi luoda sisäisesti vahvaa ja ulkoisesti voimakasta kansallisvaltiota parlamentarismien avulla, ja näin ollen poliittinen järjestelmä menetti heidän silmissään oikeutustaan.⁷⁰

1920-luvulla myös ulkoparlamentaarin tilanne oli tulenarka, erityisesti työmailla, joilla järjestäytyneen työväen ja valkoisten lakonmurtajien yhteenotot mukailivat kansalaissodan aikaisia asetelmia.⁷¹ Vuodesta 1920 lähtien työväki oli järjestäytynyt kommunistijohtoisen Suomen Ammattijärjestön (SAJ) ympärille, joka oli vallankumouksellisilla taustatavoitteillaan saanut työnantajat ja viranomaiset kurtistelemaan kulmiaan.

68 Siltala, Juha, 101–103.

69 Siltala, Juha, 34 & 36–37; Mattila, Aarne (1992) *Työriitojen sovittelun historia*. Työministeriö, Helsinki, 55–56.

70 Siltala, Juha, 37–39; Perälä, 25.

71 Siltala, Juha, 44.

Myös kommunistienemmistön ja sosiaalidemokraattivähemmistön välinen linnarauha, joka solmittiin SAJ:n edustajakokouksessa vuonna 1926, johti jäsenmäärän roimaan kasvuun, lisääntyneisiin vaatimuksiin työehtosopimusten solmimisesta sekä herkemään työtaisteluvälmiuteen.⁷² Tilannetta ei helpottanut Kominternin julistama ja Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) käyttöönottava ”kolmannen vaiheen taktiikka”, jossa kehoitettiin radikaalimpaan vallankumoukselliseen toimintaan, jossa vihollisena nähtiin porvarien ja fasistien lisäksi sosiaalidemokraatit.⁷³ Lakonmurtamistoiminta oli vuodesta 1920 lähtien muovautunut keskeiseksi työnantajien työtaisteluvälineeksi, ja sen rooli korostui entisestään 1920-luvun loppupuolen suurlakkojen aikana, jolloin lakonmurtajajärjestö Vientirauha-yhtymä värväsi lakko-kohteisiin rikkureita.⁷⁴ Myös Lapuan liikettä edeltävänä aikana alkoi olla viitteitä valkoisen Suomen myöhemmin laajalti harjoittamista väkivalta- ja painostuskeinoista, sillä jo SAJ:n järjestämän vuoden 1929 Tammisaaren nälkälakon aikana oli puhetta kommunistien kyyditsemisestä ”neuvostoparatiisiin” tai surmauttamisesta, ja kommunistiesiintyjä oli alettu myös väkivaltaisesti häätää joiltakin paikkakunnilta.⁷⁵

2.2. LAPUAN LIIKE JA KANSALLISMIELISYYDEN H-HETKI

Lapuan liike ei missään mielessä ollut ensimmäinen ryhmä tai järjestö, jota inspiroivat vapaus- ja heimosotakokemukset, suojeluskuntalaisuus sekä syvä epäluulo kommunisteja ja työväenliikettä kohtaan: muutamia

72 Valkonen, 13; Mansner, 376–377.

73 Valkonen, 14.

74 Mattila, 58.

75 Siltala, Juha, 209.

mainitsemisen arvoisia ryhmittymiä ovat Akateeminen Karjala-Seura (AKS), Vapaussodan Rintamamiesten Liitto (VRL), Suomen Suojelusliitto sekä aiemmin mainittu Vientirauha-yhtymä.⁷⁶ Kuitenkin Nygårdin mukaan Lapuan liike oli 1920- ja 1930-luvun äärioikeistolaisuuden laajin ilmentymä, joka tuntui myös nauttineen suurta suosiota porvaripiireissä.⁷⁷ Kommunisminvastaisuuden ja sisällissodan valkoisen perinnön lisäksi Lapuan liike ja muu suomalainen oikeistoradikaali liikehdintä sai tuulta purjeisiinsa vuonna 1928 alkaneesta pula-ajasta sekä oikeistolaisten diktatuurien aallosta Euroopassa.⁷⁸ Liikkeellä ei ollut mitään yhtenäistä kirjoitettua ohjelmaa taikka organisaatiota⁷⁹, ja se rekisteröitiin yhdistyksesikin vasta vuoden 1930 syksyllä eli noin vuosi sen toiminnan alkamisen jälkeen.⁸⁰ Suojeluskuntalaisjärjestön voi nähdä olleen joko suoraan tai välillisesti mukana melkein kaikessa Lapuan liikkeen toiminnassa, olipa kyse sitten tihutöistä, kyydittämisestä taikka talonpoikaismarssiin ja Mäntsälän kapinaan osallistumisesta.⁸¹

Lapuan liikkeen taival alkoi marraskuussa 1929, kun Vihtori Kosolan johtama joukkio ajautui Lapualla yhteenottoon kommunistinuorison kanssa, karkotti heidät paikkakunnalta ja riisui heidän punaiset paitansa. Lapuan yhteenotto synnytti laajan kansalaiskokousten aallon ympäri Suomea: kokouksissa vaadittiin kommunismin täydellistä kukistamista ja kansallisen yhteisedun korostamista puoluepolitiikan lehmänkauppojen sijasta.⁸² Maaliskuun puolivälissä 1930 perustettiin kommunisminvastainen taistelujärjestö Suomen Lukko, jota usein pidettiin Lapuan liik-

76 Silvennoinen ym., 202; Nygård, 77.

77 Nygård, 75.

78 Mansner, 393; Mattila, 53.

79 Majjala, 54–55.

80 Siltala, Juha, 194.

81 Silvennoinen ym., 210.

82 Siltala, Juha, 52–55.

keen maltillisemmän siiven keskittymänä samalla, kun liikkeen jyrkempi siipi alkoi vaatia jo väkivaltaisempia keinoja sen tavoitteiden saavuttamiseksi: nämä tavoitteet realisoituivat ensi kertaa saman kuun lopussa, kun Vaasan kommunistinen kirjapaino hajotettiin. Kesäkuun alussa vuonna 1930 liike järjesti eri puolilla Suomea kokouksia, joissa vaadittiin kommunististen kirjapainojen sulkemista ja järjestöjen lakkauttamista, kommunististen kansanedustajien poistamista valtiopäiviltä sekä hallituksen eroa. Kesäkuussa samana vuonna alkoivat myös kyyditykset, joita vapun ja syyskuun 15. päivän välisenä aikana tehtiinkin 254 kappaletta. Kohteina olivat useimmiten kommunistit, mutta myös sosiaalidemokraatit saivat niistä osansa.⁸³ Siltalan mukaan keskeisessä roolissa liikkeen toiminnan radikalisoitumisessa olivat 4. kesäkuuta tapahtuneet Vaasan mellakka ja Asser Salon kyyditys. Ne paljastivat, miten valtiovalta oli taipunut Lapuan liikkeen väkivallan edessä. Tapahtumat olivat ”murtaneet politiikan pelisäännöt”, mikä yllätti yhtä lailla mellakkaan osallistuneet lapualaiset kuin hallituksenkin.⁸⁴

Tutkimuskirjallisuus korostaa Lapuan liikkeen historiassa kolmea keskeistä tapahtumaa. Ajallisesti näistä ensimmäinen oli talonpoikaismarssi 7. päivä heinäkuuta 1930, jolloin noin 12 000 Lapuan liikkeen kannattajaa matkasi Helsinkiin maan korkeimman johdon vastaanotettaviksi. Aluksi hallitusvastaiseksi ja mahdollisesti kumoukselliseksi ideoitu marssi muuttui yleiseksi kommunisminvastaiseksi ja isänmaalliseksi mielenosoitukseksi, kun maalaisliittolaisen Kallion hallituksen vaihtuminen Svinhufvudin selvästi oikeistolaisempaan hallitukseen vähensi kumouksellista vimmaa. Marssin päätavoitteeksi muovautui pyrkimys vauhdittaa kommunistien julkisen toiminnan kieltävien ”kommunistilakien” käsittelyä eduskunnassa. Kansallismielisen radikalismien

83 Valkonen, 39–42; Siltala, Juha, 93.

84 Siltala, Juha, 79.

voimannäyttönä toiminut marssi oli ulkoisilta puitteiltaan näyttävä speaktaakkeli.⁸⁵ Marssi sementoi myös julkisessa keskustelussa epävirallisen ”Lapuan johdon” muodostumisen marssikomentajista Vihtori Kosolasta, Vihtori Herttuasta sekä Iivari Koivistosta, jotka kaikki olivat yhteiskunnalliselta taustaltaan talonpoikia.⁸⁶ Marssi yhdistettiin tietoisesti vuoden 1918 tapahtumiin, ja sitä verrattiin sekä lehdistössä että lapualaisjohdossa valkoisten vapaussodan voittoparaatiin.⁸⁷

Talonpoikaismarssin luoma kansallismielinen huumaa ei kuitenkaan kestänyt kauaa. Toinen Lapuan liikkeen kannalta merkittävä tapahtumaketju vuonna 1930 oli tasavallan ensimmäisen presidentin K. J. Ståhlbergin ja hänen puolisonsa kyyditys Kulosaaresta Joensuuhun 14. lokakuuta. Ståhlbergin eduskuntavaaleja koskenut puhe ja yleisellä tasolla hänen paluunsa politiikkaan oli kuohuttanut yleisesikunnan päällikön K. M. Walleniuksen upseeri-piirejä, jotka päättivät ryhtyä järjestelemään kyyditystä.⁸⁸ Kyydityksen toteutti käytännössä Valvojain Kerho -niminen paikallisjärjestö ja käskyn antoivat yleisesikunnan liikekannalleanotoimiston päällikkö Eero Kuussaari ja Suomen Lukon sihteeri Mikko Jaskari, mutta toiminnan tarkemmista yhteyksistä Lapuan liikkeeseen ja Walleniuksen itseensä ei ole tutkimuskirjallisuudessa yksimielisyyttä.⁸⁹ Julkinen reaktio kyyditykseen oli tutkimuskirjallisuuden perusteella vahvan kielteinen, karistaen monen keskustaporvarin sympatiat liikettä kohtaan.⁹⁰ Parlamenttipuolueista lapualaismyönteisimmän kokoomuksen edustajat saivat pian tuta, ettei liikkeeseen vetoaminen

85 Perälä, 112 & 114; Siltala, Juha, 119–120; Silvennoinen ym., 171–173.

86 Perälä, 111; Siltala, Juha, 100.

87 Perälä, 114; Silvennoinen ym., 181; Siltala, Juha, 122.

88 Siltala, Juha, 187–189.

89 Perälä, 157.

90 Valkonen, 64 & 66; Mansner, 393.

tuottanut samoja poliittisia tuloksia kuin aiemmin. Lapualaispiillin tahtiin toiminut keskusta- sekä oikeistopuolueiden ”isänmaallinen rintama” alkoi näyttää todellisia hajoamisen merkkejä, kun SDP, edistyspuolue ja maalaisliitto ryhtyivät arasti rakentamaan liikkeen väkivaltaisuuksia vastustavaa ”lailisuusrintamaa”. Keskustapuolueiden asennemuutoksen taustalla oli uuden tasavallan suojelulain sekä valtiopäiväjärjestyksen ja valtiollisen vaalilain muutoksien hyväksyminen eduskunnassa 11. marraskuuta 1930. Kommunistilakien läpisaaminen oli ollut porvaristorintamaa yhdistävä määränpää, mutta sen tultua tehdyksi näyttäytyivät yhteistyön haitat edistyspuolueelle ja maalaisliitolle moninkertaisina siitä saatuihin hyötyihin verrattuna.⁹¹

Kolmas keskeinen lapualaistaapahtuma oli vuoden 1932 Mäntsälän kapina, Lapuan liikkeen suoran toiminnan huipentuma⁹², jonka on laajasti tulkittu olleen sekä liikkeelle että laajemmalle oikeistoradikaalille toiminnalle äärimmäisen vahingollinen.⁹³ Vuoden 1931 loppupuolella keskusta- ja vasemmistolehdistössä syntyneet puheet vallankaappauksesta realisoituvat 27. helmikuuta Ohkolan kylässä Mäntsälässä. Suojeluskuntalaiset keskeyttivät aseiden työväentilaisuuden, ja tilanne laajeni nopeasti kapinaksi mellakoitsijoiden vastustaessa pidätyksiä ja linnoittautuessa suojeluskuntatalon suojiin. Maanantaina 29. helmikuuta kapina laajeni merkittävästi, kun lapualaisjohto julisti Hämeenlinnasta käsin liittyvänsä kapinallisten joukkoon. Lapualaiset toistivat mellakoitsijoiden tekemän alkupe- räisen vaatimuksen hallituksen eroamisesta ja tekivät maanlaajuisen hälytyksen joukkojen kokoamiseksi, mihin valtiojohto taas vastasi tekemällä toimenpiteitä liikkeen johdon pi-

91 Siltala, Juha, 179 & 191–192; Perälä.

92 Maijala, 54.

93 Laamanen, Ville – Okkonen, Ville (2019) Kansallisoikeistolainen itseymmärrys 1929–1932. *Historiallinen Aikakauskirja* 117:2, 193.

dättämiseksi ja äänenkannattaja *Ajan Sanan* lakkauttamiseksi. Tämän lisäksi valtiojohto nosti usean armeijajyksikön valmiustilaa sekä siirsi joukkoja Helsinkiin pääkaupungin puolustuksen lujittamiseksi. Kapina laajeni seuraavina päivinä uusille paikkakunnille, kunnes presidentti Svinhufvudin käänteentekevä radiopuhe keskiviikkoiltana 2. maaliskuuta aloitti joukkojen hajaantumisen. Antautumisesta päästiin sopuun lauantaina 5. maaliskuuta, jolloin päätettiin vangita liikkeen johto ja lähettää rivimiehet koteihinsa aseistaan riisuttuina.⁹⁴ Lapuan liikkeen taru jäi Mäntsälän kapinan seurauksena lyhyeksi, sillä johdon vangitsemisen lisäksi sen nimiin rekisteröity yhdistys lakkautettiin sisäasiainministerin päätöksellä 24. päivä maaliskuuta.⁹⁵ Mäntsälän tapahtumien seurauksena monet liikkeen kannattajista pettyivät ja suutuivat lapualaisuudelle tai käänsivät selkänsä sille kokonaan.⁹⁶

Puoluepolitiikassa suhtauduttiin Lapuan liikkeeseen monin eri tavoin. Kokoomus oli liikkeelle ylivoimaisesti uskollisin puolue: se jopa liittoutui pari vuotta Mäntsälän kapinan jälkeen liikkeen seuraajan IKL:n kanssa eduskunnassa.⁹⁷ Edistyspuolue ja maalaisliitto olivat olleet lapualaisten liittolaisia vielä vuoden 1930 eduskuntavaaleissa, mutta ne näkivät jo syksyllä 1931 liikkeen väkivaltaiset keinot suurempana uhkana kuin sosiaalidemokratian tai henkiihierissä olleen kommunismin ja vetäytyivät sen vaikutuspiiristä.⁹⁸ SDP:n linja liikkeeseen oli alusta saakka kielteinen: sen yksi keskeinen tavoite lapualaisvuosina oli rikkoa kokoomuksen ja Lapuan liikkeen luoma ”isänmaallinen rintama” liittoutumalla

lapualaiskriittisten porvariensa kanssa.⁹⁹

Keskustaporvarillisten puolueiden tavoin myöskään työnantajien suhde Lapuan liikkeeseen ei ollut yksiselitteinen. Suomalaisten työnantajien asenteita oli Mansnerin mukaan värittänyt vuodesta 1918 asti voimakas antikommunistinen maailmankatsomus, mikä selittää osin heidän viehättymistään lapuanliikkeeseen ja sen tavoitteisiin.¹⁰⁰ Liikkeen toiminnassa olivat mukana ja sitä rahoittivat erityisesti alkuaikoina monet tunnetut teollisuudenharjoittajat, kuten Rafael Haarla, Rudolf Walden, Henry Hackman, Jacob Von Julin, Sven Fazer, Peter Forsström ja H. A. Koristo. Myös työnantajien perustaman lakonmurtajayhtiön Vientirauha Oy:n toimitusjohtaja Martti Pihkala oli yksi liikkeen perustajajäsenistä, edustaen Suomen Lukossa sen maltillisempaa siipeä.¹⁰¹ Erityisesti metsäteollisuuden työnantajat, joilla oli 1930-luvulla paljon vaikutusvaltaa, näkivät Lapuan liikkeen toiminnan olevan hyväksi vientiteollisuudelle ja rahallisesti avustivat muun muassa talonpoikaismarssia Helsinkiin.¹⁰² Toisaalta STK:n virallinen linja liikettä kohtaan muuttui laittomuuksien lisääntyessä sympatisoivasta torjuvaksi, ja monet yksittäisistä teollisuudenharjoittajista etäännyivät liikkeestä sen väkivaltaisuuden lisääntyessä.¹⁰³

Lapuan liikkeen luoma uhka vaikutti merkittäväällä tavalla vasemmistolaisen ammattiyhdistysliikkeen jäseniin. Liikkeen järjestäytyessä vuonna 1929 SAJ oli sisäisen riitelyn, työttömyystilanteen ja äärioikeiston painostuksen takia heikommassa jamassa kuin milloinkaan 1920-luvun aikana, eikä näin ollen pystynyt

94 Perälä, 266–279.

95 Valkonen, 143.

96 Siltala, Sakari (2018) *Oksalla ylimmällä? Metsäteollisuus poliittisena voimana 1918–2018*. Siltala, Helsinki, 111.

97 Laamanen ja Okkonen, 193–194.

98 Perälä, 243–245.

99 Siltala, Juha, 491.

100 Mansner, 391.

101 Mansner, 393–394 & 400; Valkonen, 41; Somersalo, Arne (2015) *Totuus Mäntsälästä*. Työväenliikkeen kirjasto, Helsinki, 112.

102 Siltala, Sakari, 101–103.

103 Mansner, 394–398; Mattila, 104–105 & 114.

vastustamaan huolestuttavaa kehityskulkua.¹⁰⁴ Lapuan liikkeen painostuksen voi nähdä ainakin edesauttaneen SAJ:n lakkauttamista¹⁰⁵, mikä alkoi näyttää vääjäämättömältä sosiaalidemokraattien lähdettyä järjestöstä syksyllä 1929.¹⁰⁶ Uusi sosiaalidemokraattinen keskusjärjestö SAK joutui lokakuussa 1930 pidetyn perustamiskokouksensa jälkeen heti monien oikeistolaislehtien ja työnantajien hampaisiin, näiden vaatiessa järjestöä lakkautettavaksi yhdistyslakiin nojaten.¹⁰⁷ Väkivaltaa Lapuan liikkeen jäsenten taholta jouduttiin sietämään vuoden 1930 lokakuussa pidetyissä eduskuntavaaleissa, jolloin sosiaalidemokraatit olivat kasvavissa määrin kyydityksen ja yleisemmän häirinnän kohteina. Kyseiset vaalit olivatkin SAK:lle ja SDP:lle pettymys, sillä jälkimmäinen sai yhden paikan vaille kolmasosan kaikista kansanedustajapaikoista eikä näin ollen voinut estää kommunistilakien läpimenoa.¹⁰⁸ Työntekijöiden järjestäytymisaste oli vuonna 1930 selvästi laskenut 1920-luvun huippuvuosista¹⁰⁹, mikä johti ammattiyhdistysliikkeen vähenevään sananvaltaan. Lapualaisvuosina aktiivinen toiminta vasemmistolaisissa työväenjärjestöissä saattoi merkitä työpaikan menetystä, kyyditystä tai jopa hengenvaaraa. Myönteistä lapualaisterrorissa oli kuitenkin Valkosen mukaan se, että liikkeen harjoittama

104 Valkonen, 42.

105 Täyttä kunniaa ei voi lakkauttamisesta antaa yksinomaan Lapuan liikkeelle, koska kommunisminvastainen mieliala oli liikettä edeltävänäkin aikana voimistunut: muun muassa kommunistilakeja oli alettu valmistella jo ennen liikkeen syntymistä. (Valkonen, 40.) Siltalan mukaan Svinhufvudin hallitus olikin lakkauttaessaan SAJ:n tehnyt ”likaisen työn, jota ’valkoinen Suomi’ oli kauan vaatinut”. (Siltala, Juha, 149.)

106 Valkonen, 23.

107 Valkonen, 89–92.

108 Valkonen, 64–65 & 67.

109 Ero keskusjärjestöjen välillä on huomattava jäsenmäärää tarkastellessa: SAK:lla oli vuosien 1930–1933 aikana alle 20 000 jäsentä, kun 1920-luvulla SAJ:llä oli vähimmilläänkin yli 40 000 jäsentä ja parhaimmillaan jopa 90 000 jäsentä. (Bergholm 2013, 93.)

painostus yhtenäisti sosiaalidemokraatteja ja tiivisti työväenliikkeen järjestöjen välejä toisiinsa.¹¹⁰

2.3 VAPAA TYÖVÄENLIITTO LAPUALAISVUOSIEN TUOTTEENA

Pula-ajan, oikeistoradikalismin nousun ja ammattiyhdistysliikkeen heikkenemisen värittämään tilanteeseen perustettiin Vapaa Työväenliitto. Valkonen kutsuu 1930-luvun alkua keltaisten ammatillisten järjestöjen kukoistuskaudeksi, viitaten kyseisellä termillä erityisesti VTL:ään.¹¹¹ Tämä kukoistuskausi ei ollut ensimmäinen kerta, kun Suomessa oli samantyyppisiä työnantajien tukemia sekä sosialistisia ja kommunistisia toimijoita vältteleviä ammattiyhdistyksiä. Ay-liikkeen politisoitumisen alkuaikoina oli jo Mansnerin mukaan muutamia SAJ:stä erossa pysyneitä järjestöjä, joita myös työnantajat tukivat ja välillä myös perustivat. Vankinta kannatusta näistä järjestöistä saivat kristillisellä pohjalta olevat toimijat, samalla kun esimerkiksi porvarillisten puolueiden toiminta ammattiyhdistyssaralla jäi vain yritykseksi. Myös 1920-luvulla SAJ:n voimistuessa keskusteltiin työnantajien puolella sekä uuden ammattiyhdistysliikkeen perustamisesta että yhteistyöstä kristillisen työväenliiton kanssa, mutta kumpikaan idea ei toteutunut tuolloin.¹¹²

Vedenjakajahetkenä kommunismin- ja sosialisminvastaisessa ammattiliittotoiminnassa sekä talonpoikaisväestön ideologisessa mobilisoinnissa näyttää tutkimuskirjallisuuden mukaan olleen vuoden 1928 satamalakon

110 Valkonen, 66–67 & 151–157; Kujala, 99.

111 Valkonen, 161.

112 Mansner, 382–383.

murtaminen. Ay-liikkeen vahvuutta kuvastaneet suuret lakkotaistelut ja keskikokoisten tilanomistajien kolhuja ottanut taloustilanne johtivat pienten riippumattomien työväenyhdistysten sekä *Riippumaton Työläinen* -lehden perustamiseen.¹¹³ Näiden yksittäisten ja usein työnantajien paikallisesti tukemien ammattiyhdistysten perustamiseen vaikuttivat poliittisen oikeistolaisuuden nousu, ay-liikkeen hajaannus sekä väitetty työmaaterrori ”toisinajattelevia” työläisiä kohtaan. Samalla kun SAJ:n ja vasemmistolaisen ammattiyhdistysliikkeen sisäinen hajaannus alkoi, perustettiin lyhytikäinen VTL:n edeltäjä Riippumaton Työväenjärjestö, jota luonnehdittiin *Riippumattomassa Työläisessä* puolueista riippumattomaksi ammatilliseksi järjestöksi.¹¹⁴

Vapaan Työväenliiton perusti kesäkuussa 1929 Riippumattoman Työväenjärjestön sisäinen oppositior ryhmä, joka vei uuteen järjestöön mukanaan suurimman osan paikallisyhdistyksistä ja näin ollen käytännössä lopetti vanhemman järjestön toiminnan. Suurimpana tavoitteena VTL:llä oli lopettaa työmaaterrori¹¹⁵, ja se näki arvopohjanaan työnantajan ja työntekijän etujen yhtenäisyyden.¹¹⁶ Vaikkei työnantajien ja VTL:n suhdetta pysty luonnehtimaan täysin kitkattomaksi, niitä yhdisti luokkataistelun ja työehtosopimuksien

vastustaminen. VTL:n toiminnan merkittävintä anti oli *Vapaan Työn* julkaisu sekä erinäisten kurssien järjestäminen. Järjestöllä oli myös omat edustajansa kahdessa valtiollisessa instituutiossa, Ammattikasvatusneuvostossa ja Ammattienedistämislaitoksessa.¹¹⁷ Työnantajien rooli VTL:n toiminnan mahdollistamisessa oli keskeinen. Kun VTL lähetti STK:lle avustuspyynnön syksyllä 1930, ajateltiin järjestön tukemisesta olevan enemmän hyötyä kuin haittaa, ja näin ollen pyyntö hyväksyttiin. Mansnerin mukaan järjestöjen välille kehittyi kuitenkin pian ongelmia, ja STK ilmoittikin lopettavansa VTL:n rahallisen tukemisen jo vuoden 1934 alussa. Tämän jälkeen rahallinen tukeminen jatkui epäsäännöllisen säännöllisesti vielä pari vuotta, ja järjestön velkojen maksamisesta STK huolehti vielä 1940-luvun puolellakin.¹¹⁸ Toinen merkittävä tukijaryhmä olivat vuoteen 1939 saakka puunjalostusteollisuuden työnantajat, jotka kuvasivat kesäkuun 1930 kiertokirjeessä pyrkimyksiään käyttää hyväkseen lapualaisvuosien otollista poliittista ilmapiiriä ja työmarkkinatilannetta. Tavoitteena oli puhdistaa työmaat kommunisteista sekä suosia järjestäytymätöntä työvoimaa työpaikkojen säilyttämisessä ja palkkauksessa.¹¹⁹

VTL:n jäsenmäärä pysyi suhteellisen vaatimattomissa luvuissa myös 1930-luvun kukoistuskauden aikana. Sen perustamisvuonna 1929 jäsenmäärä pyöri Mansnerin mukaan noin 3 000 jäsenessä ja vuonna 1933 se oli kasvanut noin 4 000 jäseneseen. Mansnerin kirjoittamasta STK:n historiategoksesta löytyy myös Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton puheenjohtajan Per Zilliacuksen arvio, jonka mukaan vuonna 1935 VTL:ään kuului ennätysmäisesti 10 000 jäsentä, josta se seuravaan vuoteen mennessä romahti noin 6 000

113 Kettunen 1986, 257–258; Mansner, 383.

114 Mansner, 383–384.

115 Työmaaterrorikysymys ei ollut merkittävä vain VTL:lle ja muille työmarkkinaosapuolille, vaan oli osa laajempaa vasemmiston ja oikeiston selkkauksia 1930-luvun alussa. Itsenäisyyden alkuvuosista lähtien, erityisesti vuoden 1918 sodan jälkeen, alkoi esiintyä väitteitä vasemmistolaisten työntekijöiden harjoittamasta terrorista, joka väitetyksi kohdistui lakonmurtajiin sekä valkoisella puolella taistelleisiin tai suojeluskuntataustaisiin työntekijöihin. (Mansner, 404–406.)

116 Mansner, 384–385; Valkonen, 161–163; Kettunen, Pauli (2018) *Työväenkysymyksestä henkilöstöpolitiikkaan: liiketoiminnan sosiaalinen ulottuvuus - tapaus Partek*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 71.

117 Kettunen 1994, 304–305; Mansner, 385.

118 Mansner, 384–387.

119 Mansner, 386–387; Kettunen 2018, 69–70.

jäseneen.¹²⁰ Vertailuksi on hyvä mainita, että SAK:lla oli Bergholmin arvion mukaan perustamisvuonna 1930 14 947 jäsentä, vuonna 1933 19 847 jäsentä ja vuonna 1935 33 883 jäsentä.¹²¹ Vaikka Valkonen puhuikin VTL:n kukoistamisesta 1930-luvun alussa, tämä kausi jäi kuitenkin hänen mukaansa verrattain lyhyeksi työnantajien tuesta ja poliittisesti edullisesta tilanteesta huolimatta. Myös jäsenmäärän romahdus vuonna 1936 tuntuu viittaavan tähän.¹²² Hiukan erilaisen kuvan antaa Mansner: hänen arvionsa SAK:n jäsenmäärästä 1930-luvun alussa ovat matalampia, ja hänen mukaansa VTL pystyikin kilpailemaan jotenkuten SAK:n kanssa 1930-luvun pula-aikana.¹²³ Näitä osittain ristiriidassa olevia näkemyksiä kuitenkin yhdistää ajatus siitä, että pulajan helpottaessa VTL oli alkanut menettää yhteiskunnallista merkitystään lopullisesti.

Reino Topi arvioi vuonna 1939 *Vapaassa Työssä* julkaistussa VTL:n kymmenvuotisjuhla-artikkelissa jäsenmäärän kehitystä niin, että VTL:ssä olisi vuonna 1929 ollut 500 jäsentä, vuonna 1933 8 700 jäsentä sekä vuonna 1935 8 242 jäsentä. Topin artikkeli eroaa erityisen merkittävästi Valkosen ja Marjasen luomasta yleislinjasta siinä, että sen antaman arvion mukaan VTL:n jäsenmäärän nousu jatkui vuoteen 1939 asti, jolloin jäseniä olisi ollut ennätyskelliset 11 221 kappaletta.¹²⁴ Ottaen huomioon muuttuneen 1930-luvun lopun yhteiskunnallisen ilmapiirin, jossa SAK:n jäsenmäärä oli lähtenyt nousukiitoon ja poliittinen ilmapiiri oli vapautunut SDP:n ja maalaisliiton punamultahallituksen myötä¹²⁵, on *Vapaassa Työssä* esitettyjä lukuja vaikea pitää realistisina. Näin ollen tutkimusraportissa nojaututaan enemmän Mansnerin ja Valkosen esit-

tämään yleiskuvaan.

Tutkimuskirjallisuuden pohjalta voisi siis varovaisesti argumentoida, että VTL:n kukoistuskausi sijoittui pääasiallisesti lapualaisuusvuosista noin vuosikymmenen puoliväliin asti. Lapualaisuusvuosina työmaaterrorin vastustamiseen perustettu järjestö saavutti merkittävimmän lainsäädännöllisen tavoitteensa, vuoden 1931 alussa vahvistetun työrauhalain. Työmaaterrorin tapauksessa Lapuan liikkeen ja VTL:n tavoitteet olivat yhtenevät, sillä Siltalan mukaan yhtenä kansanliikkeen keskeisenä tavoitteena oli suojata ”isänmaallisen työmiehen” elanto ”maanpetturien” terrorilta.¹²⁶ Lapuan liike osallistui suuresti lain ideointiin, sillä vuoden 1930 eduskuntavaalien aikoihin laaditussa reformiesityksessä lapualaisvaltuuskunta ehdotti lain säätämistä yhdessä hallituksen ja suojeluskuntajärjestön kanssa. Kuitenkin työrauhalaki oli Lapuan liikkeelle ja VTL:lle lähinnä symbolinen voitto, sillä se osoittautui tarpeettomaksi pula-ajan antaessa työnantajille mahdollisuuden päästä eroon ammattiyhdistysliikettä lähellä olevista työläisistä vaikean taloustilanteen varjolla.¹²⁷

Lapuan liikkeen ja VTL:n suhteesta tiedossa on yleislinja, mutta vain vähän yksityiskohtaista tietoa. Valkonen mainitsee lapualaismyönteisyyden näkyneen VTL:n linjassa, sekä mainitsee SAK:n pitäneen järjestön toimintaa samalla tavalla moraalittomana kuin lapualaisten tai Vientirauha-yhtymän.¹²⁸ STK:n johdon asettama VTL-työryhmä arvioi vuonna 1933 tehdyssä raportissa huolestuttaviksi ilmiöiksi sekä *Vapaa Työ*-lehden lapualaisuutta sympatisoivan kirjoittelun että myös Lapuan liikkeen myönteisyyden VTL:ää kohtaan.¹²⁹ Edeltävien huomioiden lisäksi Vihtori Kosolan VTL-kunniajäsenyys tuntuu myös viittaava-

120 Mansner, 384–385 & 388–389 (viite n:o 20).

121 Bergholm 2013, 94.

122 Valkonen, 161.

123 Mansner, 387.

124 Topi.

125 Valkonen, 209–211.

126 Siltala, Juha, 44.

127 Siltala, Juha, 176 & 184–185.

128 Valkonen, 162.

129 Mansner, 385.

van liikkeen ja ammattiliiton väliseen myönteisyyteen ja vuorovaikutukseen. Yleisellä tasolla siis vaikuttaa siltä, että lapualaisten ja VTL:n suhteet olivat suhteellisen läheiset. Kuitenkaan tutkimuskirjallisuudesta ei löydy yksityiskohtaisempaa tietoa siitä, miten kään- teentekevät tapahtumat, kuten Ståhlbergien kyyditys tai Mäntsälän kapina, vaikuttivat VTL:n suhtautumiseen Lapuan liikkeeseen.

Analyysi: VTL ja isänmaallisuus-käsite lapualaisvuosina

3.1 ISÄNMAALLISUUDEN KÄYTÖN KRITEERIT

Isänmaallisuus-käsitteellä on Heinosen mukaan Euroopassa pitkät käsitehistorialliset juuret: sen synonyymien patriotismin pohjana toimii kreikan sana ”patria”, joka alun perin tarkoitti antiikin kulttuureissa kotimaata tai synnyinpaikkaa. Antiikin Kreikassa patriotismi eli isänmaallisuus tarkoitti aluksi rakkautta omaa asuinalueetta ja sen suomaa toimeentulomahdollisuuksia kohtaan, mutta Platonin kaltaisten filosofien käsissä käsitteen institutionaaliset sidokset kehittyivät jo varhain: se alkoi kuvastaa yksilön lojaaliutta yhteisölleen sekä kohtalonomaista sidosta siihen. Antiikin aikoina kansalaisuus tarkoitti pääasiassa hallitsevaan luokkaan kuulumista, jolloin myös isänmaallisuus nähtiin kyseisen luokan etujen varjelemisena ja edistämisenä.¹³⁰

Antiikin aikojen jälkeen ja ennen 1900-luvun alkua patriotismin käsitteelle luotiin uusia merkityksiä ja yhteyksiä, ja se sai seurakseen myös uuden nationalismin käsitteen. 1400- ja 1500-lukujen Euroopassa isänmaallisuus liitettiin tasavaltalaiseen vapauteen ja Machiavellin ajatuksiin hyvästä kansalaisuudesta,

kun taas 1700-luvulle tultaessa patriotismi alkoi sisältää merkityksiä tunteellisesta kiinnostuneisuudesta kotiseutuun, kaupunkiin tai hallitsijaan. Erityisen laajaa isänmaallista vastuuta vaadittiin yhteiskunnallisen hierarkian huipulla majailevilta, kun taas alempien luokkien edustajilta hyväksyttiin itsekkäämpi omien etujen tavoittelu. Ranskan ja Amerikan vallankumousten aikoihin 1700-luvun lopussa patriotismi liitettiin vielä kansansuvereniteetin ja demokratian puolustamiseen ja sai samalla kumouksellisen sisällön. Vallankumousten jälkeen nationalismi-termi ilmaantui patriotismin rinnalle kuvaamaan modernin valtion ja kansan yhdyntynyt poliittista olemusta, ja se muodostuikin 1800-luvulla yhdeksi tärkeimmistä yhteiskunnallisista käsitteistä.¹³¹

Heinosen mukaan ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä maailmassa nationalismi alkoi saada synkempiä sävyjä, kun se alkoi kehkeytyä suvaitsemattomuuden, epäinhimillisyyden ja väkivallan synonyymiksi.¹³² Ajanjakson aikana kehittyneet negatiiviset konnotaatiot eli mielleyhtymät näkyivät myös Suomessa nationalismin eli ”natsionalismin” tieto-

130 Heinonen, 65–66.

131 Heinonen, 66–67.

132 Heinonen, 67.

sanakirjamäärittelyissä. Vuosien 1909–1919 aikana¹³³ toimitetun *Tietosanakirjan* mukaan natsionalismi ”ymmärretään usein huonontavassa merkityksessä”, sen osoittaessa ”itsestä kansallismielistä harrastusta ja intoa, joka kiihkeästi ajaa oman kansakunnan ja kansallisuuden kehittämistä, vahvistamista ja levittämistä”. Natsionalismi ei tietosanakirjan mukaan ”anna mitään arvoa *muiden* kansain samanluontoisille pyrkimyksille ja toivomuksille, vaan päinvastoin pyrkii muita sortamaan”. Synonyymeinä natsionalismille tarjotaan teoksessa ”kansallismielisyyttä” ja ”kansalliskiihkoa”.¹³⁴ Myöhemmin julkaistussa *Isossa Tietosanakirjassa* (1931–1939) määritelmä on pitkälti identtinen, kun taas *Pienessä tietosanakirjassa* (1925–1928) ja *Uudessa tietosanakirjassa* (1929–1932) termi selitetään ainoastaan sen synonyymeinä pidettyjen kansallismielisyyden ja -kiihkon kautta.¹³⁵ Tämän perusteella vaikuttaa siis siltä, että natsionalismi määriteltiin 1920- ja 1930-luvulla itsekkääksi ja kielteiseksi kansallisen edun tavoitteluksi.

Heinosen mukaan samalla, kun ensimmäisen maailmansodan jälkeen nationalismi alkoi muuttua kielteisemmäksi termiksi, alettiin positiivisiksi mielletyt nationalismin tyyppit sisällyttää vanhakantaiseen patriotismi-termiin.¹³⁶ Tämä näyttää pitävän paikkansa myös suomalaisessa kontekstissa, sillä kaikista tietosanakirjoista löytyi määritelmä patriotisista, jonka käytön kriteerit eivät tuntuneet

olevan samalla tavalla kielteiseen toimintaan sidoksissa kuin natsionalismin tapauksessa. Patriotismin määritelmät olivat tietosanakirjoissa valitettavan tiiviitä, sillä niissä mainitaan ainoastaan termin synonyymit (joko ”isänmaanrakkaus”, ”isänmaallisuus” tai molemmat). Patriootti taas määritellään teoksissa lyhyesti ”isänmaanystäväksi”.¹³⁷ Vaikka määritelmät eivät suuremmin tarkenna vielä isänmaallisuuden käytön kriteereitä, selvää on, että käsite määritellään suhteessa isänmaa-käsitteeseen ja tulkitaan sen kautta. Muissa tietosanakirjoissa ei isänmaata määritellä, mutta *Uuden tietosanakirjan* tapa määritellä termi tuntuu antavan isänmaanrakkauden konseptiin syvempää ymmärrystä:

*I:n aatteessa yhtyvät välittömästi ne tunteet, jotka kiinnittävät ihmisen kotiseutuun, omaan kansaan sekä niihin yhteiskunnallisiin ja valtiollisiin laitoksiin, joiden keskellä hän on syntynyt ja kasvanut. Koska kiintymys i:han kasvaa monista syivistä juurista, se on saavuttanut valtavan merkityksen ihmiskunnan historiassa yhtenä kaikkein महत्वimmista voimista, jotka kohottavat ihmisiä yhteisiin ja ihanteellisiin rientoihin.*¹³⁸

Edellä olevaan tekstiotteeseen tukeutuen voi väittää, että 1920- ja 1930-luvun suomalaisissa tietosanakirjoissa patriotismin eli isänmaallisuuden nähtiin vaativan merkityksellisen ja emotionaalisen suhteen omaan kotiseutuun, kansakuntaan ja valtiovaltaan. Tämän suhteen olemassaoloa pidettiin tärkeänä yhteiskunnalliselle kehitykselle: sen katsottiin mahdollistavan ihmiskuntaa eteenpäin vievät saavutukset yhteisön tasolla. Jos taas tavat edistää oman kansakunnan ja kansallisuuden menestystä nähtiin tuhoaviksi, kyseessä tulkitettiin olevan nationalismi eikä patriotismi.

133 Natsionalismi-termin sisältävä *Tietosanakirjan* kuudes osa julkaistiin yllättävästi jo vuonna 1914, neljä vuotta aikaisemmin kuin Heinosen siteeraama Peter Alter arvioi yllämainitun käsitteellisen muutoksen alkaneen.

134 *Tietosanakirja* (1914) osa VI: Mandoliini – Oulunsalo. Otava, Helsinki, 1045.

135 *Pieni Tietosanakirja* (1927) osa III: Masku – Sannomalehti. Otava, Helsinki, 325; *Iso tietosanakirja* (1935a) osa IX: Mustonen – Pielisjärvi. Otava, Helsinki, 180; *Uusi Tietosanakirja* (1932) osa II: Hibbing–Öölanti. Karisto, Hämeenlinna, 1434.

136 Heinonen, 67.

137 *Tietosanakirja* (1915) osa VII: Oulun tuomiokunta – Ribes. Otava, Helsinki, 313; *Pieni tietosanakirja* 1927, 689; *Uusi tietosanakirja*, 1505; *Iso tietosanakirja* 1935a, 1131.

138 *Iso tietosanakirja* (1933) osa V: Ihminen – Kansalliset. Otava, Helsinki, 390–391.

Toisaalta jos 1920- ja 1930-luvulla isänmaan ja yksilön välinen suhde nähtiin parhaimmillaan kiintymykselliseksi ja kollektiivista kehitystä hyödyttäväksi, huonoimmillaan suhdetta värjivät hyväksikäyttö ja petturuus. Maanpetos-termillä kuvattiin tietosanakirjoissa ”rikoksia, joiden yhteisenä tunnusmerkkinä on, että ne kohdistuvat valtion ulkonaiseen turvallisuuteen, sen suhteeseen muihin valtioihin”. Keskeistä isänmaan ja yksilön väliselle suhteelle maanpetoksessa on se, että maanpetturi kuvastaa tietosanakirjamääritelmän mukaan ”jonkinlaista uskottomuutta eli petollisuutta sitä valtiota kohtaan, johon hän kuuluu tai jonka vieraanvaraisuutta hän käyttää hyväkseen”. Maanpetos, jossa ”tarkoituksena on loukata omaa valtiota jonkin vieraan valtion eduksi”, erotettiin tietosanakirjoissa valtiopetoksesta, jonka katsottiin kohdistuvan ”valtion sisäiseen turvallisuuteen”. 1930-luvun kontekstissa maanpetturuus oli selvästi keskeisempi käsite isänmaallisuuden vastaista toimintaa kuvattaessa kuin valtiopetturuus, sillä valkoisen Suomen ajatusmaailmassa isänmaan vastaisiksi leimatut kommunistit nähtiin ”Neuvostoliiton ekspansiopyrkimysten välineinä” ja näin ollen heidän ei katsottu toimineen valtion sisäisesti vaan valtioiden välillä.¹³⁹ Näin ollen tietosanakirjamääritelmien perusteella juuri maanpetturuuden voi nähdä isänmaallisuuden vastakohtana, samalla tavalla kuin sanan suoran vastakohtana eli epäisänmaallisuuden.¹⁴⁰

Tutkimusraportissa hyödynnettävässä *Vapaan Työn ja Palkkatyöläisen* lehtiaineistossa tuntui lapualaisuudesta puhuttaessa korostuvan erityisesti isänmaallisuuden termi, kun taas nationalismi, natsionalismi, isänmaanrakkaus ja patriotismi loistivat poissaolollaan. Natsionalismin ja nationalismin vähäistä

käyttöä selittää osin se, että tuona aikana termiä käytettiin lähinnä oman isänmaan ulkopuolisista ja kansallishurmoksellisista toimijoista¹⁴¹, mutta muille termeille ei ole tarjolla yhtä vakuuttavaa selitystä. Erityisen mielenkiintoista tästä löydöksestä tekee se tosiasia, että isänmaallisuus oli tietosanakirjoissa erittäin pienessä roolissa, esiintyen vain pariin otteeseen patriotismin synonyyminä. Vaikka yleistystä isänmaallisuus-sanan suosiosta ei kannata rajallisen ja valikoidun tutkimusraporttiaineiston perusteella tehdä, löytyi samankaltainen asetelma laajalla avainsanahauulla suomalaislehdistön kirjoituksista lapualaisvuosien aikana.¹⁴² Nämä huomiot tuntuvat vahvistavan tutkimusraportin pohjaoletusta isänmaallisuus-termin näkyvästä ja merkittävästä roolista 1920- ja 1930-luvun kielenkäytössä, sekä muistuttavat tietosanakirjatiedon ja julkisen keskustelun olevan toisistaan erillisiä saarekkeita.

Niin kuin monet merkittävän yhteiskunnallisen roolin saaneet käsitteet, myös isänmaallisuus on ollut historiansa saatossa äärimmäisen kiistanalainen ja erilaisiin tarkoituksiin hyödynnetty.¹⁴³ Pekka Valtosen mukaan isänmaallisuus-käsitteen merkitykset vaihtelivat sisällissodan jälkeisessä Suomessa sen käyttäjän mukaan. Kansallismielisten monia eri isänmaallisuuksia yhdisti Valtosen mukaan yhteinen vapausotamyytti, kun taas näkemyksiä jakoivat ruotsin kielen

141 Laine, Veera (2022) Nationalismi ei ole selitys vaan kysymys. *Idäntutkimus* 29:1, 69.

142 Kansalliskirjaston digitaalisissa aineistoissa tehtiin kaikkia aineistoja koskeva haku aikaväliltä 23.11.1929–06.03.1932, joka tuotti isänmaallisuudelle esiintymisiä 8046 niteen sivulla, isänmaanrakkaudelle esiintymisiä 3912 niteen sivulla, nationalismille/natsionalismille esiintymisiä 592 niteen sivulla sekä patriotismille esiintymisiä 163 niteen sivulla. Haussa oli huomioitu sanojen taivutusmuodot.

143 Husu, Linda (2023) *Puoluepoliittisesti aktiivisten nuorten aikuisten isänmaallisuus: Onko isänmaallisuudelle enää tilaa postmodernissa yhteiskunnassa*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, 7–9.

139 Nygård, 92.

140 *Iso Tietosanakirja (1935b), osa VIII: Lokka–Mustola*. Otava, Helsinki, 379; *Pieni Tietosanakirja (1926) osa II: Isopurje – Maskotti*. Otava, Helsinki, 1307.

asema sekä kansallisen eheytyksen kysymys.¹⁴⁴ Sisällissodan jälkeisiä porvaristorintaman ristiriitaisuuksia kuvastaa muun muassa kokoomuksen ja RKP:n oikeistosiiven tyytymättömyys maltillisen oikeiston (edistyspuolue, maalaisliitto, RKP:n vasemmistosiipi) sovintopolitiikkaan vasemmiston kanssa 1920-luvun alussa. Laamasen ja Okkosen mukaan sovinnon ja myönnytyksien kannattajat ja muutenkin vallalla olevan isänmaallisuus-käsityksen kyseenalaistajat nähtiin kansallisoikeistolaisissa piireissä parhaimmissakin tapauksissa toisen luokan suomalaisina.¹⁴⁵

Keskeisimpänä konfliktina käytön kriteereissä eivät kuitenkaan isänmaallisuuden tapauksessa olleet kansallismielisiksi identifioituvien sisäiset ristiriidat vaan se, miten käsitys isänmaasta jakautui kahtia sisällissodan voittajien ja hävinneiden välillä. Valkoisten ymmärrys isänmaasta sisälsi ajatuksen länsimaisesta kulttuurista, kristillisestä maailmanjärjestyksestä, pohjoismaisesta vapaasta talonpojasta sekä perinnäisestä oikeusjärjestyksestä. Näille 1800-luvun fennomaniasta ja svekomaniasta lainatuille ymmärryksille isänmaasta ei hyväksyty vaihtoehtoisia tulkintoja, ja muihin arvoperinteisiin (kuten sosialismiin) perustuva isänmaa-käsitys nähtiin lähtökohtaisesti mahdottomana.¹⁴⁶

Vasemmiston puolella tiedostettiin isänmaallisuudelle valkoisessa Suomessa luodut tiukat raamit. Helsingin työväestön keskusteluillalla tammikuussa 1932 alustajana toiminut Ernst Lähde argumentoi, että porvariston luulo työväen ja kansallisen harrastuneisuuden välisestä antipatioista johtui heidän maailmankuvastaan, jossa kansallista ja kansainvälistä ei nähty työväen tavoin toisiaan tukevinä näkökulmina, vaan pikemminkin sovittamattomina vastakohtina. Lähteen mukaan työväestö

tunnusti 1930-luvulla kansallisuusaatteen myönteiset puolet, kuten oman maan olosuhteiden huomioimisen ja omalla äidinkielellään asioimisen, mutta paheksui kansallisuusaatteen vanavedessä tulevia militarismia ja imperialismia.¹⁴⁷ Isänmaallisuus ei tuntunut saaneen merkittävää roolia punaisen puolen maailmankuvassa¹⁴⁸, mikä johtui todennäköisesti valkoisen Suomen saamasta yliotteesta käsitteen määrittelyssä. Tämä oikeiston käsitteellinen valta-ase näkyi selvästi lapualaisvuosien poliittisen kamppailun perusasetelmassa, jossa kokoomus vetosi isänmaallisuuteen porvariston yhdistämiseksi, kun taas SDP pyrki voittamaan maltillista porvaristoa puolelleen vetoamalla demokraattisuuteen ja lainkuuliaisuuteen.¹⁴⁹

Lapualaiset hyödynsivät toiminnassaan isänmaallisuus-käsitettä laajasti, ja liikettä on kuvailtu 1920- ja 1930-luvun ”yltiöisänmaallisuuden” edustajaksi.¹⁵⁰ Lapualaiset näkivät Siltalan mukaan isänmaan kristillismoraalisena yhtenäiskulttuurina, jossa ulkoista uhkaa ja sisäistä kaaosta vastaan taisteltiin poistamalla vieraksi ymmärrettyjä elementtejä, kuten juutalaisuutta tai bolshevismia. Yhteistunne syntyi kansalliseksi tulkittujen arvojen, maailmankuvien, myyttien ja symbolien kunnioituksesta, kun taas tämän merkkijärjestelmän uhmaaja tulkittiin mustavalkoisesti äärimmäiseksi pahaksi ja isänmaan viholliseksi.¹⁵¹ Lapuan liikkeen jäsenten mielestä ”isänmaallinen kapina” olisi ollut oikeudenmukaisempi

147 Valttonen, 223.

148 Tätä ymmärrystä tukee esimerkiksi Arto Jokisen väite, jonka mukaan kansalaissotaa koskevassa työväen kaunokirjallisuudessa isänmaan sisältämät merkitykset punaisille ovat jääneet hämärän peittoon termin ollessa porvarillisen päätöksen yliotteessa. (Jokinen, Arto [2019] *Isänmaan miehet: maskuliinisuus, kansakunta ja väkivalta suomalaisessa sotakirjallisuudessa*. Vastapaino, Tampere, 117.)

149 Siltala, Juha, 155.

150 Siltala, Sakari, 101.

151 Siltala, Juha, 444.

144 Valttonen, 310–311.

145 Laamanen ja Okkonen, 188 & 192.

146 Nygård, 36–37; Laamanen ja Okkonen, 191.

ratkaisu kuin ”isänmaaton laillisuus”, ja täydet kansalaisoikeudet ja -vapaudet olisivat voineet ansaita vain henkilöt, joilla oli porvarillinen maailmankatsomus ja jotka toimivat sen mukaan.¹⁵² Lapuan liike aseisti isänmaa-käsitteensä vasemmistolaisista työväestöä vastaan kehystäen heidän kansainvälisyytensä maanpetturuudeksi. SAK oli tämän toiminnan uhri: Kansainvälisen Ammattiyhdistysliiton (KAL) jäsenenä se oli julkisesti avoimen myönteinen kansainvälisyydelle. Se saikin perustamiskoukoksensa jälkeen nopeasti lapualaislehdistön vihat ja lakkauttamisvaatimukset niskaansa.¹⁵³

Aikaisemman tutkimuskirjallisuuden ja aikalaisiasiakirjojen perusteella myös VTL identifi-
oitui toiminnassaan isänmaalliseksi. Vuoden 1933 eduskuntavaaleja edeltävässä vaalijulistuksessa VTL käytti kannattajistaan termejä ”kansallisella pohjalla järjestetty työväki” ja ”isänmaallisesti ajatteleva työväestö”. Julistuksessa työväenkysymys nähtiin ”kansallisenä elinkysymyksenä”, jonka ratkomiseen ei saisi soveltaa ”kansainvälisiä pyyteitä eikä luokkataisteluperiaatetta”: syynä tähän oli se, että niiden nähtiin heikentävän ”kristillis-siveellistä elämäkäsitystä ja maanpuolustusta”. Kansan valveutuneen osan tehtäviksi nähtiin ”harhaanjohdetun työväestön” palauttaminen ”jälleen isänmaalliseksi” ja VTL:n kaltaisten kansallisesti järjestyneiden ammattiliittojen tukeminen.¹⁵⁴ Isänmaallisuuden keskeisyyttä VTL:n itseymmärryksessä tukee myös alekirjoittaneen tekemä käsittehistoriallinen tutkimus järjestön työväki-käsitteestä vuoden 1935 kontekstissa. Käsittehistoriallisessa analyysissä VTL:n työväki-käsitteen käytön kriteereiksi määrittyivät kansallinen pohja, isänmaallisuus ja uskonnollisuus, samalla kun

152 Siltala, Juha, 464 & 468.

153 Valkonen, 89–92.

154 Vapaan Työväenliiton vaalijulistus. Hyväksytty VTL:n edustajakoukoksessa Turussa vuonna 1933. Poliittisten ohjelmien tietovaranto Pohtiva <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/VTL/1556>.

käsitteen vastakohtana toimi kansaa repivä marxilainen luokkaoppi.¹⁵⁵

3.2 ISÄNMAALLISUUDEN ARVOVÄRITYS

Isänmaallisuus-käsitteen historiaa läpikäy-
täessä jo mainittiin, kuinka isänmaallisuus alettiin 1900-luvun alussa liittää kansallisen harrastuneisuuden myönteisiin puoliin ja nationalismi sen kielteisiin. Tätä väitettä tukee Linda Husun yleiskatsaus isänmaallisuus-käsitteen käytöstä. Husun mukaan patriotis-
mista käytyyn keskusteluun on perinteisesti liitetty käsitteitä kuten rakkaus, kansalaisuus, identiteetti, hyve, lojaalius, yhtenäisyys, kansallinen ylpeys, rohkeus, solidaarisuus, yhteinen hyvä ja kansalaisvastuu. Husun mukaan monet ovat yrittäneet pitää isänmaallisuus-käsitettä erossa nationalismista, koska se herättää negatiivisia mielleyhtymiä muun muassa etnisiin puhdistuksiin sekä 1930- ja 1940-luvun kansallissosialismiin. Tämä jaottelu positiivisiin ja negatiivisiin kansallisen harrastuneisuuden kuvauksiin ei ole kuitenkaan täysin mustavalkoinen, vaan Husun mukaan myös isänmaallisuus on toisinaan rinnastettu konfliktiin ja väkivaltaan sekä nähty niiden lähteenä.¹⁵⁶

1920- ja 1930-luvun kansallisoikeistolaisissa piireissä isänmaallisuus nähtiin Husun ymmärryksen mukaisesti myönteisenä asiana, mikä näkyy siinä, miten isänmaallisuus pidettyjen toimijoiden luonteenlujutta ylistettiin. Lapuan liikkeessä isänmaallisuus nähtyjä toimijoita, kuten muiluttajia ja pahoinpitelijöitä, kuvattiin lain henkeä ylläpitäviksi marttyyreiksi, kun taas malttilista ja sovinnollista porvaristoa syytettiin kommunistisen hävitystyön avittamisesta.

155 Merikallio, 43–48.

156 Husu, 8–15.

Isänmaallisiksi nähtyjen toimijoiden arvostelu tulkittiin jo itsessään epäisänmaalliseksi teoksi kokoomuksen piirissä, jossa suojeluskuntien yhteiskunta-aseman arvostelu liitettiin maanpetturuuteen ja isänmaan vaarantamiseen. Näiden ulkoparlamentaaristen toimijoiden kehuminen omalla tavallaan kuvastaa kansallisoikeistolaisten vakuuttuneisuutta omasta oikeamielisyydestään, joka kohottautui alhaisen puoluepolin ja jopa lain kirjaimen yläpuolelle.¹⁵⁷ VTL:n tapauksessa järjestön edustamaa ”valkoista työväkeä” kuvattiin vuoden 1935 lehtikirjoittelussa isänmaallisena, rohkeana, tunnollisena, ahkerana ja valistuneena, kun taas ”marxilainen työväki” kuvattiin joko isänmaalle vaarallisena ja väkivaltaisena tai hyväuskoisena ja sivistymättömänä.¹⁵⁸

Maltilliselle oikeistolle isänmaallisuus oli myös monella tavalla erittäin myönteinen käsite, mutta sen rinnalle nousi laillisuuden vaatimus kansallisoikeistolaisia piirejä enemmän. Vaasan mellakan jälkeen maalaisliiton johto julkaisi *Suomenmaassa ”Seis, Pohjan miehet!”*-julistuksen. Julistuksessa puhutaan kansallismielisen oikeiston tapaan ”isänmaallisesta ja oikeamielisestä”, ”isänmaataan rakastavasta” kansasta, mutta sitä kuvataan myös ”lainkuuliaiseksi” ja ”elämän lahjomattomia siveyslakeja kunnioittavaksi”. Mellakoihin osallistuneiden ”Pohjanmaan miehien” nähtiin olleen oikealla asialla kommunisminvastaisuudessaan (tavoitteeksi tulkittiin ”hyvän palveleminen ja pahan torjuminen”), mutta heitä varoitettiin laajemman kansansuosion menettämisestä, jos laittomuudet jatkuisivat.¹⁵⁹ Vaikka edistyspuolue ja maalaisliitto päätyivät vielä vuoden 1930 eduskuntavaaleissa kokoomuslaisten ja lapualaisten ideoimaan isänmaalliseen rintamaan,

molemmat puolueet vaativat liittoutumisen ehtona laillisuuden ja valtiojärjestyksen palauttamista väkivaltaisen ja painostavan lapualaiskesän jälkeen.¹⁶⁰ Myönteinen asenne isänmaallisuuteen tuntui siis olleen maltillisen porvariston tapauksessa sidoksissa siihen, olivatko sen nimissä tehdyt toimet laillisia ja hallitusmuotoa kunnioittavia. Kuitenkin se, vetosivatko edistykselliset ja maalaisliittolaiset päättäjät lapualaisvuosina laillisuuteen, eli tilanteen mukana. Maltillinen porvaristo oli pääosin hyväksynyt kommunisteihin kohdistuvat laittomuudet, mutta Lapuan liikkeen alkaessa kohdistaa ulkoparlamentaarista toimintaansa myös sosiaalidemokraatteihin ja maltillisiin, alettiin toimintaa arvostella ja lainmukaisuutta vaatia vahvemmin.¹⁶¹

Näin ollen sekä kansallisoikeistolaisessa että keskustaporvarillisessa katsantotavassa isänmaallisuus on myönteinen käsite. Tutkimuskirjallisuuden antamaa ymmärrystä isänmaallisuus-käsitteen myönteisestä arvoväriytyksestä haastaa kuitenkin se, miten sisällissodan hävinnyt osapuoli siihen asennoitui. Isänmaallisuus ja yleisemmällä tasolla valkoisen Suomen kansallisuusaate otettiin punaisen työväen piirissä 1920- ja 1930-luvulla kielteisesti vastaan. Työväestö vieroksui hurmahenkistä patriotismia, samoin kuin Lapuan liikkeen kaltaisten toimijoiden ahdasmielistä ja suvaitsematonta ymmärrystä isänmaallisuudesta.¹⁶² Kansallisuusaatteen torjumiseen vaikuttivat työväen perinteisen kansainvälisyyden lisäksi vuoden 1918 tapahtumat. Sen jälkeen kansallisuusaate nojasi vahvasti valkoisen puolen näkemyksiin isänmaasta, joissa punaiset esitettiin epäimartelevasti raakalaismaisina petoina, maanpettureina tai marxilaisjohtajien johdattelemana epäkypsänä kansanosana. Valkoiseen kansallisuusaatteeseen sisältynyt puhe työväes-

157 Laamanen ja Okkonen, 191–193.

158 Merikallio, 72–78.

159 Suomenmaa (Sm) 6.6.1930, *Seis, Pohjan miehet!*; Siltala, Juha, 80.

160 Siltala, Juha, 145–146.

161 Siltala, Juha, 148.

162 Valkonen, 91.

tön ”voittamisesta isänmaalle” epäilytti sekä radikaalia että maltillisempaa vasemmistoa, samoin kuin kansallismielisten toimijoiden rooli työväenliikkeen suurlakkojen murtamisessa 1920-luvun loppupuolella.¹⁶³ Se, miten isänmaallisiksi nähtyihiin toimijoihin suhtauduttiin, erosi myös sisällissodan osapuolten välillä valtavasti: samalla kun suojeluskunnat edustivat kansallisoikeistolaisille toimijoille esimerkillistä kansalaiskelpoisuutta, vasemmistolaisten kokemus suojeluskuntalaisten omavaltaisuuksista kansalaissodan jälkipuinneissa herätti epäilyksiä järjestön laajenevaa valtaa ja lapualaissidoksia kohtaan.¹⁶⁴

3.3 ISÄNMAALLISUUDEN SOVELLUSALA: TAPAUSESIMERKINÄ LAPUAN LIIKE

Lapuan liike ei tietenkään ollut ainoa toimija, johon isänmaallisuuden käsitettä sovellettiin 1920- ja 1930-luvun valkoisessa Suomessa, vaan esimerkiksi suojeluskuntajärjestö ja Lotta Svärd -järjestö kantoivat samalla ajanjaksolla isänmaallista leimaa.¹⁶⁵ Kuitenkin tässä tutkimusraportissa tarkkaillaan tapauseimerkkinä juuri Lapuan liikettä, jotta kansanliikkeen ja VTL:n läheiseksi kuvattua suhdetta saataisiin selvitettyä tarkemmin. Oletuksena on se, että kirjoittelu Lapuan liikkeestä toimii erinomaisena esimerkkinä isänmaallisuus-käsitteen sovellusalan aiheuttamista konflikteista 1930-luvun ammattiyhdistyskentällä. *Vapaan Työn* ja *Palkkatyöläisen* vuosien 1930 ja 1932 kirjoitusten analysoimisen lisäksi asenteita lapualaisuutta kohtaan verrataan Reijo Perälän tutkimukseen kansanliikkeen julkisuudesta puoluelehdistössä. Lapuan liik-

163 Valtonen, 218.

164 Siltala, Juha, 330.

165 Siltala, Juha, 444; Kivimäki ym., 447–448.

keen tutkiminen lehtikirjoittelun kautta on siitä mielekästä, että liikkeen voima perustui pitkälti julkisuuteen: Perälän mukaan kansanliikkeen osuus kanta-aottavien kirjoitusten aiheista oli hänen tutkimisensa 17 puoluelehdessä korkeimmillaan noin seitsemänkymmenen prosentin paikkeilla heinäkuussa 1930.¹⁶⁶

3.3.1 TALONPOIKAIS-MARSSI

Perälän mukaan monissa porvarillisissakin toimijoissa heräsi ristiriitaisia tunteita, kun 20.–21.6.1930 pidetty lapualaiskokous päätti järjestää marssin Helsinkiin. Lehdistöstä kielteisellä kannalla olivat sosiaalidemokraattien, maalaisliiton ja edistyspuolueen lehdet: niitä huolestutti talonpoikaismarssin luonne, eli kenen puolesta ja mitä vastaan marssi todellisuudessa oli. Kuitenkin marssin vääjäämättömyyden tullessa yhä selvemmäksi, muuttuivat maalaisliittolaisten lehtien kirjoitukset positiivisemmiksi ja puhe ”Suomen isänmaallisen talonpoikaissäestön” luomasta yhteisrintamasta lisääntyi. Kokoomuslehdistön aiempi vankkumaton tuki lapualais-toiminnalle säilyi, ja se siunasikin Lapuan liikkeen suunnitelmat ilman huolen häivää.¹⁶⁷

Ammattiyhdistyslehdissä suhtauduttiin talonpoikaismarssiin sitä edeltävänä viikkona kahdella toisistaan poikkeavalla tavalla. *Vapaan Työn* 2. päivänä heinäkuuta julkaisutussa numerossa ei tunnuta olleen kovinkaan huolissaan: uhkakuvia marssista ei maalailtu, ja lehden ytimekkään kuvauksen mukaan tapahtumassa ”marssii 10.000 talonpoikaa Helsinkiin ilmaisemaan mielipiteensä kommunismin suhteen”. Lapuan liikkeen tavoitteeksi lehti kiteytti ”kommunistien maanpetoksellisen ja uskontoa sekä hyviä tapoja loukkaavan toiminnan tuhoamisen”, ja liikkeen kannatus kansan keskuudessa nähtiin suurena. Sa-

166 Perälä, 213.

167 Perälä, 111–114.

massa artikkelissa mainittiin liikkeen tekemät ”kommunistikydyt”, jotka olivat lehden mukaan Virossa saaneet ”monta agitaattoria järkiinsä”.¹⁶⁸ Kun *Vapaan Työn* asennetta vertaa Perälän tutkimuksen tuloksiin, tuntuu se muistuttavan erityisesti kokoomuslehdistön lapualaismyönteistä linjaa tuona ajankohtana.

Palkkatyöläisen erilaisesta asennoitumisesta talonpoikaismarssia kohtaan taas kielii jo 4. päivä heinäkuuta julkaistun lehden pääkirjoituksen otsikko ”Vaara uhkaa”. *Palkkatyöläinen* jakoi kirjoituksessa lapualaisuuden vanhaan ja uuteen, nähden vanhan olleen ”taisteluliike kommunismia vastaan” ja uuden olevan ”taisteluliike koko kansanvaltaa vastaan”. Kritiikin kohteena oli erityisesti liikkeen ”kansanvaltaa vastaan tähtäävä” ohjelma, jossa vaadittiin suhteellisen vaalitavan muuttamista enemmistövaalittavaksi, kansanedustajien lukumäärän vähentämistä sekä merkittäviä rajoituksia äänioikeuden käyttöön. Ohjelmaa kuvattiin työväen oloja kurjistavaksi, koska se myötäili ”fascismia ihailevan osan oikeistoa” tavoitteita. Lapuan liikkeen terroritoiminnasta löytyi myös paljon kritisoitavaa, sillä lehden mukaan ”sosialidemokraatteja on jo kuskailtakin, heidän lippujaan on revitty ja kokouksia estetty”, samalla kun Lapuan liikettä vastustavia porvareita oli ”neuvottu”, uhkailtu – käyty heihin käsiksikin”.¹⁶⁹

Kirjoituksen edustama kanta tuntuu muistuttavan paljon sosiaalidemokraattien talonpoikaismarssiin epäilevästi suhtautuvaa lehdistöä, tekstin korostaessa kansanvaltaisuuden ja työväen suojelemista lapualaisten väkivaltaiselta ja alistavalta toiminnalta. Kuitenkin erona tyyppilliseen sosiaalidemokraattiseen linjaan oli kirjoituksen hieman yllättävä tuki keskustaporvarien piireissä vallinneelle ajatukselle ”uuslapualaisuudesta”, jossa liikkeen

vaaralliseksi tulkittu toiminta nähtiin uutena ilmiönä eikä osana ”alkuperäistä” kansanliikettä.¹⁷⁰ Tässä valinnassa oli mahdollisesti tarkoituksena kosiskella keskustaporvarillisia toimijoita, sillä heidän lapualaiskirjoittelussaan oli esiintynyt Vaasan mellakoiden jälkeen aiempaa enemmän laillisuuden korostamista ja Lapuan liikkeen toimintatapojen kritisoimista.¹⁷¹

Perälän mukaan marssiin varauksellisesti suhtautuneilla porvarilehdillä muuttui ääni kellossa marssipäivän 7. heinäkuuta aikana. Vaikka maltillisen porvariston lehdet tekivät kirjoituksissaan joitain reunahuomautuksia laittomuuksista ja *Palkkatyöläisessäkin* mainitusta äänioikeusohjelmasta, yleisesti marssin rauhallisuutta ja ”isänmaallista henkeä” ylistettiin porvaristolehdistön kaikissa päädyissä. Oppositiota marssin jälkeen edusti ylhäisessä yksinäisyydessään sosiaalidemokraattinen lehdistö, joka näki pahimman tilanteen tulleen vältetyksi marssin pysyttyä rauhallisena, mutta pysyi silti kriittisenä liikkeen tarkoituseriä ja väkivaltaisuuksia kohtaan.¹⁷²

Vapaassa Työssä sekä talonpoikaismarssiin että Lapuan liikkeeseen liitettiin ajatus isänmaallisuudesta. Lehden mukaan marssi oli ”arvokkuutensa ja suuren osanottajamääränsä puolesta vakuuttava todistus maalaisväestömme isänmaallisuudesta”, ja siihen kuului juhlatilaisuuksia Töölön pallokentällä ja Senaatintorilla kuvattiin ”isänmaalliseksi herätystilaisuuksiksi”. Kritiikkiä Lapuan liikettä tai marssia kohtaan ei löytynyt, vaan sen sijaan korostettiin, kuinka ”valtavan vaikutuksen teki tämä vakain mielin marssiva joukko katselijaan”.¹⁷³ Talonpoikaismarssin lisäksi *Vapaassa Työssä* puhuttiin yleisemmällä tasolla

168 VT 2.7.1930, Lapuan liike saa kannatusta kaikkialla maassamme.

169 Palkkatyöläinen (Pt) 4.7.1930, Vaara uhkaa.

170 Perälä, 306.

171 Perälä, 97–102.

172 Perälä, 114–116.

173 VT 9.7.1930, Kommunismien vastustamiliike jatkuu voitollisena.

”jokaisen isänmaan parasta harrastavan kansalaisen” vallanneesta ilosta, joka on syntynyt ”kommunismivastaisen kansanliikkeen” toiminnasta. Lehden mukaan kansanliikkeen johtomiehet ”eivät ole omia erikoisetujaan ajavia ammattilaispolitiikoita, vaan todellisia kansan miehiä, joita ohjaa väkevä isänmaallinen innostus”, ja heidän toimintaansa oli lähtenyt tukemaan ”valtavin osa koko Suomen kansaa”.¹⁷⁴

Vapaassa Työssä myös nähtiin Lapuan liikkeen ja isänmaallisten työläisten edut yhteensopivina. Lehden mukaan marssin aikana kävi selväksi, että yhtenä lapualaisten päätavoitteena oli ”lopettaa työmaaterrori työpaikoilla ja turvata isänmaallisesti ajatteleville työläisille ajatus- ja toimintavapaus”, ja että sen saavuttamiseen tarvittaisiin ”kaikkien oikein ajattelevien työläisten jakamaton kannatus”.¹⁷⁵ Kun *Palkkatyöläisessä* kyseenalaistettiin kommunisminvastaisen rintaman tarkoituksiperät työväkeä kohtaan, haastettiin *Vapaan Työn* pakinassa kyseisen lehden oikeus puhua työväen nimissä ja väitettiin talonpoikaismarssissa olleen enemmän ”känsäkouraisia rehellisiä suomalaisia työläisiä” kuin *Palkkatyöläisen* koko lukijakunnassa.¹⁷⁶

Talonpoikaismarssin jälkeen tehdyssä kirjoittelussa tuli myös ilmi lehden myönteinen suhtautuminen Lapuan liikkeen väkivaltaiseen toimintaan. Kun *Vapaassa Työssä* puhuttiin kyydityksistä, ne esitettiin pakinassa humoristisesti ”ilmaisena hollikyytinä kommunistipomoille sinne kommunistiparatiisiin”, ja kirjoittaja kommentoi kyydittyjen sekä heidän lähipiiriensä pitämää ”mökää” asiasta näennäisen hämmennyneesti. Sosiaalidemokraattien tapa ”julmistella fascistista diktatuuria” lakiin, oikeuteen ja tasavaltaan vedoten näh-

174 VT 16.7.1930, Talonpoikaismarssi.

175 VT 16.7.1930, Talonpoikaismarssi.

176 VT 23.7.1930, nimim. Köpi (Artturi Järviluoma), Viikon pakinaa.

tiin kaksinaamaisena, koska sisällissodasta, jolloin ”sosialistit olivat yhteiskunnan kurkussa kiinni”, oli tuolloin aikaa vasta kaksitoista vuotta.¹⁷⁷ *Vapaan Työn* humoristinen ote kyydityksiin ei ollut tälle ajanjaksolla harvinaista, vaan kyyditysten tulkitseminen ”pohjalaisen huumorin” kautta oli yleistä porvarilehdistössä.¹⁷⁸ Toisessa kirjoituksessa myönnettiin, että liikkeen lainrikkomukset ”olisivat saaneet jäädä tekemättä”, mutta samassa tekstissä todettiin myös, että vaikka ”Lapuan miehet ovat rikkoneet lain kirjaimia vastaan, he eivät ole menetelleet lain hengen vastaisesti”. Kirjoituksen mukaan esivallan kykenemättömyys estää kommunistien kiihoitustyöt oli johtanut tilanteeseen, jossa lapualaisten oli välttämätöntä turvautua ”oman kätensä oikeuteen”.¹⁷⁹ Tässä kirjoitus tuntui ottaneen oppia lapualaisten itseymmärryksestä, jossa kirjoitetun lain uhmaamista omantunnon nojalla perusteltiin luonnollisella taikka jumalallisella oikeudella sekä ”valkoisen Suomen” puolustamisella.¹⁸⁰

Vapaassa Työssä talonpoikaismarssia ja sen takana olevaa ”kansanliikettä” tunnutaan siis marssin jälkeen pitävän isänmaallisena sekä työläisiä hyödyttävänä ilmiönä, ja lehti tulkitsee liikkeen väkivaltaiset taipumukset oikeudenmukaisiksi toimiksi vaarallisen kommunismin tukahduttamiseksi. Kun VTL:n ja sen äänenkannattajan linjaa vertaa Perälän tutkimukseen, vaikuttavat näkemykset mukailevan porvarilehtien isänmaallista ylistystä. Erityisen paljon yhteneväisyyksiä näyttää olleen kokoomuslehdistöön, jossa ei myöskään suhtauduttu liikkeen toimintamallin tai tavoitteisiin kielteisesti lähes lainkaan.

Samalla kun *Vapaan Työn* lapualaisuutisoin-

177 VT 23.7.1930, nimim. Köpi (Artturi Järviluoma), Viikon pakinaa.

178 Siltala, Juha, 202.

179 VT 16.7.1930, Talonpoikaismarssi.

180 Siltala, Juha, 466–467.

nissa säilyi marssia ennen ja sen jälkeen johdonmukaisen positiivinen ja isänmaallisuutta korostava linja, SAK:n *Palkkatyöläisessä* suhtauduttiin Lapuan liikkeeseen ja talonpoikaismarssiin molempina ajankohtina epäilevän kielteisesti. Lehden artikkelissa myönnettiin tapahtuman sujuneen rauhallisesti, mutta huomautettiin kaikesta muusta liikkeen toiminnasta, kuten ”ennenkuulumattomasta ihmisryöstöstä perustuslakivaliokunnassa”¹⁸¹ sekä ”työväentalojen väkivaltaisesta liputtamisesta”. Huomiota ei siis annettu *Palkkatyöläisessä* onnistuneelle ja väkivallattomalle talonpoikaismarssille, vaan se siirrettiin liikkeen väkivaltaiseen toimintaan marssin ulkopuolella. Tämä sopi paremmin lehden kielteiseen lapualaislinjaan. Lehti nosti esiin parlamentaarisen terrorin, joka näyttäytyi lainsäätäjien arjessa perustuslakivaliokuntaan kohdistunutta kyyditystä laajemmin. Eduskunta työskenteli lehden mukaan vain ”näennäisessä rauhassa”, sitä valvovan elimen eli lapualaisjohdon tullessa esiin varjoista ”sitten, kun näkee aihetta olevan”.¹⁸² Samaan aikaan lähestyvistä eduskuntavaaleista uumoiltiin lehdessä tulevan ”tavallista vaikeammat”, sillä liikkeen johdon lausuntojen perusteella vaalikampanjoinnin aikana tulisi ilmenemään ”vaaliterroria, joka laissa ankarasti on kielletty”.¹⁸³ Svinhufvudin hallituksen sisääntulo ja talonpoikaismarssi eivät olleet muuttaneet yhteiskunnallisia poikkeusolosuhteita miksiäkään, vaan lehden ajan kuvan mukaan

Edelleen jatkuu kyyditsemistä, valtuustoista poistetaan epämieluisia aineksia, olivatpa ne sitten sosialidemokraatteja tai kommunisteja ja turvat-

181 Tämä todennäköisesti viittaa perustuslakivaliokunnan kommunistijäsenten Jalmari Rötön ja Eino Pekkalan kyyditykseen Lapualle heinäkuun 5. päivä. (Siltala, Juha, 116.)

182 Pt 11.7.1930, Tapahtumia – Lapualaisvaara.

183 Pt 18.7.1930, Tapahtumia – Poliittinen säätilanne.

*tomuuden tila on yhä vallitseva. Paitsi kirjapainon särkejä, ei ainoatakaan muuta ole tuomittu, vaikka rikoksia on tehty kymmenittäin. – Tuntee siis siltä, että kaikista vakuutteluista huolimatta ”lapualaisuus” hallitsee maata ja hallitus, jonka tiukoista otteista jo etukäteen puhuttiin, on voimaton.*¹⁸⁴

Lehden mukaan lapualaisterrori ei kuitenkaan kestäisi ikuisesti ja olisi vain ajan kysymys, että ”lapualaishumala” haihtuisi ja ”porvaristomme järkevin osa” todella tajuaisi, ”mitä töitä humalaisella oikein teetetään”. Lapualaisuutta vastustavana poliittisena voimana nähtiin lehden kirjoituksissa ”ainoa oikeuden ja vapaamielisyyden vartija” eli sosiaalidemokraattinen puolue. Porvarillisesta leiristä ei sosiaalidemokraateille tunnut löytyvän liittolaista, sillä ruotsalaisenkin kansanpuolueen entisestä arvopohjasta muistutti tällöin vain ”viimeisen mohikaanin ääni”.¹⁸⁵

Palkkatyöläisen näkökulma erosi *Vapaasta Työstä* myös siinä, miten lehti ymmärsi työväen ja Lapuan liikkeen välisen yhteyden. Lehden mukaan äänioikeuden rajoitukset ja muut liikkeen reformit eivät menisi mukisematta läpi, sillä työväki ei luopuisi ”niin raskaalla ja monivuotisella kamppauksella” saavutetuista eduistaan¹⁸⁶, ja tulee ”viimeiseen asti taistelemaan taantumusta vastaan”¹⁸⁷. Näin ollen lehti siis asemoi lapualaisuuden työväen viholliseksi, jonka tavoitteita vastaan piti taistella. Yhdessä kirjoituksessa lehti jopa yhdistää lapualaiskriittiksiinsä arvostelua Lapuan liikkeen oletetusta isänmaallisuudesta, sillä työväen tehtäväksi kuvataan ”laillisuuksien suojaaminen ’isänmaallisten’ laittomuuksia vastaan”. Isänmaallisuudesta puhuttiin lainausmerkkien kera alkuperäisessä tekstissä,

184 Pt 25.7.1930, Taantumus.

185 Pt 11.7.1930, Tapahtumia – Lapualaisvaara.

186 Pt 11.7.1930, Tapahtumia – Lapualaisvaara.

187 Pt 25.7.1930, Taantumus.

mikä tuntui kyseenalaistaneen laittomuuksia tehneiden ”isänmaallisten” ymmärryksen oikeanlaisesta patriotismista. Muissa lehden teksteissä taas ei liitetty isänmaallisuutta lapualaisuuteen lainkaan, samalla kun liike nähtiin kansanvallan ja laillisuuden kannalta kielteisenä voimana.

Palkkatyöläisen linja tuntuu olleen yhdenmukainen erityisesti Perälän mainitseman sosiaalidemokraattisen lehdistön kanssa. Vaikka itse marssin rauhallinen luonne myönnettiin, liikkeen muuta väkivaltaista toimintaa, kuten kyydityksiä ja vaaliterroria, kritisoitiin suuresti. Isänmaallisuutta ei paljoa lehden kirjoituksissa mainittu, ja silloinkin, kun siitä puhuttiin, sen määritelmää epäiltiin ja kritisoitiin. Tämä kielteinen asenne isänmaallisuutta kohtaan on tutkimuskirjallisuuden perusteella ollut työväenliikkeessä ja laajemmin punaisten puolella taistelleiden joukossa yleistä, ja näin ollen tuntuu olevan lähellä sosiaalidemokraattista arvomaailmaa.

3.3.2 STÅHLBERGIEN KYYDITYS

Perälän mukaan talonpoikaismarssin synnyttämä yhteisymmärrys porvarilehdistössä kesti toukokuun puoliväliin saakka, mutta alkoi hajoilla ennen 1.–2. lokakuuta pidettyjä eduskuntavaaleja Lapuan liikkeen orkestroiman kyyditys- ja väkivalta-aallon seurauksena. Kritiikkiä tosin esitettiin vain ei-kommunistien kyydityksiä kohtaan, eikä kokoomuslehdistö osallistunut siihen laisinkaan. Tuulta purjeisiin lapualaisvastustus sai 14. lokakuuta tapahtuneen Kaarlo Juho ja Ester Ståhlbergin kyydityksen tullessa suuren yleisön tietoisuuteen. Perälän mukaan uutisoinnin ensimmäisinä päivinä suurin osa lehdistöstä näki Lapuan liikkeen joko välillisesti (maalaisliittolainen lehdistö ja Hufvudstadsbladet) tai suoraan (sosiaalidemokraattien, edistysmielisten ja pienviljelijöiden lehdistö) syylliseksi kyy-

ditykseen. Ainoastaan kokoomuslehdistö piti lapualaisia täysin syyttöminä tapahtumiin. Upseerien roolin tullessa ilmi kaikki Perälän tutkimat puoluelehdet kommentoivat tietoa tuomitsevin sanankääntein, mutta erosivat ehdottamissaan toimenpiteissä. Kokoomuslehdistö ymmärsi tapauksen kansanliikkeestä erillisenä Walleniuksen päähänpistona, keskustaporvarilliset lehdet halusivat Lapuan liikkeen johtoon perusteellisia puhdistuksia ja sosiaalidemokraattinen lehdistö vaati oikeistosalaliiton kyyditysorganisaation ja taustarahoittajien paljastamista.¹⁸⁸

Ståhlbergien kyyditys ei lopullisesti hajottanut porvarillista rintamaa ”isänmaallisen linna-rauhan” ollessa vielä voimassa (kommunistilait eivät olleet menneet siis vielä läpi), mutta se sai muun muassa keskustaporvarillisen *Helsingin Sanomien* vähentämään niin sanotun lievemiesteorian käyttöä. Lievemiesteorialla tarkoitettiin ajattelutapaa, jossa Lapuan liikkeen väkivaltaisten kyyditysten nähtiin tapahtuneen sen liepeillä niin, ettei itse kansanliike ollut niistä vastuussa.¹⁸⁹ Vaikka yleisesti kokoomuslehdistö piti pintansa nousevaa kritiikkiä vastaan eikä nähnyt Lapuan liikettä syyllisenä tapahtumien kulkuun, silti huoli muiden porvarilehtien asenteista johdettiin vaatimuksiin liikkeen reunamilla tehtyjen huolestuttavien tekojen lopettamisesta.¹⁹⁰

Ståhlbergien kyydityksestä uutisoitiin *Vapaassa Työssä* merkittävästi talonpoikaismarssia vähemmän. Edeltäneeltä kuukaudelta löytyi viittauksia talonpoikaismarssiin neljästä lehden kirjoituksesta, kun taas Ståhlbergien kyyditys mainitaan sen jälkeen vain yhdessä artikkelissa, joka sekin julkaistiin kaksi viikkoa tapahtumien jälkeen. Selityksenä voi olla se, että talonpoikaismarssin lämpimämpi vastaanotto teki siitä helpomman kirjoitusaiheen

¹⁸⁸ Perälä, 148–151 & 156–159.

¹⁸⁹ Perälä, 176 & 306–307.

¹⁹⁰ Perälä, 161.

lapualaismyönteiselle VTL:lle, kun taas paljon kritiikkiä saanutta presidenttiparin kyyditystä ei samalla tavalla haluttu korostaa. Kyseisellä aikavälillä kirjoittelu Lapuan liikkeestä tuntui vähentyneen yleisestikin, joten kyyditys näyttää vaikuttaneen kielteisesti liikkeen saamaan julkisuuteen *Vapaassa Työssä*.

Vaikka kirjoittelun määrä tuntuisi viittaavan VTL:n ja Lapuan liikkeen etäännyntymiseen, itse kirjoittelu oli silti selvästi kansanliikkeen puolella. Vaikka lehden mukaan Ståhlbergien kyyditys oli ”yleistä mielipahaa” aiheuttanut ”loukkaus”, kuitenkin teosta syytettiin kansanliikkeen sijasta ”hillittömämpiä aineksia”, joiden kuvailtiin tekevän ”karhunpalveluksia suurelle isänmaalliselle asialle”. Lehden mukaan olisi väärin ”syyttää itse kansanliikettä siitä, mitä on tapahtunut”, koska sillä ei ollut sananvaltaa päättää, keitä sen kannattajakuntaan ”lukeutuu tai ainakin selittää lukeutuvansa”.¹⁹¹ Isänmaallisuutta ei siis liitetty itsessään Ståhlbergin kyydityksiin, vaan Lapuan liike isänmaallisena toimijana erotettiin kyseisestä ilmiöstä aiemmin mainitun lievemiesterian avulla. Lievemiesterian käyttöönotto tuntuu osittain kielivän siitä, että tapahtumien jonkinasteinen arvostelu nähtiin välttämättömänä, mutta toisaalta se myös todistaa VTL:n vankkumatonta myötämielisyttä Lapuan liikkeelle myös sen kielteisissä käännekohdissa. Toinen *Vapaan Työn* kirjoitus tyrmäsi sosiaalidemokraattisen ymmärryksen sekä kommunisteista että lapualaisista maanpetoksellisina, sillä sen nähtiin olleen ”varsin väljä” ja ilmaisevan maanpetoksella eri asiaa kuin ”yleisessä kielenkäytössä”.¹⁹²

Vapaassa Työssä lapualaiskritiikkiin ei yhdytty, vaan syyttömäksi tulkitun kansanliikkeen kyyditsijöitä ylistettiin ilmoittautumisesta sisäministerille. Samalla kyydityksiä tun-

nuttiin silti puoltavan, sillä lehden mukaan niitä tehtiin, jotta estettäisiin ”maanpettureiden taholta vielä suurempia laittomuuksia tapahtumasta”. Näin ollen Lapuan liikkeen väkivaltainen toiminta nähtiin kaikesta huolimatta isänmaallisena, vaikka Ståhlbergien kyyditystä vähän kritisoiinkin. Keskeistä tässä argumentoinnissa oli se, että presidenttiparin kyyditsemistä ei tulkittu liikkeen toimintaa kuvaavana ja jätettiin omaan arvoonsa epävakaiden toimijoiden ”hulinoimisena”.¹⁹³

Vapaan Työn linja siis tuntui pysyneen lapualaismyönteisenä Ståhlbergien kyydityksestä huolimatta. Lehti ei suuremmin vaatinut muutoksia liikkeen toimintaan tai organisaatioon, vaan tapahtumista huolimatta liikkeen nähtiin olevan isänmaallisella asialla. Kyydityksistä puhuttaessa korostettiin niiden yleistä roolia maanpetturillisen toiminnan estämisessä. Puoluelehdistöstä eniten vasta kaikia *Vapaan Työn* kirjoituksille tuntui löytyneen kokoomuslehdistä, joissa lapualaismyönteisyys pysyi vahvana ja ongelmallisen toiminnan nähtiin olevan itse kansanliikkeen ytimestä erillistä. *Vapaan Työn* kirjoittelussa on huomioitava sen suhde senhetkiseen tietoon, sillä lehden kannanotto julkaistiin pari päivää ennen kuin upseerien osuus toiminnassa paljastui. Kuitenkin Suomen Lukon apulaissihteerin Mikko Jaskarin osuus kyydityksestä oli jo tätä ennen selvillä, eli kannanotto tehtiin tiedostaen Lapuan liikkeen kytkökset tapahtumaan.¹⁹⁴ Myöhemmissä lehden numeroissa ei myöskään kirjoitettu asiasta sen enempää, joten upseerien osallisuuden ei voi olettaa liialti vaikuttaneen lehden tai VTL:n kantaan.

Palkkatyöläisessä Lapuan liikkeellä nähtiin olevan kiistattoman suuri rooli Ståhlbergien kyydityksessä. Toisin kuin vain kerran lyhykäisesti mainittu talonpoikaismarssi,

191 VT 22.10.1930, Päivän tapahtumat.

192 VT 29.10.1930, Sosialidemokraattinen ammattiyhdistysliike.

193 VT 22.10.1930, Päivän tapahtumat.

194 Helsingin Sanomat (HS) 24.10.1930, Paljastukset.

Ståhlbergien kyyditys tunnuttiin tulkitsevan hyvänä ammuksena lapualaisuutta vastaan ja se mainittiin kolmessa lehden artikkelissa. ”Lapualaisuuden aiheuttamaa poliittista hulikanismia” käsittelevässä kirjoituksessa puhuttiin kehityskulusta, jossa ”maan ensimmäistä presidenttiä, joka on uskaltanut säilyttää päänsä kylmänä ja puolustaa lailisuutta, kärrätään maan toisesta laidasta toiseen”. Kyydityksen toteuttajiksi mainittiin ”henkilöt, jotka itse eivät saisi puhua kuin vanhempain ihmisten luvalla ja joista vielä eräät ovat yleiseltä elämänvaellukseltaankin vähintään hämäräperäisiä individejä”.¹⁹⁵ Toisessa kirjoituksessa viittaus lapualaisten osallisuuteen kyydityksessä on suurempi. Työväen internationaalien yhteiskokouksen päätöslauselmasta kertovassa tekstiotteesta mainittiin eduskuntavaalien tuloksen olleen osoitus lapualaisterrorin häviöstä kansanvaltaisuudelle¹⁹⁶, ja että kyseiseen ”kansan tahdon selvään ilmaisuun vastasivat fascistit entisen vapaamielisen valtakunnan presidentin väkivaltaisella kuljetuksella”. *Palkkatyöläisessä* siis yhdistettiin lapualaiset Ståhlbergien kyyditykseen sekä liitettiin kansanliike fasismiin sekä kansanvaltaisuuden vastustamiseen. Toisaalta kirjoituksessa puhuttiin myös kyyditykseen liittyvästä ”suuresta salaliitosta”, jonka laajemmassa kontekstissa Lapuan liikkeen nähtiin olevan vain yksi toimija.¹⁹⁷

Ståhlbergien kyydityksiä ja muuta lapualaista toimintaa kuvattiin lehdessä työläisten intressien vastaiseksi. Lapualaishuliganismin nähtiin olleen lähtöisin

195 Pt 25.10.1930, nimim. A. M. Matti, Tapahtumia – Suuria tapahtumia.

196 Päätöslauselman kuvausta eduskuntavaalien tuloksesta voidaan kyseenalaistaa, sillä näissä vaaleissa ns. ”isänmaallinen rintama” sai kaksi kolmasosaa edustajapaikoista ja näin ollen pystyi hyväksyttämään kommunistilait eduskunnassa. Vaalit olivat siis voitokkaat erityisesti lapualaisille sekä kokoomuslaisille.

197 Pt 8.11.1930, Työväen internationaalit yhteisessä kokouksessa.

”tarkoituksellisesta työväenluokan- ja liikkeen vahingoittamisesta”¹⁹⁸, ja lehden mukaan lähimenneisyydessä ”lapualaisuuden varjolla estettiin entisten liittojen toiminta ja siten lopullisesti tuhottiin ammatillinen liike”.¹⁹⁹ Myös ”lapualaisuuden vaikutuksesta syntyneen” työmaaterrorilain nähtiin kohdistuvan sosiaalidemokraattiseen ammattiyhdistysliikkeeseen.²⁰⁰ Lehden mukaan koko ”porvarillinen konkkaronkka” kävi ammattilaisen työväen päälle kuin ”harjantekijä”, ja ratkaisuna tilanteeseen tarjottiin ”ensiluokkaisen linnakkeen” rakentamista taantumuksellisia voimia vastaan.²⁰¹

Palkkatyöläisessä sivuttiin suhdetta isänmaallisuuteen hiukan enemmän loka–marraskuussa kuin heinäkuussa talonpoikaismarssin aikoihin. Työmaaterroria koskevissa eduskuntapuheissa kansanedustaja ja SAK:n puheenjohtaja Edvard Huttunen puolusti järjestöjen oikeutta päättää omista jäsenistään, ja *Palkkatyöläisen* mukaan hän sanoi SAK:n näyttävän ovea halutessaan riippumatta siitä, kuinka virkamiesten suosima tai ”isänmaallisuudella kyllästetty” järjestöön hakeva on. Puheessa viitattiin nimeltä Jukka Jannéen, Valvojain kerho -järjestön puheenjohtajaan ja Ståhlbergien kyyditsijään.²⁰² Toisessa kirjoituksessa Lapuan liikettä lähellä olleita Ståhlbergien ja nimeltä mainitsemattoman maaherran kyydittäjiä kutsuttiin ”Bobrikovin hantlangareiksi” ja ”uusbobrikoveiksi”, jotka ”pyrkivät bobrikovilaisemmiksi kuin tämän kuuluisan nimen kantaja itse”. Bobrikoviin viittaaminen ei ollut lapualaisvuosina täysin tavatonta sosiaalidemokraattisessa ja

198 Pt 25.10.1930, nimim. A. M. Matti, Tapahtumia – Suuria tapahtumia.

199 Pt 1.11.1930, Nyt on voimat koottava.

200 Pt 25.10.1930, Työmaaterrorilaki.

201 Pt 25.10.1930, nimim. A. M. Matti, Tapahtumia – Suuria tapahtumia.

202 Pt 8.11.1930, Hallituksen työmaalaki eduskunnan arvostelemana.

keskustalehdistössä²⁰³, ja sen voi tulkita pyrkineen luomaan miellelyhtymiä itsenäisyyttä edeltäneen ajan sortovaltaan. Tässä valossa kyyditsijät näyttäytyivät siis vaarallisina ja epäisänmaallisina voimina, niin kuin Bobrikovkin aikoinaan.²⁰⁴ Lehden kirjoituksissa ei kuitenkaan pelkästään etäännytetä työväkeä valkoisen Suomen isänmaa-käsitteestä, vaan koko asetelmaa kritisoidaan. Nimimerkki A. M. Matin mukaan

*Meitä työläisiä syytetään vaikka mistä, meitä rysytellään ja meitä syytetään epäisänmaallisuudesta, meitä varten perustetaan kaikennäköisiä 'lukkoja' ja 'kansalaisjärjestöjä' ja kuitenkin me olemme niitä, joiden varassa yhteiskunta elää ja voi hyvin ja ne, jotka meille anatheemaa lukevat, ovat kerta kerran perään tehneet itsensä syypäiksi niin suuriin synteihin, että me – lurjukset – muutamme enkelinvalkoisiksi kaiken tämän rinnalla.*²⁰⁵

Kirjoitus siirtyi tämän jälkeen puhumaan ”sahakapitalisteista”, jotka olivat keränneet miljoonaomaisuudet huono-osaisimpien ja metsävarantojen kustannuksella mutta joita kaikesta itsekkäästä toiminnastaan huolimatta pidettiin ”kaikkein ’isänmaallisimpina’”.²⁰⁶ Näin ollen *Palkkatyöläisessä* kritisoitiin ajatusta työväestä epäisänmaallisena ja valkoisten puolella olleesta väestöstä isänmaallisena, sillä jaottelu ei lehden mukaan perustunut todellisuuteen, jossa valkoiset ajoivat omaa etuaan työläisten ja muun kansan kustannuksella. Yllä olevassa sitaatissa näkyi myös vastakkainasettelu Lapuan liikkeen (”lukon” ja ”kansalaisjärjestön”) ja työväen välillä, mikä tuntui olleen lehden lapualaiskirjoittelussa

jatkuvasti läsnä.²⁰⁷

Palkkatyöläisessä siis nähtiin lapualaiset syyllisinä Ståhlbergien kyyditykseen, jonka yhteydessä puhuttiin myös fasismista ja kyseisen toiminnan uhasta kansanvallalle. Yleisesti Lapuan liikkeen toiminta kuvattiin työväen tavoitteiden vastaisena, ja liikkeeseen liitettyä isänmaallisuutta kuvattiin valheellisena ja epähaluttavana. Ståhlbergien kyydityksestä kirjoitettiin *Palkkatyöläisessä* vasta upseeripaljastusten jälkeen, joten kirjoittajat ainakin teoriassa pystyivät kuvaamaan tapahtumia tarvittavan tiedon varassa. *Palkkatyöläisen* asenne lapualaisuuteen tuntui pysyvän johdonmukaisesti samankaltaisena sosiaalidemokraattisen lehdistön kanssa, sillä laajempi salaliitto ja kansanliikkeen ehdoton osallisuus tapahtuneessa olivat läsnä molempien kirjoittelussa.

3.3.3 MÄNTSÄLÄN KAPINA

Perälän mukaan syksyyn 1931 mennessä keskustalehdet olivat jo täysin irtaantuneet lapualaisten vaikutuspiiristä ja muodostaneet sosiaalidemokraattisen lehdistön kanssa niin kutsutun ”laillisuusrintaman”. Tällöin rauhallisen kesän jälkeen alkoivat jännitteet uudestaan kiristyä, kun työväentalojen uudelleenavaaminen johti vastatoimiin, kuten niiden kiinninulaamiseen. Julkinen kritiikki lapualaisten toimille oli vahvaa, lukuun ottamatta lapualaismyönteisiä oikeistolehtiä ja kansanliikkeen omia äänenkannattajia. Keskustalainen ja sosiaalidemokraattinen lehdistö alkoivat loppuvuodesta 1931 puhua myös lapualaiskapinan mahdollisuudesta,

203 Perälä, 231.

204 Pt 25.10.1930, nimim. A. M. Matti, Tapahtumia – Suuria tapahtumia.

205 Pt 8.11.1930, nimim. A. M. Matti, Tarkoitus pyhitää keinot.

206 Pt 8.11.1930, nimim. A. M. Matti, Tarkoitus pyhitää keinot.

207 Saman nimimerkin toisesta kirjoituksesta löytyi harvinainen esimerkki *Palkkatyöläisen* myönteisestä isänmaallisuuden soveltamisesta, kun kirjoittaja puhui lapualaisterrorin olleen kohtalokkuudessaan verrannollinen ”armaan isänmaamme” itsenäistymiseen. Tekstissä tunnuttiin viittaavan isänmaahan vilpittömästi, ei ironisesti taikka kritisoiden. (Pt 18.10.1930, nimim. A. M. Matti, Historiaa.)

mikä sai pääministeri J. E. Sunilan käynnistämään omat tutkimukset salahankkeen todenperäisyydestä.²⁰⁸

Mäntsälän tapahtumien edetessä lehdistö kirjoitti Perälän mukaan asiasta ennennäkemättömällä intensiteetillä, ja muun muassa Helsingin Sanomien rinnalle luotiin kapinan aikana Ilta-Sanomat tyydyttämään ihmisten suurta uutishimoa. Ensimmäiset uutiset Mäntsälästä tulivat sunnuntaina 28. päivä helmikuuta. Sunnuntaina lehdistön asenteet erosivat siinä, että kun muut johtavat puoluelehdet²⁰⁹ kirjoittivat Mäntsälän tapahtumista ”kapinana”, kokoomuslainen Uusi Suomi kirjoitti sosiaalidemokraattien provosoimasta ”mellakasta”. Maanantaina jaottelu pysyi myös samanlaisena, sillä vaikka Uusi Suomi osittain tuomitsi Mäntsälän tapauksen, se näki tilanteeseen syyllisinä sosiaalidemokraatit ja Sunilan hallituksen. Muut lehdet taas yksiselitteisesti tuomitsivat tapahtumat ja asettuivat hallituksen puolelle kapinavaatimuksia vastaan.²¹⁰

Käänteentekevä presidentti Svinhufvudin radiopuhe keskiviikkona 2. päivä maaliskuuta sai Perälän mukaan kaikkien puolueiden äänenkannattajilta varauksettoman tuen, mutta hallitusmyönteisistä äänenkannattajista eroten Uusi Suomi vaati silti hallituksen vaihtamista tilanteen rauhoituttua. Kapina loppui Mäntsälän kapinapesäkkeen purkautumiseen ja julkisuudessa puoluelehdet tarjosivat erilaisia ratkaisuja jälkipyykin hoitoon. Sosiaalidemokraattinen ja keskustalainen lehdistö tulkitsivat Mäntsälän ”ilmikapinaksi” laillista yhteiskuntajärjestystä vastaan, minkä vuok-

208 Perälä, 233, 244 & 260.

209 Lapualaisten äänenkannattaja *Ajan Sana* oli tietenkin kokoomuslehdistön tavoin kapinallisten puolella, mutta sen ulosanti Mäntsälän tapahtumista jäi lyhyeksi, sillä oikeusministeriö kielsi sen julkaisemisen jo kapinan ensimmäisinä päivinä. (Perälä, 268–269.)

210 Perälä, 267–270.

si Lapuan liike tulisi lakkauttaa ja vähintään kapinan johtajia olisi rangaistava. SDP:n lehdistö oli mielipiteissään jyrkin ja vaati myös rivimiehille seuraamuksia. Kokoomuslehdistö oli taas eri linjoilla, sillä tapahtumia ei vielä tässäkin vaiheessa nimitetty kokoomuspalstoilla kapinaksi vaan ”valitettavaksi selkkaukseksi”, ”liikehtimiseksi” tai ”Mäntsälän tapaukseksi”. Uusi Suomi ei vaatinut Perälän mukaan liikettä lakkautettavaksi vaan näki kansanliikkeen jatkavan tulevaisuudessa yksinkertaisesti laillisia keinoja käyttäen. Kaiken tapahtuneen jälkeen tilanteen eska-loijiksi tulkittiin hallitus ja viranomaiset, ja kokoomuslehdissä argumentoitiin yhä Lapuan liikkeen syntyneen ”mitä parhaista isänmaallisista vaikuttimista”.²¹¹

Vapaassa Työssä kirjoitettiin Ståhlbergien kyydityksen tapaan Mäntsälän tapahtumista vain harvakseltaan, minkä voisi uskoa liittyneen tilanteen saamaan yltiökielteiseen julkisuuteen. Lehti mainitsi analyysin aikavälillä kapinayrityksen vain kahdesti, joista ensimmäinen kerta oli torstaina 3. päivä maaliskuuta, eli Svinhufvudin radiopuheen jälkeisenä päivänä. Kapina oli tällöin vielä meneillään, vaikka puheen jälkeen tilanne alkoi enenevissä määrin rauhoittua. Kuitenkin uutinen on kirjoitettu selvästi tiistaina, sillä tilannekatsaus loppuu kyseiseen päivään, eikä mainintaa esimerkiksi keskiviikon radiopuheesta löydy ollenkaan. Uutinen käytti tapahtumasta kuvausta ”Mäntsälän selkkaus”, näin ollen pidättäytyen käyttämästä kapina-termiä. Samalla kapinallisia ei täysin syyllistetty tapahtumasta, sillä uutisoinnissa tilanteen lähtölaukaukseksi kuvattiin ”sosialistien provokatoorisessa tarkoituksessa järjestämä iltama”. Kuitenkaan lehti ei tuntunut tukevan toimintaa täysin, sillä Mäntsälän tapahtumia luonnehdittiin ”vaaralliseksi poliittiseksi tilanteeksi” ja kapinallisten vaatimuksia kuvailtiin ”jyrkiksi”. Myös presidentti Svinhufvudin ja arkkikiispa

211 Perälä 275 & 281.

Lauri Ingmanin tiistaina kapinan lopettamiseksi tekemät vetoamukset oli julkaistu osana lehden Mäntsälä-uutisointia, mikä vaikutti jonkinlaiselta toimituksen toivomukselta tilanteen rauhoittumisesta.²¹²

Kapinaleiman rutonomainen välttely jatkui kaksi viikkoa tapahtumien jälkeen julkaistussa kirjoituksessa, joka oli nimimerkin ”Y. Pitkänen” perusteella jääkärikapteeni Yrjö Pitkäsen kirjoittama:

Mäntsälän tapahtumia ei pitäisi liioitella, niinkuin näyttää usealta taholta yritettävän tehdä. Sitä ei luulisi voivan lukea oikeaksi kapinayritykseksi, sillä sellaiseksi se on lievemmin sanoen liian tyhmää. Siitä antoikin mielestäni kenraali Ignatius eräässä haastattelussaan erittäin kuvaavan selityksen. Se on pikemminkin käsitettävä eräänlaiseksi mielenilmaisuksi, jossa äärimmillen kiihtyneet mielet ovat kuohahtaneet yli äyräyttensä ja siinä mielentilassa olleet liian alttiita edesvastuuttomalle kiihoitukselle.²¹³

Yllä olevassa sitaatissa jonkinasteista hyväksyntää tapahtuneelle voi nähdä paitsi kapina-nimityksen kritisoinnissa, myös Hannes Ignatiuksen mainitsemisessa: Vapaussodan Rintamamiesten Liiton puheenjohtaja Ignatius oli asettunut julkisesti kapinan tueksi sen ollessa vielä kesken.²¹⁴ Kirjoituksen myöntämistään asennoitumista tuntuvat myös kuvaavan sen lopussa olleet vaatimukset kapinallisten aineiden vähäisestä rankaisemisesta ja eheytysoikeudesta: vaatimuksia perusteltiin sillä, että ”isänmaalliset ainekset ovat jo saaneet kylliksi kärsiä ruumiillista ja sielullista terroria monilla työsaaroilla”. Toisaalta täysin tapahtumien puolelle ei Pitkäsen kirjoituksessa asetettu, sillä tekstiotteessa Mäntsälän tapah-

tumia kutsutaan liian tyhmiksi, jotta niitä voisi nimittää kapinaksi. Myös tapahtumaketjua edeltäviä kuukausia ja vuosia luonnehditaan kielteisesti ”kuumeisen levottomaksi ajaksi” ja epätyypilliseksi ”rauhalliselle Suomen kansalle”.²¹⁵

Vapaan Työn kuvaus isänmaallisuuden ja Lapuan liikkeen välisestä suhteesta oli Mäntsälän kapinan jälkeen epäsuorempi kuin muina ajanjaksoina, mutta siltikin läsnä. Yhdessä kirjoituksessa kansan ja lapualaisten tahto nähdään yhteneviksi, sillä sen mukaan sosiaalidemokraattien uskonnollisen kerhotoiminnan tarkoituksena oli ”vähentää Lapuanliikkeen voimaa”, jottei kommunistien tapaan ”kansan suuttumus” iskisi heihin. Pitkäsen kirjoituksessa puhutaan ”erinäisistä levottomista aineksista” sekä ”omia yksityisiä etujaan ajavista edesvastuuttomista henkilöistä”, jotka olivat vaarantaneet Suomen valtion sekä aiheuttaneet ”isänmaallisemman kansanosan keskuudessa sekasortoa”.²¹⁶ Lievemiesterian tapaan kirjoitus mahdollisesti viittaa tässä otteessa kansanliikkeen sijasta spesifisti lapualaisjohtoon, joka näyttävästi julisti tukensa kapinalle: henkilösanan käyttö ei tunnu viittaavan suurempaan väkijoukkoon vaan pienempään ydinryhmään. Johtoa kansanliikkeen sijasta syyllistävä sävy uutisoinnissa ei olisi ollut täysin tavaton, sillä Perälän mukaan kokoomuslehdistö syytti Mäntsälän kapinan lopputilityksessä tapahtumista Lapuan liikkeen huonoa johtoa puolustaen samalla kansanliikettä isänmaallisena toimijana.²¹⁷

Mäntsälän tapahtumienkin jälkeen Lapuan liike nähtiin *Vapaassa Työssä* isänmaallisen työläisen puolestapuhujana. Lehdessä julkaisiin Urho A. Leppäsen kirjoittama fiktiivinen

212 VT 3.3.1932, Vaarallinen poliittinen tilanne maassa.

213 VT 17.3.1932, nimim. Y. Pitkänen, Eräitä mietteitä.

214 Perälä, 270.

215 VT 17.3.1932, nimim. Y. Pitkänen, Eräitä mietteitä.

216 VT 10.3.1932, Sos.dem.uskonn. kerhon satupussa.

217 Perälä, 281.

tarina, joka kertoo valkoisen työttömän Olavin näkemistä toiveikkaista unista ja niiden vertaustumisesta todellisuuteen. Olaville toi tarinassa ”ilon ja onnen tunteita” tieto, että ”Lapualta käsin on alkanut kansanliike, joka tukehduitti kommunismin, samalla julistaen, että työmaaterroiri on lopetettava ja isänmaallinen työmies asetettava hänelle kuuluviin oikeuksiinsa”. Tämä sai Olavin unelmoimaan työpaikasta toisen paikkakunnan tehtaalla, josta ei ollut aiemmalla yrityksellä työtä löytynyt. Kuitenkin hänen matkatessaan tehtaalle todellisuus paljastui toiseksi, eli ”ei ole vielä kansanliikkeen vaatimuksia toteutettu, ei ole vielä asiaa tehtaassa valkoiselle työmiehelle”.²¹⁸ Liittämällä isänmaallisen työmiehen kohtalon ja onnellisuuden vahvasti kansanliikkeen tavoitteisiin lehti korosti VTL:n ja Lapuan liikkeen arvopohjan yhtenäisyyttä. Tarina ja sen julkaisuhetki toimivat myös todisteina siitä, että lapualaisuutta pidettiin lehdessä isänmaallisena Mäntsälän kapinan jälkekin.

Näin ollen voi sanoa, että vaikka *Vapaassa Työssä* jossain määrin tuomittiin Mäntsälän kapina sen tapahtuessa ja tapahtumien jälkeen kauhisteltiin sen kuvastamaa yhteiskunnallista levottomuutta, oli lehti silti arka nimittämään tapahtumaa kapinaksi ja tulkitsi tilanteen sosialistien provosoimaksi. Lehdessä tunnuttiin tekevänsä ainakin alustavaa erottelua hyvän kansanliikkeen ja huonon lapualaisjohdon välillä, ja kansanliike näyttäytyi kaiken tapahtuneenkin jälkeen lehdessä isänmaallisen työmiehen turvana sekä puolestapuhujana. Yleisesti Mäntsälän kapinan jälkeen *Vapaan Työn* linjaukset tuntuvat olleen lähellä kokoomuslehdistöä, sillä niitä yhdisti muun muassa usko kansanliikkeen perimmäiseen isänmaallisuuteen, tarve nähdä sosiaalidemokraattien toiminnassa provokaation merkkejä sekä kapina-termin välttäminen uutisoimisessa. Erona toki tuntuu olleen se, ettei *Vapaassa Työssä*

218 VT 17.3.1932, nimim. Urho A. Leppänen, Olavi työttömän uni.

missään vaiheessa syyllistetty hallitusta tapahtumaketjusta, eikä myöskään hallituksen vaihtoa kannatettu julkisesti.

Palkkatyöläisessä Mäntsälän tapahtumat nähtiin vaarallisena oikeiston kapinana ja liitettiin vahvasti Lapuan liikkeeseen. Lehdelle Mäntsälästä puhuminen tuntuu näyttäytyneen hyvänä mahdollisuutena kritisoida lapualaisuutta, ja tarkasteltuna aikavälinä Mäntsälän tapahtumat mainitaankin kolmessa artikkelissa. Kapinaviikon aikana lehden pakinoitsija U. Lapatossu jo puhui, kuinka ”ajan aallot ankarasti lyövät”, mikä lienee viitannut työväenlauluun ”Ajan aallot”, jonka sanoituksessa ”maan suuret pienempiä syövät” ja ”villit voimat raivoaapi”.²¹⁹ Näin ollen lehdessä vaikuttaa pidetyn Mäntsälän tapahtumia äärimmäisen uhkaavana kehityskulkuna. Kirjoituksen mukaan Lapuan liike oli ”astunut polulle, josta Nummisuutarin Eskokin sanoisi: ‘— askeleen otan, jota ei nauraa tule.’”. Esko sanoo kyseisen dialoginpätkän Aleksis Kiven näytelmässä suunnatessaan epäonnistuneelle kosiomatkalta, joten viittauksen voi nähdä sisältävän ajatuksen peruuttamattomasta päätöksestä ja toisaalta tämän päätöksen toimeenpanon epäonnistumisesta. Lapuan liikkeen päätöksessä lähteä ”sotapolulle hallitusta vastaan” nähtiin siis jotain peruuttamatonta, mutta toisaalta myös uskottiin sen epäonnistumiseen.²²⁰ Lehdessä kapina-sanaa Mäntsälän tapahtumien kuvaajana alettiin käyttää tapahtumien jälkeisellä viikolla. Silloin julkaistun kirjoituksen mukaan ”tapahtui maassamme viimeisen viikon ajalla aseellinen kapina, jonka taantumukselliset oikeistolaisainekset olivat pitkäaikaisella kiihoitustyöllä saaneet nostetuksi maan hallitusta vastaan”.²²¹

219 Erkko, J. H. – Järnefelt, Armas (1939) *Ajan aallot*. Wikisource. Haettu 9.6.2025. https://fi.wikisource.org/wiki/Ajan_aallot

220 Pt 4.3.1932, Nimim. U. Lapatossu (Vihtori Huhta), Epävirallinen viikkoraportti.

221 Pt 11.3.1932, Kapina.

Vapaan Työn tapaan Lapuan liike liitettiin *Palkkatyöläisen* kirjoituksissa työväkeen, mutta selkeän kielteisessä mielessä. Lehden kirjoituksissa kansanliikkeen nähtiin ”taistelevan perimmältään työväenliikettä vastaan”²²² ja vaatineen vuosien varrella riistettäväksi ”maamme työväenluokan aikaisemmin hankkimia ja lailla vakiinnutettuja oikeuksia yksi toisensa jälkeen”.²²³ Lehden yhteiskunnallisen tilannekuvan mukaan ”lapualaisseikkailijat” pyrkivät vuonna 1932 paitsi fasistiseen *coup d’étatiin* ja entisen ay-liikkeen tuhoamiseen, myös hiomaan ”aseitaan työväenluokan päämenoksi”.²²⁴ Lehdessä mainittiin myös työväestä erillisten valkoisten työntekijöiden kohtalo varoittavana esimerkkinä lapualaisuuden seurauksista. U. Lapatossun kirjoituksen mukaan 1920-luvun lopussa käydyissä työtaisteluissa lakonmurtaajat eli ”isänmaalliset työläiset” kokivat voittaneensa ja jatkoivat Kosolan ja muiden rikkurivärvärien seuraamista, kunnes Mäntsälän kapinan seurauksena päätyivät ”johtajat linnaan ja joukot piiskattujen koirien tavoin häpeällisesti kukin kotiinsa”. Tämän jälkeen kirjoituksessa siirrytään puhumaan VTL:stä ja vihjailemaan järjestön läheisestä suhteesta sekä Mäntsälän kapinaan sekä lapualaisuuteen.²²⁵ *Palkkatyöläisessä* tunnutaan tässä tapauksessa olleen *Vapaan Työn* kanssa yhtä mieltä VTL:n ja Lapuan liikkeen läheisestä suhteesta, mutta samalla kun edeltävä piti traagisena liittoutumista lapualaisuuden kanssa, jälkimmäisessä traagiseksi koettiin lapualaistavoitteiden tyssäntyminen puolitiehen.

Palkkatyöläisen linja lapualaisuutta kohtaan pysyi johdonmukaisena siinäkin mielessä,

222 Pt 4.3.1932, Nimim. U. Lapatossu (Vihtori Huhta), Epävirallinen viikkoraportti.

223 Pt 11.3.1932, Kapina.

224 Pt 25.3.1932, nimim. Toveriseuran Jäsen, Ettei totuus unhottuisi.

225 Pt 11.3.1932, Nimim. U. Lapatossu (Vihtori Huhta), Epävirallinen viikkoraportti.

että sen kirjoituksissa ei lapualaisuutta yhdistetty muuhun kuin näennäiseen isänmaallisuuteen, ja se nähtiin pääasiallisesti uhkana kansanvallalle. Lehden mukaan VTL:n edustaman näennäisesti isänmaallisen työväen aatteen takaa paljastui ”kapinanvalmisteluja hallitusta ja eduskuntaa vastaan” ja läheiset suhteet lapualaisuuteen. Lapualaisten äänenkannattajaa *Ajan Sanaa* pidettiin ”isänmaataan vastaan taistelevana lakkautettuna isänmaallisena lehtenä”.²²⁶ Mäntsälän kapina nähtiin jatkoksi Lapuan liikkeen vuosikausia jatkuneelle ”edesvastuuttomalle ja laillista yhteiskuntajärjestystä vastaan harjoittavalle toiminnalle”. Lehden mukaan ”liikkeeseen pesiytyneet taantumukselliset ainekset ovat kaiken aikaa johdonmukaisesti ajaneet sitä politiikkaa, että kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestelmän perustuksia olisi muutettava ja työväenluokalta olisi riistettävä sille nykyisten lakien voimassa kuuluvat oikeudet”. *Palkkatyöläisessä* lapualaisten terroriteoiksi mainitaan kyyditykset, työväentalojen naulaamiset, murhapoltot sekä ”ihmishenkien tuhoaminen”. Samassa tekstissä Mäntsälän kapinan tavoitteena nähtiin ”pakoittaa hallitus polvilleen ja ryhtyä lopullisesti murskaamaan kansanvaltaista valtiojärjestystämme”. Lehti myös eksplisiittisesti sanallisti Mäntsälän kapinan jälkeen tukensa hallitusmuodolle ja laillisuudelle: ”Ammattiyhdistysväki seisoo tiukasti kansanvaltaisten periaatteiden takana ja on valmis antamaan tukensa sen puolustamiseksi silloin kun sitä uhataan.”²²⁷

Tiivistetysti voisi siis sanoa, että *Palkkatyöläisessä* Mäntsälän tapahtumat nähtiin koko yhteiskuntajärjestystä uhkaavana kapinana, jonka alkuunpanijoiksi nimettiin Lapuan liike sekä muu taantumuksellinen ja fasistinen oikeisto. Lapuan liike tulkittiin työväen vastaiseksi toimijaksi, ja sen isänmaallisuutta

226 Pt 11.3.1932, Nimim. U. Lapatossu (Vihtori Huhta), Epävirallinen viikkoraportti.

227 Pt 11.3.1932, Kapina.

kyseenalaistettiin ja kritisoitiin. Lakonmurtajina toimineita ”isänmaallisia työntekijöitä” lukuun ottamatta ammatillisesti järjestäytynyt työväki kuvattiin kansanvallan ja laillisuuden puolustajina. Puoluelehdistön asenteisiin ver-

ratessa *Palkkatyöläinen* tuntuu sijoittuvan niin sanotun ”laillisuusrintaman” lehdistöön, joissa seisottiin hallituksen puolella, nähtiin Lapuan liike tuomitsevassa valossa sekä kutsuttiin Mäntsälän tapahtumia kapinaksi yhteiskuntajärjestystä vastaan.

Tutkimusraportissa on pyritty vastaamaan kolmeen tutkimuskysymykseen. Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä on ”Minkälaisilla kriteereillä isänmaallisuus-käsitettä käytettiin ja millaisia arvoja siihen yhdistettiin 1920- ja 1930-luvun Suomessa tutkimuskirjallisuuden ja aikalaisaineistojen perusteella?” Heinosen taustoituksen ja suomalaisten tietosanakirjamääritelmien perusteella 1920- ja 1930-luvulle tultaessa isänmaallisuutta kuvaamaan oli kehittynyt kaksi termiä, jotka tarkastelivat sitä eri näkökulmista: itsekkyyks, epäinhimillisyyks ja väkivaltaisuus sisältyivät nationalismi-termin määritelmään (tietosanakirjoissa ”natsionalismi”), kun taas vähemmän vahingollista ja ihmiskuntaa edistävää kansallismielisyyttä kutsuttiin patriotismiksi, isänmaanrakkaudeksi tai isänmaallisuudeksi. Isänmaallisuuden vastakohtina taas toimivat maanpetturuus ja epäisänmaallisuus. Suomalainen lehdistö näyttää käyttäneen erityisen paljon isänmaallisuus-termiä, kun taas isänmaanrakkaus, nationalismi ja patriotismi jäivät lehtikirjoittelussa selvästi vähemmälle huomiolle. Tutkimusraportissa tarkasteltuina ajanjaksoina *Vapaassa Työssä* ja *Palkkatyöläisessä* näistä termeistä vain isänmaallisuutta käytettiin Lapuan liikkeestä puhuttaessa.

1920- ja 1930-luvun yhteiskunnalliset toimijat ymmärsivät ja käyttivät isänmaallisuus-käsitettä eri tavoin. Ajankohdalle tyypillisin vastakkainasettelu oli sisällissodan mukainen eli punaisten ja valkoisten välinen. Vaikka valkoisten kansallismielisten rivejä jakoivat ruotsin kielen asema ja kansallisen eheytyksen kysymys, toimijoita yhdistivät isänmaa-käsitteessä ajatukset myyttisestä vapaussodasta, länsimaisesta kulttuurista, kristillisestä maailmanjärjestyksestä, pohjoismaisesta talonpoikaisideaalista sekä perinnäisestä oikeusjärjestyksestä. Lapuan liike sijoittui vahvasti valkoiseen leiriin, ja sen ”yltiöisänmaallisuus” tarkoitti isänmaan näkemistä kristillismoraalisena yhtenäiskulttuurina, jonka yhteisen merkkijärjestelmän kyseenalaistajat nähtiin automaattisesti isänmaan vihollisina. VTL:lle käsite oli myös keskeinen, sillä järjestö puhui paljon työväestön isänmaallisuudesta ja kansallisesta pohjasta, jota kansainvälinen luokkaoppi turmeli ja häiritsi. Punaisten puolella taas isänmaallisuuteen oli etäinen suhde, sillä 1930-luvulla vain valkoisten ymmärrys isänmaallisuudesta hyväksyttiin ja sosialistinen kansainvälisyys nähtiin sen kanssa täysin yhteensopimattomaksi. Eduskunnassa tämä asetelma näkyi siten, että lapualaisvuosina kokoomus korosti politiikassaan isänmaalli-

suutta, kun taas SDP korosti kansanvaltaisuutta sekä laillisuutta.

Isänmaallisuuden arvoväritys taas tuntui tutkimuskirjallisuuden mukaan vaihdelleen käytetystä termistä riippuen. Isänmaallisuus- tai patriotismi-termien sävy on ollut pääasiallisesti positiivinen, sillä niihin liitettiin usein ajatuksia rakkaudesta, kansalaisuudesta, identiteetistä, hyveestä ja lojaaliudesta, vaikka niitäkin toisinaan on rinnastettu myös konfliktiin ja väkivaltaan. Selvästi negatiivisemmin suhtauduttiin nationalismi-termiin, joka on vuosien varrella liitetty muun muassa etnisiin puhdistuksiin ja kansallissosialismiin.

1920- ja 1930-luvun yhteiskunnallisten toimijoiden keskuudessa isänmaallisuuden arvoväritys vaihteli. Kansallisoikeistolaisissa piireissä kyydittäjiä on pidetty isänmaallisina, marttyyreina ja lain hengen ylläpitäjinä jopa niissä tilanteissa, joissa heidän toimintansa on ollut lainvastaista. Kansallisoikeistolaisessa maailmankuvassa maltillista ja sovittelevaa politiikkaa tehneet porvarit olivat kommunismin apureita, ja kaikenlainen kritiikki suojeluskuntajärjestöä kohtaan nähtiin jo itsesään maanpetturuutena. VTL:n tapauksessa isänmaallisuutta ja sitä edustavaa työväestöä kuvattiin ylistävin sanoin, kun taas marxilaisuus nähtiin vaarallisena, epäisänmaallisena ja työväkeä manipuloivana. Maltillisen oikeiston käsitys isänmaallisuudesta oli positiivisesti arvolatautunut, mutta siihen liitettiin myös ajatus lainkuuliaisuudesta, joka puuttui kansallisoikeistolaisesta ymmärryksestä. Punaisten keskuudessa taas hurmahenkistä patriotismia, syrjivää isänmaa-käsitettä, suojeluskuntajärjestöä ja lapualaista kansanliikettä vieroksuttiin ja pidettiin uhkina.

Toisena tutkimuskysymyksenä raportissa on ”Sovelsiko VTL isänmaallisuus-käsitettä Lapuan liikkeeseen vuosina 1930–1932, ja muutuiiko tässä jokin ajan myötä?” Tiivistetysti

voi analyysin perusteella sanoa, että kaikkina analysoituina ajankohtina isänmaallisuus ja lapualaisuus liitettiin yhteen vähintään jossain määrin, eli VTL tuntui vuosina 1930–1932 soveltaneen isänmaallisuus-käsitettä Lapuan liikkeeseen ilman suurempia asenteellisia muutoksia.

Talonpoikaismarssi oli kolmesta merkittävästä lapualaistapahtumasta eniten esillä *Vapaassa Työssä*, mikä tuntuu johtuneen tapahtuman saaneesta positiivisesta julkisuudesta. Tapahtumia edeltävällä viikolla *Vapaan Työn* kirjoittelussa näkyi jo selvää lapualaismyönteisyyttä, ja sen jälkeisillä viikoilla sekä marssi että Lapuan liike liitettiin isänmaallisuuteen. Liikkeen orkestroimien kyyditysten väkivaltaisuutta vähäteltiin vetoamalla ”pohjalaiseen huumoriin” ja niiden tekijöiden nähtiin toimineen hyväksyttävästi, lain kirjaimen sijaan lain hengen mukaan. Myös VTL:n edustaman ”isänmaallisen työväen” nähtiin kirjoituksissa kulkevan lapualaisuuden kanssa rinta rinnan kohti yhteistä, marxilaisuudesta vapaata ja kansallishurmoksellista tulevaisuutta.

Ståhlbergien kyydityksen tapauksessa lapualaiskirjoittelu väheni huomattavasti, mikä saattoi johtua tapahtumaketjun saamasta kielteisestä huomiosta. Kyseisestä kyydityksestä puhuttaessa *Vapaassa Työssä* hyödynnettiin lievemiesteoriaa, jolla isänmaallisena nähty kansanliike erotettiin kyydityksen toteuttaneista ääriaineksista. Lievemiesteorian avulla pystyttiin argumentoimaan sen puolesta, että kansanliikkeen ydin oli isänmaallisella asialla eikä sen toimintamalliin tarvittaisi mitään suurta väliintuloa. Vaikka Ståhlbergien kyyditys kyllä tuomittiin lehden kirjoituksessa, kyydityksiä yleisenä liikkeen toimintamuotona ei tuomittu, vaan niiden roolia maanpetturien toiminnan estämisessä korostettiin.

Mäntsälän kapinan aikana lapualaiskirjoitellua tuntui yleisellä tasolla olleen enemmän,

mutta kapinayrityksestä ei siltikään kirjoitettu paljoa. Tapahtumasta välteltiin puhumasta kapinana, ja erityisesti tilanteen ollessa käynnissä lehti suuntasi energiansa enemmän tilanteen rauhoittamiseen kuin kapinan kannattamiseen. Vaikka Mäntsälän tapahtumat tuomittiinkin *Vapaassa Työssä*, luotiin kirjoituksiin lievemiesteorialla jonkinlaista erottelua syyllisiksi nähtyjen yksilöiden ja kansanliikkeen välille. Muussa lapualaiskirjoittelussa jatkettiin samalla lapualaismyönteisellä linjalla: Lapuan liike nähtiin isänmaallisena toimijana, jonka tavoitteet olivat yhtenäisiä isänmaallisen työväen kanssa.

Kolmas tutkimuskysymys on ”Miten VTL:n isänmaallisuus-käsitteen sovellusala (suhteessa Lapuan liikkeeseen) vertautuu SAK:n ja puoluelehtien lapualaiskäsitteisiin vuosi- en 1930–1932 aikana?” Käsitehistoriallisen analyysin perusteella näyttää vahvasti siltä, että VTL ja *Vapaa Työ* olivat johdonmukaisen lapualaismyönteisiä tilanteessa, jossa monet puoluelehdet etäännyttivät itsensä asteittain lapualaisuudesta. Puoluelehdistöstä eniten *Vapaan Työn* linjaa muistuttava asenne lapualaisuuteen oli kokoomuslehdissä. Tämä korostui erityisesti Ståhlbergien kyydityksien jälkeen, jolloin sekä VTL että kokoomus alkoivat lehdistökirjoittelussaan puolustaa Lapuan liikettä lievemiesteorian avulla samalla, kun muut porvarilehdet alkoivat tuottaa lapualaiskriittisempiä kannanottoja. Molempien toimijoiden kirjoituksissa näkyi jatkuva usko kansanliikkeen isänmaallisuuteen sekä toistuva lapualaisten väkivaltaisten ja kumouksellisten toimintamuotojen vakavuuden vähättely.

Ammattiyhdistyslehdistö tuntui lapualaisuusvuosina jakautuneen suhteessaan lapualaisuuteen tavalla, joka muistutti jyrkkyydessään punaisten ja valkoisten eroavia näkemyksiä isänmaallisuus-käsitteen käytön kriteereistä ja arvovärytyksestä. Kun VTL:n *Vapaa Työ*

suhtautui lapualaiskirjoittelussaan johdonmukaisen myönteisesti ”isänmaalliseen” kansanliikkeeseen, kritisoi SAK:n *Palkkatyöläinen* päinvastaisesti lapualaisuutta toistuvasti ja suhtautui valkoisten isänmaallisuuskäsitteeseen skeptisesti. *Palkkatyöläisen* linja muistutti selvästi sosiaalidemokraattista lehdistöä, jonka asenne oli muista puoluelehdistä poiketen alusta alkaen yksiselitteisen kielteinen Lapuan liikettä kohtaan.

Talonpoikaismarssin tapauksessa sekä tapahtumaa ennen ja sen jälkeen *Palkkatyöläinen* suhtautui kansanliikkeeseen kansanvallan ja työväen vastaisena toimijana. Vaikka marssia itsessään kuvattiin rauhalliseksi, korostettiin lehdessä muita ”uuslapualaisuuden” samaan aikaan käyttämiä väkivaltaisia painostuskeinoja, kuten marssin kanssa samoihin aikoihin tapahtunutta perustuslakivaliokunnan kommunistijäsenten kyyditsemistä. Kun isänmaallisuus mainittiin ajanjakson aikana lehden kirjoituksissa, se tuotiin esille kritisoiden vallalla ollutta ymmärrystä sen kytköksistä lapualaisuuteen. Talonpoikaismarssi jäi kirjoittelussa vähäiselle huomiolle todennäköisesti sen takia, että sen rauhallisuus ja porvaristolehdistön ylistämä isänmaallinen tunnelma eivät sopineet *Palkkatyöläisen* luomaan narratiiviin Lapuan liikkeen vaarallisuudesta.

Jos talonpoikaismarssista kirjoittelu *Palkkatyöläisessä* oli minimaalista, niin kahdesta muusta lapualaisten käännekohdasta taas irtosi lehdessä enemmän jutun juurta, sillä niissä ilmenivät selvemmin lapualaisuuden väkivaltaiset ja kansanvallan vastaiset taipumukset. Ståhlbergin kyydityksen takana nähtiin olevan kansanliike ja sen taustalla ollut laajempi salaliitto, ja tapahtumaan liitettiin kirjoituksessa fasismien aatemaailma sekä yleisempi kansanvallan vastaisuus. Lapuan liike näyttäytyi ajanjakson lehtikirjoittelussa uhkana, eikä vain laajemmalle kansanvallalle,

vaan myös suoraan työväen yhteiskunnalliselle asemalle. Isänmaallisuudesta kirjoitettiin hiukan enemmän lehdessä tällä aikavälillä: lapualaiset toimijat kuvattiin epäisänmaallisina ja heidän toimintaansa verrattiin jopa kenraalikuvernööri Bobrikoviin. Samalla lehdessä myös suoraan kritisoitiin valkoisen Suomen ymmärrystä työväestä epäisänmaallisena ja omaa etuaan ajavista kapitalisteista isänmaallisina.

Mäntsälän kapinan aikana *Palkkatyöläinen* tulkitsi tapahtumaketjun kapinaksi Suomea vastaan ja sen johtavaksi voimaksi tulkittua Lapuan liikettä pidettiin hallitusvastaisena. Lapualaisuuteen sidoksissa olleet toimijat, kuten VTL:n ”isänmaallinen työväki” sekä kansanliikkeen äänenkannattaja *Ajan Sana*, nähtiin näennäisen isänmaallisina toimijoina, joten tänäkin ajankohtana lehti näytti kritisoineen valkoisen Suomen isänmaallisuus-käsitettä ja sen sovellusala. Lapuan liikettä pidettiin Mäntsälän kapinan aikana aikaisemman näkemyksen mukaisesti uhkana sekä kansanvallalle että työväenluokalle.

Kokonaisuudessaan tutkimusraportin analyysistä paistaa se tosiasia, että SAK ja VTL tuntuivat olevan suorastaan vastakkaisilla linjoilla niin isänmaallisuus-käsitteestä, Lapuan liikkeestä kuin työväestä. VTL:n isänmaallisuus oli SAK:lle fasismia, VTL:n isänmaallisuutta edustanut kansanliike oli SAK:lle kansanvaltaa uhannut huligaanijoukko ja VTL:n ”isänmaallisen työntekijän” ihanne oli SAK:n suurin uhka työväenliikkeelle. Analyysi tuntuu osoittavan sen, kuinka erilainen toimija asenteiltaan ja arvomaailmaltaan VTL oli lapualaisvuosien ammattiyhdistyskentällä. Järjestö tuntui haastaneen lapualaismyönteisyydellään työväen keskuudessa vallinnutta ajatusta isänmaallisuus-käsitteen kielteisestä sävystä. Lapualaisvuosina VTL:n ”isänmaallinen työväestö” oli voimansa huipulla, ja tällöin järjestön vaatimuksista saattoi jopa tulla

konkretiaa, kuten vuonna 1931 täytäntöön pantu työrauhalaki osoittaa. Kuitenkin Valkosen ja Mansnerin mukaan VTL alkoi menettää merkitystään Lapuan liikkeen tultua lakkautetuksi, ja näin ollen haaste vasemmistolaiselle työväenliikkeelle jäi vaan hetkelliseksi.

On mahdollista kuvitella tämän raportin tutkimuskohdetta ja johtopäätöksiä luonnehdittavan historialliseksi kuriositeetiksi, jolle ei pitäisi antaa ammattiyhdistysliikkeen historiankirjoituksessa minkäänlaista roolia. Kuitenkin tämän tutkimusraportin lähtökohtana on vastustaa ajatusta siitä, että menneisyyttä pitäisi tutkia vain nykyisyyden armoilla. Vaikka VTL:n voi argumentoida olleen heikkojen kannatuslukujensa ja vähäisten saavutustensa valossa pieni toimija ammattiyhdistyshistoriassa, samaa voisi sanoa myös lapualaisvuosina vauvaiässä olleesta SAK:sta, joka vasta lapualaisvuosien jälkeen sai jäsenmääränsä kunnolla nousuun ja tavoitteensa työehtosopimuksista maaliin. Näin ollen on selvää, että SAK:n suurempaan rooliin ammattiyhdistyshistoriassa ovat osaksi vaikuttaneet järjestön myöhemmät saavutukset, eivät sen asema tai toiminta lapualaisvuosina. Raportti argumentoi, ettei teleologisella otteella voi luoda historiankirjoituksessa kattavaa kuvaa 1930-luvun ammattiyhdistyskentästä, sillä tällöin unohtuu kuvaus siitä, kuinka VTL:n kaltainen valkoinen työntekijäjärjestö haastoi SAK:n kaltaisen sosialistisen ammattiliiton maailmankuvan.

VTL:n ja Lapuan liikkeen läheinen suhde antaa yhden esimerkin suomalaisen ammattiyhdistyshistoriaan siitä, kun työntekijäjärjestöksi identifioituva toimija päättää lähentyä vasemmistolaisen työväenliikkeen sijasta kansallisradikaaleja oikeistolaisitoimijoita. Viime vuosikymmeniä tarkastellessa ei tämä työväentoimijoiden ja oikeiston ideologinen sidos vaikuta enää niin mahdolltomalta ja yllättävältä, kuin se olisi voinut vaikuttaa esimerkiksi

1980-luvulla. 2010- ja 2020-luvulla on nähty muun muassa työväen äänestyskäyttäytymisen siirtyminen oikeammalle, ammattiyhdistysliikkeen järjestäytymisasteen heikkeneminen, sopimusyhteiskunnan haastaminen työnantajapuolelta sekä ”uusisänmaallisen kääntein” herättämä kiinnostus vapaussotamyyttä ja valkoista Suomea kohtaan. Vaikka ammattiyhdistysliikkeellä ja vasemmistolla on ollut viime vuosikymmeninä monella tavalla paljon vakaampi asema kuin lapualaisvuosien aikana, tuntuvat edellä mainitut ilmiöt osin toistavan 1930-luvun alun yhteiskunnallista kehitystä. Vaikka VTL:n ja Lapuan liikkeen toiminta ei 1930-luvulla lopulta johtanut va-

semmistolaisen työväen hajoamiseen taikka edes pitkäaikaiseen heikkenemiseen, niin 2010- ja 2020-luvun kontekstissa tulevaisuus on vielä epävarma. Ymmärtämällä paremmin epätyypillisten työntekijäjärjestöjen suhteita kansallismielisiin toimijoihin ja isänmaallisuus-käsitteeseen, voi ammattiyhdistystutkimus tarjota nykyisille kehityskuluille historiallista vertailukohtaa. Nykytilannetta pohtiessa voi esimerkiksi kysyä: Onko edelleen niin, että oikeistolaisilla toimijoilla on lähes yksinoikeus isänmaallisuuteen? Ja jos näin on, niin mitä tämä merkitsee vasemmistolaisen ammattiyhdistysliikkeen asemalle uusisänmaallisen kääntein kokeneessa Suomessa?

Lähteet

Alkuperäislähteet

Sanomalehdet

Palkkatyöläinen (Pt) 4.7.–25.7.1930 (N:o 27–30) 18.10–8.11.1930 (N:o 42–45) 3.3.–24.3.1932 (N:o 9–12).

Suomenmaa (Sm) 6.6.1930 (N:o 128).

Vapaa Työ (VT) 2.7.–23.7.1930 (N:o 27–30) 15.10–5.11.1930 (N:o 42–45) 4.3.–25.3.1932 (N:o 10–13).

Aikalaiskirjallisuus

Erkko, J. H. – Järnefelt, Armas (1939) *Ajan aallot*. Wikisource. Haettu 9.6.2025. <https://fi.wikisource.org/wiki/Ajan_aallot>

Iso tietosanakirja (1933) osa V: Ihminen – Kansallis-. Otava, Helsinki.

Iso tietosanakirja (1935a) osa IX: Mustonen – Pielisjärvi. Otava, Helsinki.

Iso Tietosanakirja (1935b), osa VIII: Lokka – Mustola. Otava, Helsinki.

Pieni Tietosanakirja (1926) osa II: Isopurje – Maskotti. Otava, Helsinki.

Pieni Tietosanakirja (1927) osa III: Masku – Sanomalehti. Otava, Helsinki.

Tietosanakirja (1914) osa VI: Mandoliinini – Oulunsalo. Otava, Helsinki.

Tietosanakirja (1915) osa VII: Oulun tuomiokunta – Ribes. Otava, Helsinki.

Uusi Tietosanakirja (1932) osa II: Hibbing – Öölanti. Karisto, Hämeenlinna.

Vapaan Työväenliiton vaalijulistus (1933) Hyväksytty VTL:n edustajakokouksessa Turussa. Poliittisten ohjelmien tietovaranto Pohtiva. <<https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/VTL/1556>>.

Vapaa Työväenliitto (1936): *Työväenliike yhtenäiseksi – VTL:n lentokirjanen n:o 2/1936*. SKS, Helsinki, 1 & 10.

Vapaa Työväenliitto (1938) *Vapaa Työväenliitto r.y. – sääntöjä*. SKS, Helsinki.

rakennustoiminnassa 1930-luvun laman aikana. Suomen tiedeseura, Helsinki.

Muut lähteet

Kirjallisuus

Aalto, Eeva-Liisa – Kyllönen, Matti – Santonen, Pirjo – Tommila, Päiviö (1988) *Suomen lehdistön historia. 7. Hakuteos: Savonlinna - Övermarks Tidning: sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985*. Kustannuskiila, Kuopio.

Bergholm, Tapio (1997) *Ammattiliiton nousu ja tuho: kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta ja työmarkkinasuhteiden murros 1944–1949*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Bergholm, Tapio (2010) *Historiantutkimus ja ammattiyhdistysliike: työmarkkinahistorian tutkijan pohdintoja*. Teoksessa Lähteenmäki, Maria – Suoranta, Anu (toim.) *Pitkäsillan tuolla puolen... puheenvuoroja työväenliikkeen historiasta, tilasta, ja tulevaisuudesta*. Työväen arkisto, Helsinki, 73–81.

Bergholm, Tapio (2013) *SAK:n historia: Suomen ammattijärjestö 1907–1930, Suomen ammattiyhdistysten keskusliitto 1930–1969, Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö 1969–*. SAK, Helsinki.

Hakoniemi, Elina (2018) *Sivistys yhteiskunnallisena voimana: työväen sivistystyön sivistyskäsite. Koulu ja menneisyys* 56, 155–179.

Hannikainen, Matti (2004) *Rakentajat suhdanteissa: palkat, työttömyys ja työmarkkinakäytännöt Helsingin*

Heinonen, Veikko U.J. (2011) *Suomalaisen turvallisuuspolitiikan tila: suomalaisen 2000-luvun alun turvallisuuspoliittisen debatin käsiteanalyttinen tarkastelu*. Jyväskylän yliopisto.

Heikkinen, Sakari (1997) *Palkollisesta proletaariin: työn ja luokan suomalaista käsitehistoriaa*. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.) *Työväestö ja kansakunta*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 68–98.

Helin, Jyrki (1998) *Rakentajien liitto: rakennusalan työläisten järjestötoiminta Suomessa 1880-luvulta vuoteen 1995*. Rakennusliitto, Helsinki.

Husu, Linda (2023) *Puoluepoliittisesti aktiivisten nuorten aikuisten isänmaallisuus: Onko isänmaallisuudelle enää tilaa postmodernissa yhteiskunnassa*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Ifversen, Jan (2011) *About Key Concepts and How to Study Them. Contributions to the History of Concepts* 6:1, 65–88.

Jokinen, Arto (2019) *Isänmaan miehet: maskuliinisuus, kansakunta ja väkivalta suomalaisessa sotakirjallisuudessa*. Vastapaino, Tampere.

Kauhanen, Riku (2021) *Katsaus valkoisten ja vapaussodan perintöön. Ennen ja nyt: Historian tietosanomat* 21:4, 3–29.

Kettunen, Pauli (1986) *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus: Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä 1918–1930*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

- Kettunen, Pauli (1994) *Suojelu, suoritus, subjekti: Työsuojelu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Kettunen, Pauli (2015) *Historia petollisena liittolaisena: näkökulmia työväen, työelämän ja hyvinvointivaltion historiaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Kettunen, Pauli (2018) *Työväenkysymyksestä henkilöstöpolitiikkaan. Liiketoiminnan sosiaalinen ulottuvuus – tapaus Partek*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Kivimäki, Ville – Hytönen, Kirsi-Maria – Karonen, Petri – Malinen, Antti (2021) *Sodat ja 1900-luvun suomalaisuudet: sota kansallisten identiteettien rakentajana ja purkajana*. Teoksessa Markkola, Pirjo – Niemi, Marjaana – Haapala, Petri (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2, Yhteisöt ja identiteetit*. Vastapaino, Tampere, 441–472.
- Koselleck, Reinhart – Richter, Michaela (2006) *Crisis*. *Journal of the History of Ideas* 67:2, 357–400.
- Kärriylä, Ilkka (2012) *Yritysdemokratia vai yhteistoiminta? Kamppailu työelämän demokratisoinnin käsitteistä 1960- ja 1970-lukujen Suomessa*. Pro Gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Kärriylä, Ilkka (2022) *Merkitysten ja muutoksen tutkimus käsitehistoriallisesti*. Teoksessa Danielsbacka, Mirkka – Hannikainen, Matti O. – Tepora, Tuomas (toim.) *Avaimia menneisyyteen: opas historian tutkimuksen menetelmiin*. Gaudeamus, Helsinki, 112–130.
- Laamanen, Ville – Okkonen, Ville (2019) *Kansallisoikeistolainen itseymmärrys 1929–1932*. *Historiallinen Aikakauskirja* 117:2, 186–200.
- Laine, Veera (2022) *Nationalismi ei ole selitys vaan kysymys*. *Idäntutkimus* 29:1, 68–73.
- Maijala, Jussi (2005) *Kansakokkonaisuuden puolesta*. Teoksessa Juuti, Petri (toim.) *Sinistä, punaista, mustaa: näkökulmia Suomen 1930–40-lukujen poliittiseen historiaan*. Tampereen yliopisto, 43–79.
- Mansner, Markku (1981) *Työnantajaklubista keskusliitoksi: Suomen työnantajain keskusliitto ja sen edeltäjä Suomen yleinen työnantajaliitto 1907–1940*. K.J. Gummerus Oy, Jyväskylä.
- Marjanen, Jani – Ihalainen, Pasi (2022) *Käsitehistoria tutkimusasetteenä*. Teoksessa Ihalainen, Pasi – Valtonen, Heli (toim.) *Sanat siltana menneeseen: kielelliset lähestymistavat historian tutkimuksessa*. Gaudeamus, Helsinki, 65–91.
- Mattila, Aarne (1992) *Työriitojen sovittelun historia*. Työministeriö, Helsinki 1992.
- Merikallio, Jussi (2025) *Työläiset kansainvälisen luokkaopin uhreina? Vapaa Työväenliitto ja valkoinen työväki vuoden 1935 ammattiyhdistyskentässä*. Maisterintutkielma, Helsingin yliopisto.
- Millan, Matteo – Saluppo, Alessandro (2021). "Introduction: Strikebreaking and Industrial Vigilantism as a Historical Problem." Teoksessa Millan,

- Matteo –Saluppo, Alessandro (toim.) *Corporate Policing, Yellow Unionism, and Strikebreaking, 1890–1930*. Routledge, Oxfordshire, 1–20.
- Mäenpää, Mikko (2019) *Lapuan liike ja maakunnan äänet – Lapuan liikkeen julkisuuskuva Etelä-Pohjanmaan maakuntalehdissä 1929–1932*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.
- Mäkynen, Alina (2022) *Painostuksesta EU-edunvalvontaan – lobbauksen käsitehistoria Suomen poliittisessa kielessä*. Maisterintutkielma, Helsingin Yliopisto.
- Nygård, Toivo (1982) *Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä: ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot*. Jyväskylän yliopisto.
- Parti, Kenneth (2020) *Taking the Language of the Past Seriously: The Linguistic Turns in Finnish and Swedish History Dissertations, 1970–2010*. *Ennen Ja Nyt*, 20:1, 106–110.
- Perälä, Reijo (1998) *Lapuan liike ja sanan mahti*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi.
- Roselius, Aapo (2018) *Pyhä sota – suomalaiset heimosodat sisällissodan jälkimainingeissa*. Teoksessa Tepora, Tuomas – Roselius, Aapo (toim.) *Rikki revitty maa: Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Gaudeamus, Helsinki, 111–141.
- Siltala, Juha (1985) *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Otava, Helsinki.
- Siltala, Sakari (2018) *Oksalla ylimmällä? Metsäteollisuus poliittisena voimana 1918–2018*. Siltala, Helsinki.
- Silvennoinen, Oula – Tikka, Marko – Roselius, Aapo (2016) *Suomalaiset fasistit: mustan sarastuksen airuet*. WSOY, Helsinki.
- Skinner, Quentin (1989) *Language and political change*. Teoksessa Ball, Terrence – Farr, James – Hanson, Russell L. (toim.) *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge University Press, Cambridge, 6–23.
- Somersalo, Arne (2015) *Totuus Mäntsälästä. Työväenliikkeen kirjasto*, Helsinki 2015.
- Teräs, Kari (2001) *Arjessa ja liikkeessä: verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tiihonen, Aino (2023) *Työväenluokan puoluevalinnat sekä niitä selittävät arvot ja asenteet 2010-luvulla*. *Väki Voimakas* 36, 211–240.
- Topi, Reino (1939) *Vapaa työväenliitto 1929–1939*. *Vapaa Työ* 20.6.1939.
- Turunen, Risto (2016) *Sivistyksen käsitehistoriaa Finlaysonin tehtaalla 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa*. Teoksessa Saaritsa, Sakari – Selin, Sinikka (toim.) *Työväki ja sivistys*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 23–56.
- Valkonen, Marjaana (1987) *Yhdessä elämä turvalliseksi: Suomen ammattiyhdistysten keskusliitto 1930–1947*. SAK, Helsinki.
- Valtonen, Pekka (2018) *Kosmopoliitteja ja kansallismielisiä: aatteiden kamppailu sotienvälisessä Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.

Virtanen, Jorma (1983) *Suomen ammattijärjestö poliittisen työväenliikkeen eri suuntausten toimintakenttänä 1928–1930*. Turun yliopisto.

Wuokko, Maiju – Jensen-Eriksen, Niklas – Tala, Henrik – Kuorelahti, Elina – Sahari, Aaro (2020) Johdanto: Tervetuloa loputtomiin kihlajaisiin. Teoksessa *Loputtomat kihlajaiset: yritykset ja kolmikantakorporatismi Suomessa 1940–2020*. Siltala, Helsinki, 9–32.

Verkojulkaisut

Ahtiainen, Lasse (2023) Palkansaajien järjestäytyminen vuonna 2021. Työ- ja elinkeinoministeri. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-889-9>> (haettu 14.3.2025).

Pietarinen, Aino (2016) Palkkatyöläinen paperista biteiksi. SAK 22.11.2016. <<https://www.sak.fi/ajankohtaista/uutiset/palkkatyolainen-paperista-biteiksi/>> (haettu 14.3.2025).

Suomalainen ammattiyhdistysliike taisteli olemassaolonsa puolesta 1930-luvun alussa, kun lapualaisterrori ja kommunistilait rajoittivat järjestöjen liikkumatilaa. Tässä yhteiskunnallisessa ilmapiirissä syntyi poikkeuksellinen toimija suomalaisessa ammattiyhdistyshistoriassa: työnantajien rahoittama Vapaa Työväenliitto (VTL), joka näki edustavansa “isänmaallista työväkeä” ja vierasti marxilaista ”luokkavihaoppia”.

Tutkimusraportissa pureudutaan VTL:n ja Lapuan liikkeen väliseen suhteeseen isänmaallisuus-käsitteen kautta. Siinä kysytään: Näkikö VTL Lapuan liikkeen isänmaallisena toimijana? Muuttuiko VTL:n suhtautuminen Lapuan liikkeeseen vuosien varrella? Millä tavalla Lapuan liike ja isänmaallisuus miellettiin yleisesti 1930-luvun ammattiyhdistys- ja puoluekentällä? Raportti myös pohtii sitä, mikä yhdistää 1930-luvun alkua ja nykyhetkeä.

Jussi Merikallio on poliittisen historian maisteri, jolle suomalainen ammattiliitto- ja hyvinvointivaltiohistoria on erityisen lähellä sydäntä. Hänelle kokonaisvaltaisen ammattiliittohistorian koostaminen vaatii myös perinteisen tutkimuksen ulkopuolelle jätettyjen toimijoiden tutkimista.

978-952-7206-50-8 (nid.)
978-952-7206-51-5 (pdf)

ISSN 2670-188X (painettu)
ISSN 2670-1898 (verkkójulkaisu)